

รายงานการวิจัย

เรื่อง

แม่หญิงป่าไผ่ : เรื่องเล่าของหญิงรกรากหญ้าไทย
ในขบวนการสิ่งแวดล้อม

โดย

สินิทธิ์ สิทธิรักษ์

กันยายน 2541/พฤษภาคม 2558

สารบัญ

	หน้า
1. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาในสายตาของผู้หญิง.....	1
สินิทธิ์ สิทธิรักษ์	
2. เรียนรู้ที่จะ “ฟัง” เสียงของผู้หญิงผ่านมรรควิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า.....	9
สินิทธิ์ สิทธิรักษ์	
3. แม่หญิงป่าไม้ : เรื่องเล่าของหญิงรากหญ้าไทย ในขบวนการสิ่งแวดล้อม.....	21
สินิทธิ์ สิทธิรักษ์	
4. รูปเล่าเรื่อง.....	53
สินิทธิ์ สิทธิรักษ์ และสุภาพร พุ่มพวง	
5. ภาคผนวก : จดหมายจากบ้านโคกสมบูรณ์.....	78
สะอั้ง ไถวสินธุ์	

คำนำ

หลังจากใช้เวลา 4 ปี (2537-2541) จับเข่าคุยกับ ‘พี่สะอึ่ง’ ครั้งละมากบ้างน้อยบ้าง ในหลายเวลาและวาระ ไม่ว่าจะเป็นตรงบริเวณที่นั่งพักผู้โดยสาร สถานีขนส่ง ‘ตลาดหมอชิต’ ข้างเวทีสัมมนา หน้ากำแพงทำเนียบรัฐบาล รวมทั้งการเดินทางขึ้นล่องกรุงเทพฯ-ร้อยเอ็ด อีกหลายเที่ยว แล้วกลับมาถอดเทป กรอเทป ฟังภาษาอีสาน สลับกับภาคกลาง ช้าแล้วช้าเล่าไปมาอีกหลายสิบรอบ ในที่สุด งานวิจัยชิ้นนี้ก็เดินทางมาถึงจุดหมาย โดยผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาสำคัญออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้คือ

1. **สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาในสายตาของผู้หญิง** เป็นรายงานการสำรวจผลงาน วิจัยวาทกรรม การรายงานข่าวและข้อถกเถียง ในประเด็นที่เกี่ยวกับ ผู้หญิง สิ่งแวดล้อม และการพัฒนา ซึ่งเป็นประเด็นที่ยังขาดหาย (missing) และพึงได้รับความใส่ใจในวงวิชาการสตรีนิยมไทย

2. **เรียนรู้ที่จะ “ฟัง” เสียงของผู้หญิงผ่านมรรควิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า** นำเสนอการทบทวนกรอบแนวคิด ทฤษฎีของมรรควิธีดังกล่าว ซึ่งเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการรับฟัง (สัมภาษณ์และ)รับฟัง “ผู้ที่ถูกซ่อน” ไว้ให้ประวัติศาสตร์ ผ่านบทความชิ้นสำคัญ “Learning to Listen : Interview Technique and Analysis” ของ Kathryn Anderson และ Dana C. Jack (1991)

3. **แม่หญิงป่าไผ่ : เรื่องเล่าของหญิงรากหญ้าไทยในขบวนการสิ่งแวดล้อม** เป็นรายงานการวิจัยที่อาศัยทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” แห่งการฟัง รวมทั้งการ “จดจรรึก” (document) แนวคิด ภูมิปัญญา และประสบการณ์ของ พี่สะอึ่ง ไถวสินธุ์ ผู้นำหญิงแห่งป่าดงแม่เผด บ้านโคกสมบูรณ์ ตำบลคำพอง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้มีส่วนอย่างสำคัญในการต่อสู้ร่วมกับชาวบ้านเพื่อปกป้องรักษาสิทธิในที่ทำกินและป่าหลังบ้านผืนสุดท้ายไว้ให้ลูกหลาน ในท่ามกลางวิกฤตการณ์ระลอกแล้วระลอกเล่า ในช่วงระยะ 10 ปีที่ผ่านมา นับตั้งแต่กรณีการส่งเสริมการปลูกสวนป่ายูคาลิปตัสจนกระทั่งถึงโครงการจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎรผู้ยากไร้ หรือ คจก. ซึ่งถูกผลักดันให้มีขึ้นในยุคสมัยที่ รสช. เรื่องอำนาจ ในระหว่างปี พ.ศ.2534-2535

ในกระบวนการจดจรรึกนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยมรรควิธีของประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) เป็นแนวทางในการทำงาน ในหลากหลายลักษณะ อาทิ การจับเข่าพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ ในวาระต่างๆ ที่มีโอกาสใช้ชีวิตและทำกิจกรรมร่วมกัน การจดบันทึกคำบอกเล่าปากเปล่า คำต่อคำ รวมทั้งการสัมภาษณ์บันทึกเทปอย่างเป็นทางการเกือบสิบครั้ง อนึ่ง นอกจากการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิแล้ว ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากเอกสาร หนังสือ หนังสือพิมพ์ และสิ่งพิมพ์ประเภทต่างๆ มาประกอบอีกด้วย เมื่อประมวลข้อมูลทั้งด้านลึกและด้านกว้างได้เพียงพอ จึงนำมาเรียบเรียงจัดหมวดหมู่ตามลำดับเวลาและตามประเด็นที่เกี่ยวข้อง และท้ายที่สุดจึงนำเสนอในรูปแบบของการตั้งประเด็นถาม-ตอบ เป็นหัวข้อๆ แทนการเขียนในลักษณะความเรียง

4. **รูปเล่าเรื่อง** เป็นการประมวลภาพจากดงแม่เผด การประชุมสตรีโลกภาคเอกชน (NGO Forum on Women 1995) ที่ปักกิ่ง และกิจกรรมอื่นๆ ที่พี่สะอึ่ง ชาวบ้าน และผู้เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมรังสรรค์ให้เกิดขึ้น

5. **ภาคผนวก : จดหมายจากบ้านโคกสมบุรณ์** เป็นจดหมายที่เขียนเล่าทุกข์สุข ความรู้สึกนึกคิด ชีวิตการงานของพี่สะอึ่งโดยพี่สะอึ่งเอง

อนึ่ง งานวิจัยชิ้นนี้ ก็เช่นเดียวกับงานวิจัยชิ้นอื่นๆ ที่ไม่อาจสำเร็จลุล่วงได้หากไม่มี (ผู้สนับสนุน) อยู่เบื้องหลัง คอยช่วยติดต่อประสานงาน ถอดเทป พิมพ์ต้นฉบับ พิสูจน์อักษร ถ่ายเอกสาร คัดรูป ค้นหาหาดำรา หนังสือ และเอกสารประกอบต่างๆ ดิฉันใคร่ขอขอบคุณทุกท่านที่มี ส่วนช่วยเหลือในขั้นตอนต่างๆ มา ณ ที่นี้ (ทั้งที่ได้และมิได้ระบุนาม) : คุณนิภาวัลย์ สวัสดิพาณิษฐ์ คุณเสาวณิต เสงลานนท์ คุณกมลนิจ ประสิทธิผล และคุณสุนทรี อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นอาทิ

สินิทธิ์ สิทธิรักษ์

พฤษภาคม 2558

(ปรับปรุงจากคํานำฉบับจัดพิมพ์เมื่อเดือนกันยายน 2541)

หมายเหตุ งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับการสนับสนุนในขั้นเบื้องต้นจากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ซึ่งผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งมา ณ ที่นี้ หากเนื่องจากการเก็บรวบรวมข้อมูลและการเขียนใช้เวลา ยาวนานกว่าที่ประมาณไว้ในระยะต่อมาจึงเป็นการใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวของผู้วิจัยเองจนงานสำเร็จลง

อนึ่งในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้เรียบเรียงเนื้อหาในบทที่ 2 ขึ้นใหม่ เพื่อขบเน้นให้เห็นที่มา และวิวิธยาของการทำงานในแนวประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าจากมุมมองสตรีนิยม ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการ “จดจารึก” เรื่องราวและเรื่องเล่าของผู้หญิงรากหญ้า ซึ่งไม่อาจหาอ่านได้ง่ายนักในตัวบทแบบกระแสหลัก

1

สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาในสายตาของผู้หญิง

สินิทธิ์ สิทธิรักษ์

ความนำ

เท่าที่ปรากฏ “วาทกรรม” ว่าด้วยเรื่องผู้หญิงมีอยู่อย่างจำกัดในวงวิชาการไทย และในปริบทอันจำกัดนั้น มีความจำกัดลึกซึ้งหนักหน่วงมากยิ่งขึ้นไปอีก นั่นคือ ความขาดแคลนวาทกรรมในมิติว่าด้วย “ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม” เท่าที่สำรวจพบ กาญจนา แก้วเทพ เริ่มเปิดประเด็นอภิปรายหัวข้อดังกล่าวเมื่อต้นปี พ.ศ. 2535 ในโครงการอาศรมความคิดด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง สนับสนุนโดยฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย¹ อีก 2 ปีต่อมา ด้วยการผลักดันของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) สำนักนายกรัฐมนตรี นิตยา มหาผล และธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ได้เข้าร่วมเสนองานเขียนในมิติดังกล่าวด้วย²

ในขณะที่กาญจนาศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “บทบาท” ของผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในบริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อ “ธรรมชาติ” และผู้หญิงอย่างลึกซึ้งและเรียกร้องให้มีการแก้ไขโดย “อาศัยการควบคุมและการแจกจ่ายทรัพยากรแบบผู้หญิง (women – centered approach) ต้องมีการสร้างอำนาจของผู้หญิงและชายให้สมดุลกันในทุกปริบทของสังคม”³ นิตยา ในฐานะผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านอนามัยสิ่งแวดล้อม กระทรวงสาธารณสุข รวบรวมข้อมูลเรื่องสถานการณ์ด้านมลพิษมาตีแผ่อย่างละเอียด ทั้งเรื่องน้ำ อากาศ เสียง ขยะมูลฝอย อาหารปนเปื้อน ไปจนกระทั่งถึงสารพิษและกากวัตถุอันตราย ในการแก้ปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนเสนอให้ผู้หญิงจัดตั้งกันขึ้นเป็นชมรมสอดส่องปัญหาในท้องถิ่นหรือจะใช้องค์กรที่มีอยู่เดิมแล้วก็ตาม สร้างเครือข่ายเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เพื่อใช้เป็นพื้นฐานการตัดสินใจด้วยตนเองอย่างถูกต้อง อนึ่ง ชมรมดังกล่าวนี้ “ควรได้รับความช่วยเหลือและส่งเสริมทั้งในด้านเทคนิคการบริหารจัดการและการเงินจากรัฐ ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535”⁴ ส่วนธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา นั้น แม้จะเริ่ม “มอง” ปัญหาจาก “มุม” มหาคาว

การพัฒนาตามแนวทางที่ภาครัฐดำเนินมาก็คือ การนำเอาทรัพยากรออกมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด โดยมักจะขาดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศวิทยาและความสัมพันธ์ที่มนุษย์และธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยกัน ผลจึงเกิดเป็นปรากฏการณ์ให้เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน คือ การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติอย่างเฉียบพลัน และการเปลี่ยนแปลงไปของระบบนิเวศวิทยาอย่างรุนแรง⁵

หากเมื่อกล่าวไปถึงที่สุดแล้ว ธัญญา ก็เสนอทางออกที่ไม่แตกต่างจากนิตยานัก นั่นคือการ “ผลักภาระ” กลับคืนไปให้ผู้หญิง นับตั้งแต่ ผู้หญิงจะต้องมีความรู้ในการเลือกซื้อเครื่องอุปโภค เช่น

สบู่ แชมพู น้ำยาทำความสะอาดห้องน้ำ ที่ทำลายสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ไปจนกระทั่งถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น เช็ดจานชามให้เกลี้ยงก่อนล้าง ปิดฝักบัวขณะฟอกสบู่ หรือหลีกเลี่ยงการใช้โฟม เป็นต้น

แนวคิดในลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏให้เห็นในวาทกรรมว่าด้วยผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในระดับชาติด้วย ดังจะเห็นได้จากบทสรุปของนโยบายและแผนงานหลักสตรีระยะยาว (พ.ศ.2535 – 2554) ได้ระบุว่าสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นมีดังต่อไปนี้คือ

1) สตรียังไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของตน และในการทำหน้าที่ที่มีอิทธิพลต่อสมาชิกในครอบครัว ชุมชน ในการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น ความสะอาด และการประหยัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น น้ำ และพลังงาน เป็นต้น

2) สตรีไม่ได้รับความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของการทำงาน การใช้สารเคมีและสารพิษทั้งในบ้านและในอาชีพ อันจะมีผลต่อสุขภาพ⁶

“ผู้หญิงผิดอีกแล้วหรือนี่?” ในมิติของความรุนแรงทางเพศมักจะเป็นที่เข้าใจกันว่า การที่ผู้หญิงถูกระงับหรือประทุษร้ายหรือโดนคนเดียวนั้นที่เปลี่ยว คือ ที่มาของปัญหาการข่มขืน น้อยครั้งเหลือเกินที่ลูกศรจะย้อนกลับไปตั้งคำถามว่า เกิดความผิดพลาดอะไรในเนื้อหาและแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชาย-หญิงที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน เหตุใดสังคมจึงขาดความปลอดภัยไว้หลักประกันจนผู้หญิงและเด็กถูกข่มขืน ทุบตี ทำร้ายอย่างง่ายดายทั้งในครอบครัว ในสังคม และสงคราม

ดูเหมือนว่า ความเข้าใจในมิติผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมก็ได้แตกต่างออกไปมากนัก ผู้หญิง “ถูกวิเคราะห์” ว่าขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการใช้สารเคมี อีกทั้งยังขาดความตระหนักถึงความสำคัญของตนในการทำหน้าที่ที่มีอิทธิพลต่อครอบครัวในการรักษาสิ่งแวดล้อม ลูกศรชี้มาที่ “ผู้หญิง” แทนการตั้งข้อสังเกตต่อความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างรัฐกับบรรษัทข้ามชาติผู้ผลิตและส่งออกสารพิษ และการตั้งคำถามต่อระบบเศรษฐกิจและโครงสร้างอำนาจรัฐที่เอื้ออำนวยให้คนส่วนข้างน้อยเข้าถึงและถือครองกรรมสิทธิ์การใช้ทรัพยากรของคนส่วนข้างมากอันเป็นที่มาของปัญหาสถานะแวดล้อมและความขัดแย้งอันรุนแรงในสังคม

(ไม่) เป็นที่น่าประหลาดใจว่าใน “มูม” ที่ “มอม” ผ่านเอกสารระดับประเทศฉบับนี้ไม่มีภาพของพีสะอั้ง ไถวสินธุ์ หญิงวัยต้นสี่สิบ แห่งบ้านโคกสมบูรณ์ ตำบลคำพอง อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้นำพาชาวบ้านกอบกู้ พื้นฟู พิทักษ์รักษาป่าดงแม่เผดไว้ให้ลูกหลาน ไม่มีตำนานของมิยะหะหะว หึงแม่ลูกห้าผู้เรียนรู้ถึงความซับซ้อนของระบบนิเวศชายฝั่งจากการเข้าร่วมเป็นหัวแรงอนุรักษ์หญ้าทะเล จนความสมบูรณ์และปลาพะยูนที่สูญหายไปเกือบสี่สิบปี กลับคืนมาสู่หาดเจ้าไหม-ทะเลหน้าบ้านของเธออีกครั้งหนึ่ง

ปัญหาของผู้หญิงจะถูกอธิบายด้วยแนวคิดแบบ “ผู้ชาย (เป็นใหญ่)” ไปอีกนานสักเพียงไหน? ยิ่งไปกว่านั้นในมิติผู้หญิงและสิ่งแวดล้อม ประเด็นที่ควรแก่การตั้งข้อสังเกตมากที่สุดก็คือ

การที่ปัญหาของผู้หญิงส่วนข้างมาก (อ่านว่า—ผู้หญิงยากจน) “ไม่ถูกนำเสนอ” หรืออีกนัยหนึ่ง ถูกทำให้เลือนหาย (ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่จงใจก็ตาม) ไปจากการวิเคราะห์วิจารณ์ของแวดวงวิชาการด้านสตรีไปได้ที่น่าอัศจรรย์

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ผู้หญิงส่วนข้างมากในประเทศนี้เผชิญหน้าคืออะไร? หากพิจารณาจากถ้อยแถลงของเวทีผู้หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า ในโอกาสการประชุมระดับโลกว่าด้วยเรื่องสตรี ครั้งที่ 4 ณ กรุงปักกิ่ง ประเทศจีน ในปี พ.ศ. 2538 ผู้หญิงระดับพื้นฐานที่สุดของสังคมเรียกร้องว่า “รัฐต้องออกกฎหมายรับรองสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน” กล่าวอย่างเป็นรูปธรรมก็คือ “สิทธิในที่ทำกิน” กลายเป็นประเด็นความเป็นความตายของผู้หญิงหลายล้านคนเสียยิ่งกว่าการตัดสินใจว่าจะเลือกน้ยาล้างจานยี่ห้อไหนหรือสบู่ยี่ห้ออะไร

งานวิจัยชิ้นนี้ จึงเป็นความพยายามที่จะอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมในระดับมหภาค แทนการผลักระหรือโยนความผิดให้กับผู้หญิง ลูกศรจะย้อนกลับไปตั้งคำถามกับโครงสร้างของสังคมที่ผลักดันให้ผู้หญิงไม่เพียงแต่ต้องรับภาระในครัวเรือน หากยังต้องก้าวขึ้นมาอยู่แถวหน้า ทอดร่างปกป้องรักษาความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินไว้ด้วยเลือดเนื้อและชีวิตของเธอเอง โดยจะเริ่มจากการทบทวนประเด็นปัญหารูปธรรมด้านสิ่งแวดล้อม ที่ผู้หญิงรากหญ้าหลายคนเผชิญอยู่ (ในช่วงปีอันเกี่ยวเนื่องกับการประชุมสตรีโลกครั้งที่ 4)

ความเป็นจริงของสิ่งแวดล้อมไทย

ตำนานจากแก่งเสือเต้น

กลางฤดูร้อนประมาณเดือนเมษายน เป็นช่วงที่พวกหนูและเด็กๆ มีความสุข เพราะช่วงนั้นน้ำแม่น้ำยมจะใสมาก และเป็นสถานที่ที่สงบ พร้อมกับเป็นสวนสนุกให้พวกหนูเล่น บริเวณนี้เป็นสวนสนุกที่เก่า แต่มีเรื่องใหม่ๆ...มากมาย..

อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำยม มีต้นไคร้ ต้นหนามยักษ์ มีทรายนุ่มๆ และละเอียดอยู่มาก มีหอย มีปลา มีกุ้ง ถ้าหิวก็แบ่งหน้าที่กันไปหาฟืน บางคนหาหอย หาปลา หากุ้ง นำมาใส่ตอง แล้วต่อนั้นนำไปหมกในทราย ไม่ต้องไปซื้อหาอาหารกระป๋องมาตุ๋นไว้ พวกหนูก็มีอาหารอร่อยและสดกินกัน นอกจากจะมีหอย มีปลา มีกุ้งแล้ว พวกหนูยังช่วยกันหาเห็ดไคร้ที่ออกอยู่ตามโคนต้นไคร้

บางครั้งก็หาเห็ดไม่ได้ ก็ไปหาผักตามริมน้ำมาประกอบอาหารแทน เช่น ผักบุ้ง ผักแว่น ผักตำลึง ผักสลัด ผักแส้ว...

หลังจากพวกหนูเล่นน้ำกันเสร็จแล้วก็ไปเรียน เรียนกับป้า เรียนกับเพื่อนด้วยกัน เดินไปในป่าใหญ่ หาผักผลไม้ในป่ามากินกัน ใครรู้จักผักผลไม้ก็มาให้เพื่อนๆดู นำความรู้มาแลกเปลี่ยนกัน

การเดินทางไปเรียนรู้สิ่งต่างๆของพวกหนูนั้น มักจะหิวกันอยู่บ่อยๆ เวลาหิวในป่าก็มีอาหารกินกันอีกแหละค่ะ ฤดูร้อนเป็นช่วงของผลไม้ก็คือ มะม่วง...

ส่วนฤดูอื่นพวกหนูก็มักหาอะไรมากินกันอีก เช่น มะขามป้อม มะลิ้น มะไฟ มะเคาะ มะเฒ่า พุทราป่า มะขาม มะค่า ฯลฯ...

นอกจากจะมีผลไม้แล้ว จะมีหน่อไม้และผักอีกเยอะแยะ หากันได้มาก เช่น ผักหวาน ผักหม ผักญี่ปุ่น ผักจุ่มป่า ดอกก้าน ใบมะตูม ส่วนจำพวกเห็ดก็มี เช่น เห็ดถอบ เห็ดลม เห็ดไข่ เห็ดเหลือง เห็ดโคน เห็ดถ่าน เห็ดหูหนู เห็ดถั่วเหลือง เห็ดขมิ้น เห็ดน้ำหมาก...เห็ดน้ำผึ้ง เห็ดไข่นก...

การเดินทางของพวกหนูเชื่อว่าจะมีอยู่เท่านี้ หรือจบลง การเดินทางเรียนรู้ของพวกหนูยังคงมีอยู่ทุกวันกับสายน้ำลำธารในป่าใหญ่ ถ้าไม่ถูกทำลายด้วยเขื่อนหรือนายทุน

ชาวบ้านมักจะถูกกล่าวหาอยู่เสมอว่าตัดไม้ทำลายป่า ใช้อย่างฟุ่มเฟือย หนูอยากจะถามและบอกต่อไปว่า ชาวบ้านตัดไม้มาสร้างบ้านเพื่อเป็นหลักเป็นฐานให้กับครอบครัวและไม่ได้นำไปขาย จะฟุ่มเฟือยได้อย่างไร...

ลำพังชาวบ้านเองคงไม่มีอำนาจหรือเส้นสายถึงขนาดลักลอบส่งไม้ผ่านจุดตรวจไม่ได้ ท่านคิดดูสิคะว่าชาวบ้านจะทำได้ถึงขนาดนั้นเชียวหรือ...

การเรียนรู้ในโรงเรียนนั้น แตกต่างจากการเรียนรู้ของพวกหนูมาก การเรียนรู้ของพวกหนูนั้นมีอิสระทางใจ ทางกาย และความคิดอยู่ตลอดเวลา เด็กๆ ต้องการอิสรภาพ ต้องการ

ความยุติธรรม หนูอยากให้ทุกคนให้ความยุติธรรมและความเป็นอิสระกับเด็กๆ ป่าไม้
สัตว์ป่า ต้นไม้บ้างนะคะ

อัฟฟิกา สะเอียบคง ⁸

เมื่อเด็กหญิงอัฟฟิกา สะเอียบคง วางดินสอลง เธอคงหาว่าข้อเขียนของเธอนั้นมีสถานะ
มากกว่าเรียงความธรรมดาๆ เสียแล้ว ข้อเขียนของเด็กหญิงมาจากบ้านดอนชัย ตำบลสะเอียบ
อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ชื่อนี้ มีเพียงแต่มีความหมายในฐานะบทบันทึกว่าด้วยทรัพยากรทาง
พันธุกรรมอันหลากหลายในละแวกบ้านเกิดของเธอริมฝั่งแม่น้ำยม หากยังเป็นอนุทินทาง
ประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่บอกเล่าถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของผู้คนธรรมดาสามัญที่เสื่อมสูญไปอย่างไม่อาจ
หวนคืนกลับ เนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น บริเวณรอยต่อระหว่างจังหวัดแพร่และพะเยา
ซึ่งจะทำให้หมู่บ้านนับสิบและป่าสักทองผืนสุดท้ายของประเทศจมลงอยู่ใต้น้ำ

พรุ่งนี้ อัฟฟิกา จะไปไหน? “ล่องใต้” ไปขายตัวที่หาดใหญ่ หรือ “บ่าหน้าเข้ากรุงเทพฯ ไป
ตายเอาดาบหน้า” เหมือนแม่แต่่ว หรือนางสุข กัณหา ที่สูญทุกอย่างในป่าทามให้เขื่อนรัชชประภาหรือ
จะต้องย้ายขึ้นเหนือไปทำงานในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน สูดสารพิษและเป็นศพรายต่อไปหลังจาก
14 ศพแรก ที่ทางการนิคมให้คำอธิบายว่า “สิ้นชีวิตด้วยโรคเอดส์ มีไข้โรคที่เกิดจากการทำงาน”¹⁰

ถ้าอัฟฟิกาพอจะมีโชคที่ได้มีชีวิตรอดจากสารพิษและมีโอกาสได้เป็นแม่ของเด็กผู้หญิงตัว
เล็กๆ อย่างที่ครั้งหนึ่งเธอเคยเป็น ลูกสาวของอัฟฟิกาก็จะเติบโตขึ้น ท่ามกลางปล่องควันโรงงาน
แทนสายลมริมฝั่งแม่น้ำยมที่แม่ของเธอเคยก้มๆ เงยๆ เก็บเห็ดไคร้ เห็ดไข่ เห็ดลม เห็ดเหลือง
เห็ดน้ำหมาก เห็ดน้ำผึ้ง ฯลฯ

แต่กระนั้นก็ตาม อัฟฟิกายังโชคดีหนักหนา-อย่างน้อยยังมีภาพงามแห่งความหลังริมฝั่ง
แม่น้ำยมให้รำลึกถึง-เมื่อเทียบกับพงษ์ธร หนูน้อยอายุ 1 ขวบ กับ 1 เดือนที่พอเริ่มจำความได้ก็ต้อง
ไปเกาะกรงเหล็กรอดูนมแม่¹¹

แม่ของพงษ์ธร ชื่อนางปุย ดวงคำ หญิงลูกสี่ สามีติดเหล้าอมแถมจนเป็นโรคประสาท ถูก
จับพร้อมเพื่อนบ้านอีกสี่คน ในข้อหาบุกรุกที่ดินสาธารณะประโยชน์ นั่นคือ บริเวณริมห้วยสำราญ
ระหว่างสะพานขาวกับสะพานดำ ในอำเภอเมืองศรีสะเกษ ที่ครอบครัวนี้ได้อยู่อาศัยมาเกือบยี่สิบปี
แล้ว ไล่เลี่ยกับที่แม่พงษ์ธรถูกจับนั้น “กระทรวงเกษตรได้แจกเอกสารสิทธิปฏิรูปที่ดินให้กับ 10
ตระกูลเศรษฐีภูเก็ตหลายสิบล้าน “ ‘สุเทพ’ อ้างเข้าหลักเกณฑ์”¹²

นี่คือ ภาพบางภาพของสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย ในราวเดือนพฤศจิกายน ปี 2537 เดือน
เดียวกับที่มีการจัดประชุม “เวทีหญิงไทยกลุ่มรากหญ้า” ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ที่มีผู้หญิง

กว่า 300 คนจากทั่วประเทศ จากอ้อมน้อย อ้อมใหญ่ หาดเจ้าไหม เกาะลิบง ดงแม่เผด สนามชัยเขต และอำนาจเจริญ มานั่งล้อมวงจับเข่าคุยกัน เพื่อเตรียมการไปประชุมสตรีโลกที่ปักกิ่ง

ภาพความเป็นจริงข้างต้นบอกเราว่า สถานการณ์ความขัดแย้งเพื่อแย่งชิงดิน น้ำ ป่า ทะเลระหว่างผู้ได้รับผลประโยชน์และผู้สูญเสียผลประโยชน์ยังดำเนินต่อไปอย่างเข้มข้นในทั่วทุกหัวระแหงของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นสายบุรี สียัด สีซัง สีคิ้ว หรือวังสะพุง และบ้านคร้ว

ปรากฏการณ์ของปัญหาสิ่งแวดล้อมแต่ละปัญหา ในแต่ละภูมิภาค อาจจะมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาให้ถึงที่สุดแล้ว ดูเหมือนว่าปัญหาว่าด้วยสิ่งแวดล้อมเกือบทุกปัญหาเป็นผลพวงหรืออาการของโรค ซึ่งมีรากเหง้ามาจากแหล่งเดียว นั่นคือ “นโยบายของรัฐ” หลายนโยบายที่ผ่านมาที่เร่งรัดผลักดันการพัฒนาในรูปแบบของการสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า การปลูกป่ายูคาลิปตัส และการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก หรือที่เรียกโดยรวมๆ ว่า “การพัฒนาประเทศ” นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ในท่ามกลาง ความสูญเสีย ความฉ้อฉล ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร และความไม่เท่าเทียมในการกระจายรายได้ บุคคลระดับผู้นำของประเทศ ก็ยังมุ่งหน้าที่ก้าวเดินบนเส้นทางนี้ต่อไป อาทิ นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น (ธันวาคม 2537) ตอบคำถามผู้สื่อข่าวถึงการแก้ปัญหาการกระจายรายได้ว่า

มีวิธีเดียว คือ การลดอาชีพการเกษตรของคนในชาติลงจาก 60 % ให้เหลือ 5 -6 % ที่เหลือเป็นภาคอุตสาหกรรมทั้งหมด เหลือเพียงภาคเกษตรกรรมที่จำเป็นไว้ในยามวิกฤตโดยรัฐบาลสนับสนุน...ซึ่งจะเป็นการนำรายได้จากภาคอุตสาหกรรมมาช่วยเหลือนักลงทุน...เหมือนประเทศญี่ปุ่น¹³ [นอกจากนี้แล้วยัง]...ต้องสร้างงานให้เกิดขึ้นมาก...สร้างงานภาคอุตสาหกรรมให้กระจายไปสู่ชนบทจะเป็นตัวหนึ่งที่ดึงดูดของเกษตรกรออกมาทำงานภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น¹⁴

ในขณะที่กลุ่มผู้ถูกบังคับเขียนของประเทศยังก้าวเดินไปบนหนทางแห่งความพลัดพลัดอย่างไม่ทบทวนหวนคิด ผู้หญิงรากหญ้า – ผู้คนกลุ่มแรกสุดที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการพัฒนาของรัฐบาลในรูปแบบการต่างๆ เดินสวนทางกลับมาแล้ว

ผู้หญิง ผู้จ่ายราคาของการพัฒนาด้วยป่าไม้ สายธารน้ำหน้าบ้าน และชีวิตของเธอเองพยายามดิ้นรนหาทางออกจากบ่วงร้ายของความเป็นอาณานิคมทั้งทางเศรษฐกิจและความคิดอย่างมุ่งมั่น

“ไม่มีน้ำ ไม่มีปลา แล้ววันข้างหน้าลูกหลานจะเอาอะไรกินกัน” ด้วยเหตุผลง่ายๆ ที่เป็นเหตุผลของชีวิตเช่นนี้แหละ ที่นำไปให้แม่สมปอง แม่เจริญ อดีตชาวประมงและแม่บ้าน “ธรรมดา” ปักหลักกราบแดดฝนต่อสู้นห้วงงานเขื่อนปากมูลอยู่เกือบก่อนปี

“แม่พี่ตายไปแล้ว เอาคืนไม่ได้ แต่ป่าเสื่อมโทรมนี้ยังพอเอาคืนได้ ไม่มีป่า แล้วลูกพี่จะไปหาหน่อไม้ หาเห็ดที่ไหน” คิดได้ดังนี้แล้ว พี่สะอื้น แม่หญิงแห่งดงแม่เผด ก็ฝากลูกชาย 2 คน วัยประถมไว้กับคนใกล้ชิดที่เธอเรียกอย่างเอ็นดูว่า “ตาเฒ่าอยู่เอือน” ให้ช่วยดูแล ส่วนตัวเธอก็เดินขึ้นลงศาลากลาง ขึ้นล่องทำเนียบรัฐบาล เจรจาเรื่องสิทธิที่ดินทำกินของชาวบ้าน พร้อมๆ กับผลักดันงานอนุรักษ์ฟื้นฟู ร่วมกับชาวบ้านในโครงการอนุรักษ์ป่าพัฒนาต้นน้ำดงแม่เผด

และเมื่อแม่หญิงไทยกลุ่มรากหญ้าจากหลายหย่อมได้มาพบปะกันเป็นครั้งแรกในเวทีหญิงไทยกลุ่มรากหญ้า เพื่อเตรียมการไปประชุมระดับโลกว่าด้วยเรื่องสตรี ครั้งที่ 4 ณ กรุงปักกิ่ง เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2537 ข้อสรุปเอกฉันท์จากการประชุมในเวทีสิ่งแวดล้อม ซึ่งกลายเป็นคำขวัญประจำงานในครั้งนั้น คือ “ห้ามรัฐพัฒนาโดยผลการ” ซึ่งต่อมาได้ขยายเป็นข้อเรียกร้อง 2 ข้อ ต่อรัฐบาลและต่อการประชุมระดับโลกว่าด้วยเรื่องสตรีครั้งที่ 4 ว่า

1. รัฐต้องยุติแผนการพัฒนาประเทศที่มีผลกระทบทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องหันทิศทางการพัฒนาไปที่การพึ่งตนเองบนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. รัฐต้องออกกฎหมายรับรองสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน¹⁵

ในขณะที่ในโลกเศรษฐกิจมีช่องว่างอันใหญ่หลวงระหว่างคนมั่งมีกับคนยากไร้ ในโลกวิชาการก็มีช่องว่างอันกว้างไกลระหว่างงานศึกษาเรื่องผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ที่เป็นจริงร่วมสมัยในยุคโลกาภิวัตน์ที่สถานะแวดล้อมกำลังอยู่ในสภาพनावัตกนี้ ผู้หญิงทั้งในเมืองและในชนบทจำนวนไม่น้อยมิเพียงแต่ทำหน้าที่ในครัวเรือนตามประเพณีดั้งเดิมเท่านั้น หากยังลุกขึ้นมาแบกรับบทบาททางประวัติศาสตร์ในฐานะนักต่อสู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชน อันจะช่วยธำรงไว้ซึ่งดุลยภาพของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติพร้อมกันไปด้วย

มักจะมีการพูดกันซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่า ในยามวิกฤต “อนาคตของชีวิตและสิ่งแวดล้อมมักจะฝากไว้ในกำมือของผู้หญิง” – ดูเหมือนว่าคำกล่าวนั้นจะยังเป็นจริงอยู่เสมอ คำถามก็คือ แล้วเราจะฟัง “เสียง” ผู้หญิงกันอย่างไร มรรควิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าในแนวสตรีนิยมจะพอมีคำตอบให้ปัญหาอันสำคัญยิ่งนี้อย่างไร เป็นประเด็นที่จะนำเสนอในบทต่อไป

หมายเหตุท้ายบท

1. กาญจนา แก้วเทพ, “ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม”, ใน **มานแห่งอคติ** (กรุงเทพฯ : เจนเดอร์เพรส, 2535), น. 113 - 160
2. นิตยา มหาผล, “สตรีและสิ่งแวดล้อม”, และ ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, “มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม”, ใน “โครงการพัฒนาเนื้อหาสาระประเด็นเกี่ยวกับสตรีและเอกสารการสอนเพื่อบุรณาการในหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา”, คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2537) (อัดสำเนา)
3. กาญจนา แก้วเทพ, เรื่องเดิม, น. 157.
4. นิตยา มหาผล, “สตรีและสิ่งแวดล้อม”, เรื่องเดิม, น. 6
5. ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, “มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม”, เรื่องเดิม, น. 6.
6. คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, **บทสรุปของนโยบายและแผนงานหลักสตรีระยะยาว (2535 - 2554)** (กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2537), น. 12.
7. ผู้หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า, “ถ้อยแถลงของเวทีผู้หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า ในโอกาสประชุมระดับโลก เรื่อง ‘สตรี ณ กรุงปักกิ่ง ประเทศจีน’ (กรุงเทพฯ มูลนิธิเพื่อนหญิง, 2538) (แผ่นปลิว)
8. ‘จุดประกาย’, **กรุงเทพธุรกิจ** (8 พฤศจิกายน 2537), น. 3.
9. จิตราภรณ์ วนัสพงษ์, “ไว้อาลัยเชื่อนราสีไศล แต่ป่าทามและทุกสิ่งที่ยังมีอยู่นั้น”, **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 41 (25 กันยายน – 1 ตุลาคม 2537), น. 16 – 18.
10. **หญิงก้าวไกล** (พฤษภาคม – มิถุนายน 2536), น. 1.
11. กษมา มั่งประยูร “จุดประกาย”, **กรุงเทพธุรกิจ** (21 พฤศจิกายน 2537), น. 1 – 2.
12. **มติชน** (20 พฤศจิกายน 2537), น. 1.
13. **ผู้จัดการ** (28 ธันวาคม 2537)
14. **สยามโพสต์** (28 ธันวาคม 2537), น. 1.
15. ผู้หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า, “ถ้อยแถลง...”

2

เรียนรู้ที่จะ “ฟัง” ผ่าน มรรควิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

...เรามองไม่เห็นผู้ที่อยู่ในความมืด

เพราะชีวิต การทำงาน และการต่อสู้ของผู้หญิงได้รับการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ หรือแม้แต่ในวงการศึกษาค้นคว้าวิจัยก็ตาม ผู้หญิงจึงเป็นเพียง “ผู้ถูกซ่อน” ไว้ในประวัติศาสตร์ ดังนั้น ก็แน่นอนที่ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ย่อมจะไม่สามารถมองเห็นผู้ที่อยู่ในความมืด และเมื่อผู้หญิงต้องการจะบันทึกและสร้างประวัติศาสตร์ของชีวิตการทำงาน การต่อสู้ของผู้หญิงขึ้นมาบ้าง ศาสตร์ของการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับผู้หญิงก็ยังเป็นศาสตร์ที่พัฒนามาภายใต้สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีผู้ชายเป็นศูนย์กลาง การศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับผู้หญิง จึงต้องเริ่มต้นตั้งปัญหาที่ศาสตร์แห่งวิธีการของการศึกษาค้นคว้าวิจัยเลยทีเดียว ก่อนที่จะนำเอาศาสตร์แห่งวิธีการนั้นๆ ไปใช้ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยใดๆ¹

ด้วยความตระหนักว่าผู้หญิงเป็นผู้ถูก ‘ซุกซ่อน’ ไว้ในประวัติศาสตร์ การกิจสำคัญประการหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวแนวสตรีนิยม จึงให้ความสำคัญกับการ ‘ฉายแสงไปไปสู่ความมืด’ โดยกระบวนการบันทึกชีวประวัติ (biographize) ของผู้หญิง ผ่านปากคำของผู้หญิงเอง ด้วยมรรควิธีที่เรียกว่าประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า² ในสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษ 1970s ความตื่นตัวในการริเริ่มผลักดันโครงการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของผู้หญิงดำเนินไปอย่างคึกคัก ทั้งโดยการส่งเสริมของรัฐบาลและการริเริ่มของปัจเจกบุคคล อาทิ The Washington Women Heritage Project เป็นโครงการในระดับมลรัฐที่ได้รับความสนับสนุนอย่างเข้มแข็งจาก The National Endowment for the Humanities และ The Washington Commission for the Humanities ซึ่งผลักดันให้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการทางการศึกษา (workshop) เพื่อผลิตนิทรรศการเคลื่อนที่ ที่จะรวบรวมเนื้อหาจากการบันทึกชีวิตของผู้หญิงผ่านการสัมภาษณ์และภาพถ่าย โดยขั้นตอนแรกของโครงการนี้เริ่มจากการเปิดฝึกอบรมในพื้นที่ต่างๆ ทั่วทั้งมลรัฐให้แก่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นนักสัมภาษณ์ของโครงการ ได้เรียนรู้ข้อมูลเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ การใช้เครื่องบันทึกเสียง เทคนิคการ

สัมภาษณ์ ไปจนกระทั่งถึงมุมมองและหัวข้อใหม่ๆ ที่กำลังถกเถียงกัน ในแวดวงวิชาการประวัติศาสตร์ผู้หญิง เมื่อการอบรมสิ้นสุดลง นักสัมภาษณ์มือใหม่ก็จะได้รับคู่มือการปฏิบัติงาน ซึ่ง

แน่นอนเหลือเกินว่าจะต้องมี “Topical Guide for Oral History Interview with Woman” ของเชอร์นา กลัก (Shena Gluck)³ รวมอยู่ด้วย⁴

เป็นที่น่าสนใจว่า แม้จะหลายปีผ่านไปหลังจากโครงการวิจัยสิ้นสุดลง แคนเดอร์สัน (Kathryn Anderson) หนึ่งในทีมงานวิจัยในโครงการดังกล่าว ซึ่งรับผิดชอบค้นคว้าบทบาทของผู้หญิงในชุมชนที่ประกอบอาชีพทำฟาร์มทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของมลรัฐวอชิงตัน ได้ย้อนกลับไปทบทวนงานที่ทำมาแล้วพบว่า การที่เธอมุ่งแต่จะ “ผลิต” เนื้อหาสาระของนิทรรศการที่ทรงพลัง หรือ (พูดอย่างเป็นรูปธรรมคือ) การเขียนอธิบายประสบการณ์ของผู้หญิงผ่านภาพกิจกรรมต่างๆ (ที่ได้มาจากการสัมภาษณ์คนละไม่เกิน 3 ชั่วโมง) ให้กระชับ ชัดเจน ครอบคลุม ครบถ้วน และเสร็จทันภายในกรอบเวลาของโครงการที่กำหนดไว้นั้น สิ่งที่สุดสูญเสียไปก็คือ “โอกาสที่จะได้รับฟังหญิงทำฟาร์มเหล่านั้นทบทวนเรื่องที่เล่าแล้วหรืออธิบายประเด็นต่างๆ ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ด้วยถ้อยคำและภาษาของเธอเอง”⁵ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การใช้วิธีสัมภาษณ์แบบชักใช้เพื่อหาข้อเท็จจริงและสืบเสาะเจาะไขความเป็นไปของเหตุการณ์ต่างๆ ว่า “เกิดอะไรขึ้นและเกิดขึ้นอย่างไรนั้น ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ขาดโอกาสที่จะถ่ายทอดโยงใยความรู้สึกอันซับซ้อนและความย้อนแย้งที่อยู่เบื้องหลังเรื่องราวอันคุ้นเคย”⁶

ความตระหนักในความสูญเสียดังกล่าว ทำให้ แคนเดอร์สัน และ ดานา ซี.แจ็ค (Dana C. Jack) ร่วมกันเขียนบทความสำคัญ “Learning to Listen : Interview Techniques and Analysis” โดยไม่เพียงแต่เสนอให้ “หยุดถาม” คำถามเด็ดๆ ซึ่งเชื่อกันว่าจะขุดคุ้ยให้เห็นข้อมูลใหม่เกี่ยวกับชีวิตและกิจกรรมของผู้หญิงออกมาได้ หากยังเรียกร้องให้ผู้วิจัยเรียนรู้ที่จะ “สัมภาษณ์ด้วยการฟัง” ฟัง (ทั้งเสียงดังและ) เสียงเงียบ ฟังความเห็นที่ผู้เล่าประเมินตัวเอง (self – evaluative comment) ฟังข้อความที่ตามมา (meta – statements) และเหนืออื่นใดคือฟังตรรกะของเรื่องเล่านั้นๆ⁷

แคนเดอร์สันชี้ว่า การสัมภาษณ์โดยมรรควิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ไม่เพียงแต่เป็นเครื่องมืออันทรงพลังที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ต่อประสบการณ์เกี่ยวกับตัวเองในโลกของผู้หญิงเอง หากยังช่วยเผยให้เห็นมุมมองของผู้หญิงที่ถูกกดทับ ดังที่นักมานุษยวิทยาได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ในสถานการณ์ที่ความสนใจและประสบการณ์ของผู้หญิงไปกันไม่ได้กับคำอธิบายของผู้ชาย เรื่องเล่าของผู้หญิงจึงมักเป็นการผสมผสานกันระหว่างสองมุมมอง ที่ทั้งแยกขาดกันและขัดแย้งกัน นั่นคือ ด้านหนึ่งคือมุมมองที่ถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมปิตาธิปไตย ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นข้อเท็จจริงที่รับรู้ได้จากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้หญิงแต่ละคน “ดังนั้นหากใส่ใจที่จะฟังมุมมองของผู้หญิงอย่างกระจ่างกระจะเราต้องเรียนรู้ที่จะฟังในระบบสเตอริโอ ที่ได้ยินทั้งช่องที่เงียบและช่องที่ดัง รวมทั้งความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างช่องทั้งสองด้วย”⁸

นอกจากนี้แล้วยังต้องตระหนักว่า การเข้าถึงความเป็นองค์ประฐานของผู้หญิงในส่วนที่เป็นช่องที่เจียบนั้น เราจะต้องค้นหาว่าเรื่องที่กำลังสัมภาษณ์นั้นใครเป็นเจ้าของ ใครเป็นผู้ตีความ ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีอะไร ประสบการณ์ของผู้เล่าถูกตีความอย่างไร นักวิจัยมีทัศนคติแบบตั้งใจรับฟัง หรือเพียงแค่ต้องการพิสูจน์ความคิดที่มีอยู่เดิมแล้ว กล่าวโดยสรุป หลักการสำคัญในการสัมภาษณ์แบบเน้นการฟังคือ ต้องให้ความใส่ใจกับผู้เล่ามากกว่าหัวข้อที่เราคิดไว้ล่วงหน้าแล้ว”⁹ ดังที่ แอนเดอร์สัน ได้ขยายความต่อไปว่า

ถ้าเราต้องการรู้ว่าผู้หญิงรู้สึกอย่างไรต่อชีวิต จะต้องเปิดพื้นที่ให้เธอได้มีโอกาสพูดถึงอารมณ์ ความรู้สึก และประสบการณ์ของเธอเอง เมื่อเราเห็นศักยภาพที่รุ่มรวยในภาษาที่เธอใช้ในการอธิบายชีวิตประจำวัน ก็จะต้องฉกฉวยโอกาสให้เธอได้อธิบายว่าถ้อยคำที่พูดออกมานั้นมีความหมายอย่างไร¹⁰

กล่าวโดยสรุปแล้ว สิ่งที่แอนเดอร์สันตระหนักหลังจากการกลับไปทบทวนพินิจพิเคราะห์โครงการสัมภาษณ์ที่ทำมา คือการได้ค้นพบว่า

หลักการสำคัญของประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า มีใช้อยู่ที่การขุดค้นหาชุดคำถามใหม่ๆ หากอยู่ที่การจะต้องใส่ใจค้นหาประสบการณ์ มุมมอง ที่มีลักษณะเฉพาะไม่ซ้ำแบบกันของผู้หญิง (แต่ละคน) และยังต้องเจียรนัยวิธีการค้นคว้าของเราให้แหลมคมมากยิ่งขึ้น โดย (ฝึก) ฟังระดับต่างๆ ของการเล่าที่ผู้ถูกถามพยายามตอบสนองต่อคำถามดั้งเดิม การจะทำได้เช่นนั้น เราจะต้องฟังการสัมภาษณ์ การตอบคำถาม และคำถามที่เราตั้งในเชิงวิพากษ์ เราจะต้องได้ยินสิ่งที่ผู้หญิง [พยายาม] บอกเป็นนัยๆ เสนอแนะ หรือเอื้อนเอ่ยขึ้นแล้วนิ่งไป เราต้องตีความเมื่อเกิดการขงกั้น เกิดภาวะไม่สบายใจหรือไม่สามารถที่จะสื่อสารออกมาได้ เราต้องพิจารณาว่าการสัมภาษณ์ของเราได้สร้างบริบทที่ผู้หญิงรู้สึกผ่อนคลายที่จะสำรวจความรู้สึกของตัวเอง ที่จะให้ความหมายต่อการกระทำสรรพสิ่งและเหตุการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจพฤติกรรมหรือความรู้สึกที่มาของความเป็นผู้หญิง หรือการปลุกเร้าให้ผู้หญิงได้อธิบายสิ่งที่เธอให้ความหมายด้วยถ้อยคำของเธอเอง¹¹

แต่กระนั้นก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่ามีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดระหว่างการสัมภาษณ์ด้วยมรรควิธีประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าและการสัมภาษณ์ เพื่อการบำบัดเยียวยา แจ็ค ซึ่งเป็นนักบำบัด (therapist) กลุ่มผู้ป่วยหญิง ซึ่งเป็นโรคซึมเศร้าและทนายความฝึกหัด พบว่าการให้ความใส่ใจกับภาษาและความหมายเฉพาะของคำสำคัญๆ ที่ผู้หญิงใช้อธิบายประสบการณ์ จะเปิดโอกาสให้เราเข้าใจว่าผู้หญิงต้องปรับตัวอย่างไรให้เข้ากับวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ที่ดำรงอยู่ อาทิ “ในความสัมพันธ์ระหว่างฉันกับสามี ฉันรู้สึกราวกับว่ายืนอยู่บนเปลือกไข่” หรือ “ฉันต้องเรียนรู้ที่จะไม่

ข่มเรือ” ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นถึงทั้งการปฏิบัติการและผลที่ตั้งใจจะไม่ให้เกิดความขัดแย้งหรือความไม่ลงรอยใดๆ [ในความสัมพันธ์] ขึ้น¹²

แจ๊คได้เสนอแนวทาง 3 ประการที่จะช่วยให้ไม่เกิดการตีความล่วงหน้า ตามแนวทางของทฤษฎีกระแสหลักและสามารถเข้าใจผู้เล่าจากมุมมองของเธอเอง คือ หนึ่ง จะต้องรับฟัง ภาษาเชิงศีลธรรม (moral language) ของผู้เล่า อาทิ “ฉันรู้สึกฉันเป็นคนไม่เอาไหน...ฉันพูดปด หลอกลวง เป็นคนใช้ไม่ได้เลยแหละ...”¹³

ข้อความทำนองนี้ช่วยเปิดพื้นที่ให้เราได้สำรวจความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เกี่ยวกับตัวเองของผู้เล่าและข้อกำหนดทางวัฒนธรรมที่กำกับอยู่ การรับฟังภาษาศีลธรรมของผู้หญิงที่ซึมเศร้าหดหู่ จึงฉายให้เห็นทั้งกฎเกณฑ์สังคมที่ใช้ตัดสินตัวเองและสาเหตุที่มาของความสับสนวุ่นวายที่เกิดขึ้น สอง จะต้องใส่ใจในข้อความที่ตามหลังกมา (meta - statements) ของผู้พูด มีหลายครั้งในการสัมภาษณ์ที่ผู้ให้สัมภาษณ์หยุดเล่ากระทันหัน มองย้อนกลับ หรือวิพากษ์วิจารณ์ความคิดบางอย่างของตัวเองที่เพิ่งจะพูดออกไป สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสัญญาณสำคัญที่จะชี้ให้เห็นว่า ปัจเจกบุคคลหนึ่งๆ ทบทวนตัวเองในกรอบคิดชุดใด ทั้งยังเป็นช่องทางที่จะได้สังเกตว่ากระบวนการขัดเกลาทางสังคมในมิติอารมณ์ความรู้สึกให้สอดคล้องกับมาตรฐานที่แน่นอนหนึ่งๆนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร¹⁴ สาม จะต้องใส่ใจในตรรกะของเรื่องเล่า (logic of the narrative) การรับฟัง การจัดเรียงข้อความหลักเกี่ยวกับประสบการณ์ของผู้ให้สัมภาษณ์ จะทำให้เข้าใจทั้งความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังและความคิดที่ชี้นำการตีความประสบการณ์นั้นๆ ดังกรณีของ แอนนา ผู้ป่วยด้วยโรคซึมเศร้า อายุ 54 ปี ซึ่งเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลมา 2 ครั้งแล้ว เล่าว่า

ฉันบอกกับลูกสะใภ้ว่า “ฉันคิดว่าฉันเกิดมาเพื่อรับใช้คนอื่น” [แต่...เอ๊ะ!] เราไม่น่าจะเกิดมาเพียงเพื่อรับใช้คนอื่นนะ เราต้องดูแลตัวเราเองด้วย¹⁵

ตรรกะของเรื่องเล่าข้างต้นนี้เป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นภาวะความขัดแย้งที่ผู้หญิงต้องรับมือระหว่างบทบาทในอุดมคติกับชีวิตที่เป็นจริง ซึ่งย่อมเป็นเรื่องง่ายเหลือเกินที่จะกล่าวโทษว่าเป็นความล้มเหลวของตัวเองแทนการตระหนักว่าเป็นความผิดพลาดของมุมมองทางสังคมที่ครอบงำและกดทับอยู่¹⁶

ในท้ายที่สุด แจ๊ค ได้ย้ำว่า นอกจากการรับฟังเจ้าของเรื่องแล้วสิ่งที่ผู้สัมภาษณ์ไม่ควรจะละเลยคือการจะต้องรับฟังตัวเองด้วย (listening to ourselves) “ทั้งยังต้องเชื่อมั่นในลางสังหรณ์หรือความคิดความรู้สึกที่เกิดขึ้น ในระหว่างการฟังนั้น...[และ] หัดสังเกตความอึดอัดคับข้องส่วนตัวซึ่งจะเป็นสัญญาณเตือนให้ว่องไวต่อความขัดแย้งระหว่างสิ่งที่ผู้หญิงพูดกับสิ่งที่เธอรู้สึกจริงๆ”¹⁷

ผู้วิจัยได้ทดลองนำแนวทางของแอนเดอร์สันและแจ๊คมาใช้ในการ “ฟัง” เสียงของสะอื้น ไถวสินธ์---ผู้หญิงรากหญ้าจากจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้มีบทบาทสำคัญในการรักษาป่าไม้หลังบ้านของเธอและแกนนำคนสำคัญของขบวนการสิ่งแวดล้อมอีสาน ดังจะได้นำเสนอในตอนต่อไป

หมายเหตุท้ายบท

1. สุกัญญา หาญตระกูล, “ศาสตร์แห่งการศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิง” เก็บความจาก “Toward a Methodology of Woman's Studies” โดย Maria Mies, No.77 November 1979, Institute of Social Studies, The Hague, Netherland, ใน วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 1 : 3 (พฤษภาคม – มิถุนายน 2524), น. 39.
2. Shulamit Reinharz, “Feminist Oral History,” **Feminist Research Method** (New York : Oxford University Press, 1992), p 126.
3. นักสตรีนิยมอเมริกันผู้บุกเบิกให้ “ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า” กลายเป็นสาขาวิชาที่ได้รับการยอมรับ
4. Kathrin Anderson and Dana C. Jack, “Learning to Listen : Interview Techniques and Analysis,” **Woman's Words : The Feminist Practice of Oral History** ed.Sherna Berger Gluck and Daphne Patai (New York: Routledge, 1991), p.12.
5. Ibid., p. 13.
6. Ibid.,
7. Ibid., p. 10.
8. Ibid., p. 11.
9. Ibid., p. 11-12.
10. Ibid., p. 10.
11. Ibid., p. 17.
12. Ibid., p. 19.
13. Ibid.
14. Ibid., p. 21-22.
15. Ibid.
16. Ibid., p. 23.
17. Ibid., p. 24.

ในขบวนการสิ่งแวดล้อม

สะอึ้ง ไถวสินธุ์* : เล่าเรื่อง

สินธุ์ สิทธิรักษ์ : เรียบเรียง

“จะใช้นามสกุลใครไม่สำคัญ ปัญหาใหญ่คือ...ขอให้มันทำกิน”

ผู้หญิงชาวบ้านทุ่งผ้าถุงเก่าๆ กระดากกระด้าง พาดผ้าขาวม้าลายตาหมากรุกสีม่วงสลับสีขาว ดำคร่ำคร่ำที่ไหล่ซ้าย ‘พินรง’ ตอบเสียงเข้ม คำถามว่า เมื่อแต่งงานแล้ว จะคงนามสกุลเดิมของ ‘พ่อ’ ฝ่ายหญิงไว้แทนการเปลี่ยนไปใช้นามสกุลของ ‘สามี’ ได้หรือไม่ เป็นปัญหา ‘คาใจ’ ผู้หญิงชั้นกลางหลายคน แต่ไม่เคยรบกวนผู้หญิงนักสู้จากภูตงแม่เผด บ้านโคกสมบุรณ์ ตำบลคำพอง อำเภอโพนธวัช จังหวัดร้อยเอ็ด อย่าง สะอึ้ง ไถวสินธุ์ เลย ...สำหรับเธอแล้วสิทธิที่จะได้ปกป้องพื้นฟูป่าข้างบ้านไว้หาเห็ดให้ลูกกิน และสิทธิที่จะไม่ถูกแย่งชิงเอาผืนไร่แปลงนาที่พลิกฟื้นมากับมือไปปลูกสวนปาล์ม คาลิปัตส์หรือจัดสรรแจกจ่ายให้ผู้อื่น เช่นที่เกิดขึ้นมาแล้วในโครงการจัดสรรที่ดินให้ราษฎรผู้ยากไร้ หรือ ‘คอก.’ ในยุคสมัยที่ รสช. เรื่องอำนาจเป็นเรื่องที่นา ‘คับใจ’ ยิ่งไปกว่า¹

คำตอบของสะอึ้ง นอกจากจะ ‘ชี้’ บ่งให้เห็นว่า ในความเหมือนของขบวนการสตรีมีความแตกต่างทาง ‘ชนชั้น’ แฝงฝังอยู่ด้วยอย่างลึกซึ้งแล้ว ยัง ‘ชวน’ ให้คิดต่อไปอีกด้วยว่าในแวดวงวิชาการก็เช่นเดียวกัน ข้อเขียนหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงชนบท ผู้หญิงกับผืนดิน ผู้หญิงกับป่าไม้ หรือที่เรียกโดยรวมๆ ว่า “ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม” ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่ทั้งในและต่างประเทศส่วนใหญ่แล้วมักมุ่งศึกษาถึง ‘บทบาท’ ผู้หญิงในมิติสิ่งแวดล้อมในแนวประเพณีนิยม อาทิ บทบาทในฐานะผู้หาผักหักฟัน หาอาหาร ดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิก และกิจกรรมในครอบครัว ผู้จัดหาและบริหารทรัพยากรน้ำและพลังงาน ผู้รักษาพยาบาล และสืบทอดความรู้พื้นบ้านเรื่องสมุนไพร การเพาะปลูก และการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ ฯลฯ เป็นต้น

‘บทบาท’ ของสะอึ้งและผู้หญิงหลายคนที่โคกสมบุรณ์ ได้ก้าวไกลเกินไปกว่านั้นนานนักแล้ว เธอตื่นแต่เช้าตรู่ หุงข้าว ต้มปลา ต้มแจ่ว** ไว้ให้ลูก จูงวัวออกไปเลี้ยง ขุดมัน ฟันไร่ ตัดกล้วย พร้อมๆ กับการร่างจดหมาย ล่าลายเซ็น ยื่นคำร้อง ขอเข้าพบ เจรจาต่อรองกษัตริย์อำเภอบ้านนา ผู้ว่าราชการจังหวัด สจ. (สมาชิกสภาจังหวัด) สส. (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) ไปจนกระทั่งถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงฯ เพียงเพื่อให้ได้ทำกินในผืนดินที่ตกทอดมาตั้งแต่ปู่ย่าตาทวด

* ผู้นำชาวบ้านแห่งป่าดงแม่เผด บ้านโคกสมบุรณ์ ตำบลคำพอง อำเภอโพนธวัช จังหวัดร้อยเอ็ด

** แจ่ว เป็นน้ำพริกของคนอีสาน ที่ใช้พริก เกลือ และน้ำปลา เป็นส่วนผสม ไว้จิ้มกับปลาหรือผักต้มหลายชนิด

สะอึ่งและผู้หญิงรากลหญ้าอีกหลายชีวิตต้องเรียนรู้ และฝึกฝนทักษะใหม่ๆ ที่ผู้หญิงรุ่นย่ารุ่นยายในหมู่บ้านไม่ได้ถ่ายทอดหรือทำให้เห็นเป็นแบบอย่างมาก่อน ...สรุปประเด็นเป็น นำการประชุมได้ ถลกผ้าถุงป็นน้ำมัน ขึ้นเวทีกล่าวคำปราศรัยกลางสายฝนสาด หรือให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ฉบับแล้วฉบับเล่าอย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย เป็นอาทิ

ดังนั้น เมื่อเอ่ยถึงคำว่า “ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม” ผู้คนต่างภูมิหลัง ผิวสีและชนชั้น อาจจะตีความกันต่างแบบ แต่สำหรับสะอึ่งและผู้หญิงบ้านโคกสมบูรณ์ที่ร่วมฟันฝ่ามาด้วยกันย่อมมีอาจจะเข้าใจประเด็นเป็นอื่นไปได้เลย นอกจากเป็นเรื่องของ “ผู้หญิงกับอำนาจรัฐ” หรือเรื่องของผู้หญิง “ขายขอบ” ที่ลุกขึ้นมาตั้งคำถามและต่อสู้กับศูนย์กลางของอำนาจ เรียนรู้ถึงกลไกการทำงานของรัฐบาลในระดับต่างๆ เพื่อแสวงหาช่องทางยับยั้ง ทัดทานและเปลี่ยนแปลงการคุกคามที่ส่งผลกระทบต่อคนเล็กคนน้อย ต่อผืนดิน ป่าไม้ และสายน้ำ ที่เคยเกื้อหนุนกันมาหลายชั่วอายุคน

แต่ละคืน...แต่ละวัน...อันล่วงผ่าน ดำเนินแต่ละหน้า แต่ละหน้าของสะอึ่ง ไถวสินธุ์ และหญิงรากลหญ้าหลายชีวิตที่บ้านโคกสมบูรณ์พลิกผันตามไปด้วย ...หยาดน้ำตา รอยยิ้ม เม็ดเหงื่อที่ผุดพราวเต็มหน้าผาก ความสำเร็จและความล้มเหลว บาดแผลและบทเรียน บทแล้วบทเล่าเกิดขึ้นในท่ามกลางกระแสของการต่อสู้ การเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อม ตกผลึกเป็นภูมิปัญญาร่วมสมัยอันประมาณค่ามิได้ของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อขบวนการสิ่งแวดล้อมและขบวนการต่อสู้เพื่ออิสรภาพของสตรีที่มีคุณภาพแห่งธรรมชาติและชีวิตเป็นจุดหมาย

ผู้หญิงจากดงแม่เผด ค่อย ๆ ลำดับเรื่องราวจากความทรงจำให้เราได้จดจารึกไว้เป็นหลักฐาน²

อยากให้เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของพี่ และชีวิตของปาดงแม่เผด จะเริ่มตั้งแต่เกิดเลยก็ได้ค่ะ

เกิดเมื่อวันที่ ...(หยิบบัตรประชาชนออกมาดู)... 3 เดือนกันยายน พ.ศ. 2496 ที่บ้านคำพอง อำเภอโพนธิชัย จังหวัดร้อยเอ็ด พออายุได้ 6 เดือน พ่อแม่ก็ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่หมู่บ้านใกล้เคียง กันคือ บ้านโคกสมบูรณ์

แม่พี่ชื่อทอง พ่อชื่อสิงห์ ฐานผดุง พี่เป็นลูกผู้หญิงคนเดียว และเป็นคนหัวปี มีน้องชายอีก 4 คน คือ ส้ารอง คำผาง บุญยัง และรัสไกร

พ่อสิงห์มีพี่น้องทั้งหมด 8 คน คือ มิ่ง สิงห์ มี น้อย ละเอียด หรือเก่าดำ สุชา และพรหมา ส่วนแม่ทองเป็นลูกสาวคนสุดท้องของครอบครัว มีพี่ชาย 2 คน และพี่สาว 1 คน คือ เคนน้อย ดี และหนู

พ่อสิงห์เป็นลูกชายของปู่ผัน พ่อของปู่ชื่อ พัน อพยพครอบครัวมาจากอุบลราชธานี ตอนแรกมาลงหลักปักฐานอยู่แถบๆ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ก่อน ประมาณ 10 กว่าปี แล้วค่อยย้ายมายังพื้นที่ซึ่งเป็นตำบลคำพองทุกวันนี้ พ่อลูกหลานถามว่าทำไมจึงเลือกมาอยู่ที่นี่ พ่อของปู่บอกว่า สมัยหนุ่มๆ เป็นพระกรรมฐานได้รู้ดงครอนแรมไปในป่าหลายแห่ง ทั้งในอีสาน ลาว เขมร จนมาถึงตรงนี้ “เป็นที่ที่ จะหากินกับธรรมชาติได้สบาย ทำนา ก็สบาย ทำไร่ ก็สบาย”

ปู่ผันอายุยืนมากเลย ปู่ตายเมื่อ พ.ศ. 2514 อายุได้ 105 ปี พี่อายุ 18 ปีตอนนั้น ญาติรุ่นปู่ที่ยังพอหลงเหลืออยู่บ้าง คือ ปู่น้อย ปู่ยายยังคงรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไว้หลายชนิด อย่างข้าวงาช้าง ข้าวมหาชัย ข้าวหมากโตน แก่ไม่เชื่อทางราชการที่ขอมาส่งเสริมให้ปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ๆ “บอกว่าส่งเสริม ส่งเสริม จริง ๆ แล้วไม่ได้ส่งเสริม เดี่ยวพันธุ์เดิมหายหมด” ปู่เลยเก็บของแกไว้เอง

คนแก่ผู้หญิงในหมู่บ้านละคะ

ที่อายุมากที่สุดตอนนี้มีแม่เฒ่าตอม อายุ 99 ปี 2-3 ปีมานี้แกชักขี้บ่นนะ กับข้าวกับปลาไม่ถูกปาก แกงขี้เหล็กรสไม่เหมือนเดิม ซุปหน่อไม้ทำไมไม่ใส่ยาเยอะๆ ส่วนแม่เฒ่าสีลาอายุ 98 ยังไม่ขี้บ่น เหงือกฟันแข็งแรงดี เคี้ยวตำมะละกอสบาย ทุกวันนี้ก็ยังทำงานได้ เดินผ่านที่ไรก็ยังเห็นแม่เฒ่านั่งตำสาต (ทอเสื่อ) ใช้เองอยู่ใต้ถุนบ้าน

บ้านโคกสมบูรณ์ เป็นบ้านเล็กๆ อายุ 76 ปี บ้านใหญ่จริงๆ อยู่คำพอง อายุได้ 300 ปีแล้ว แยกเป็นหมู่บ้านได้ 7 หมู่บ้าน

พี่รู้ได้อย่างไรว่า หมู่บ้านไหนอายุเท่าไร

ดูที่ต้นไม้เอาซิ อยากรู้อายุหมู่บ้านก็ให้ดูต้นไม้³ หมู่บ้านอายุมากๆ ต้นหมาก ต้นมะพร้าวสูงลิบๆ เลย ลมพัดก็ไม่หักเพราะมีป่าไม้บัง แต่เดี๋ยวนี้หักเพราะไม่ค่อยมีต้นไม้ในป่าแล้ว ชาวบ้านพอจะตั้งบ้านเรือน เขาจะปลูกหมาก ปลูกมะพร้าว ปลูกกอไผ่ เดินไปทางไหนถ้าเห็นปลายไผ่หมายถึงหมู่บ้านคน ถ้าไม่ใช่ชุมชนก็ไม่มี

ทำไมถึงซื้อบ้านคำพอง

เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ชอบขึ้นเป็นหมู่ๆ ชาวบ้านไปเอาใบมากั้นเป็นฝายบ้าน ข้างบนหลังคาเป็นหญ้าคา เมื่อก่อนชาวบ้านไม่เอาไม้ทำบ้าน กลัวไม้จะหมด แต่ใบไม้ติดไฟอยู่เรื่อย เลยต้องไป

เอาไม้ในป่ามา เอาเฉพาะบางต้นเท่านั้นนะ บ้านหลังหนึ่งใช้ไม้ใหญ่ๆ สัก 2 ต้นก็พอ ก่อนจะตัดผู้เฒ่าผู้แก่ต้องไปทำพิธีขอจากรุกขเทวดาก่อน ตอนกลางคืนต้องไปนอนเฝ้าใต้โคนต้น ถ้าฝนดีก็ตัดได้ ถ้าฝนร้ายก็แปลว่าไม่อนุญาต ตัดไปใช้ก็ไม่เป็นมงคล ไม่อยู่เย็นเป็นสุข ต้องหากันใหม่ ต้องเป็นต้นไม้ที่รุกขเทวดารู้เห็นเป็นใจ ยินยอมอนุমัติให้

ไม้ที่ใช้หลักๆ คือ ไม้ยาง กับไม้มะค่า ไม้มะค่าเอามาทำตง หรือไม้รองรับน้ำหนักก่อนปูกระดานพื้น ไม้ยางใช้ทำเสา ทำกระดาน น้ำมันยางใช้ทำขี้ได้ ขี้ตอก หรือขี้กระบองได้อีก ชาวบ้านจะไปเก็บน้ำมันยาง จาก “ขุมขี้ยาง” ตามไร่นาตามนาเก็บไว้ แล้วหาเนื้อไม้ๆ สับๆ ให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยใส่ลงไป คนๆ จนเหนียวเข้าที่ดีแล้ว เอาใบตองแห้งห่อเป็นรูปกระบอง ความยาวประมาณ 1 ท่อนแขน มัดให้แน่นด้วยตอก มัดได้ครบ 12 อันเรียกว่า “ลีม” หนึ่ง

ขี้กระบองเอาไป “ไต้” หาอยู่หากินจับกบจับเขียดตามบึงตามหนอง ภูมิพิชพอได้กลิ่นขี้กระบองจะหนี ถึงเห็นก็ไม่มา ไม่เหมือนแสงไฟจากหม้อเบตเตอร์ เป็นแสงสว่างที่แปลกๆ จะมาอีกอย่างหนึ่ง ควันจากขี้ไต้ถึงจะดำปี๋แต่สุดเข้าไปแล้วไม่เป็นพิษ ไม่เป็นอันตรายต่อร่างกาย

ชาวบ้านมีดงแม่เผดเป็นห้างสรรพสินค้าตามธรรมชาติ มีให้ทุกอย่างทั้งอาหาร ไม้สร้างบ้าน พลังงานในครัวเรือน ฯลฯ

ที่สำคัญคือให้น้ำ ดงแม่เผด เป็นป่าต้นน้ำของลำน้ำมูล มีห้วยเล็กห้วยน้อยเยอะเยอะไปหมด ลำห้วยใหญ่ๆ สำคัญๆ ทั้งหมดมี 12 สาย * จะไหลไปรวมกันที่ลำน้ำเสียวก่อนจะลงสู่แม่น้ำมูล ชาวคำพองอาศัยน้ำดื่ม น้ำกิน น้ำใช้ จากห้วยยางและห้วยยางน้อย ชาวอำเภอเมืองร้อยเอ็ด ชาวร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์ อาศัยน้ำจากลำห้วยลำธารของดงแม่เผดทั้งนั้น

พอที่อายุได้ 8-9 ขวบ ขึ้น ป.2 ก็เริ่มไปเก็บผักซ่อนปลา ตามห้วยตามหนองใกล้ๆ บ้าน ทำกับข้าวให้ทุกคนในบ้านกิน ทุกวันพฤหัสบดีต้องตำข้าว ครกหนักมาก ต้องช่วยกันเหยียบถึง 3 คน ถ้าไม่ตำพอแม่จะตีขา หน้าฝนก็ไปหาหน่อไม้ จนติดเป็นนิสัยเลยนะ ตื่นปุ๊บต้องไปปับ ไปตามห้วยที่มันอยู่ข้างๆ บ้าน เสร็จกลับมาถึงจะไปโรงเรียน แม่เขากลัวว่าไปๆ มาๆ จะติดนิสัยไม่ไปโรงเรียน เกเรียน เอาแต่สับหน่อไม้ ไปเก็บเห็ดด้วยนะ หลังๆ นี่ก็เก็บมาขายด้วย โอ้ย! เก็บได้เยอะเลย เห็ดมันมีอยู่ในดินของมันเอง มันมีของมันอยู่ มันแทงขึ้นมาเอง มีปากก็มีเห็ด มีป่าเหมือนมีตุ๋กับข้าว เตี้ยนี้หายหมดแล้วทั้งป่าทั้งเห็ด หน่อไม้ ผักกระโดน ผักทาม หมดเลย ต้องไปซื้อที่ตลาดกาฬสินธุ์ กำละ 2 บาท ผักกระโดนกำละบาท ผักต้วก็ต้องไปซื้อ ซื้อกินทั้งนั้น เตี้ยนี้

* ห้วยทั้ง 12 สาย มีดังต่อไปนี้ คือ ห้วยถ้ำป่า ห้วยหินซอด ห้วยสมสนุก ห้วยถ้ำพุง ห้วยหินกอม (‘กอม’ เป็นภาษาอีสาน แปลว่า โคง) ห้วยป่ามะปราง ห้วยอ่างกบ ห้วยน้ำยั้ง ห้วยถ้ำลิ้นชัย ห้วยถ้ำมะม่วงกะสอ ห้วยยางและห้วยยางน้อย ห้วยทรายและห้วยทรายน้อย

นอกจาก เก็บเห็ด เก็บผัก แล้วก็เลี้ยงควายด้วย พาไปกินหญ้ากินน้ำ มีทั้งวัว ทั้งควาย ตอนนั้นยังไม่เป็นหนี้ ธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) ยังมีวัวมีควายอยู่ ต่อมา ยิ่งเงี้ยไม่รู้ กู่นี้ ธกส. ก็ขายวัวขายควายหมด ซื้รถไถเดินตามอยู่คันเดียว ซื้ก็ไม่มี ไม่มีอะไรใส่ปุ๋ยใส่नाเลย

ก่อนหน้านี้ป่าหนาทึบมาก สัตว์ก็หาย ผู้เฒ่าผู้แก่ถึงกับบอกกันว่า “คันไผ่อยากเห็นช้างงาม ให้มาเบิ่งช้างดงแม่เผด” ชาวไร่ยังต้องมาล่าสัตว์ที่นั่นเลย เสือ สุนัข หมี ฟาน * หมาจอก ไก่ป่า นกยูง โอ๊ย อะไรก็มีหมด ตอนนี้อยู่ป่าหมดไปแล้ว ไม่ถึง 10 ปีมานี้แหละ เก่งหมดทีหลัง ที่ยังหลงเหลืออยู่คือ เม่น รู้จักเม่นไหม? ขนมันแหลมๆ อาศัยอยู่ตามรูหิน แต่หมาจอกยังเยอะอยู่นะ อยู่บนเทือกเขา ตรงท้ายๆ เขามีชอกหิน โพรงหินนะ ถ้าขึ้นไปนอนบนดง วันดีคืนดีจะได้ยินเสียงมันร้องระงมเลย เพราะว่าถึงฤดูกาลที่มันต้องผสมพันธุ์กัน มันจะร้องกันใหญ่เลย

เอ...ช้างตัวสุดท้ายไปไหน? (ผู้พูดรำพึงขึ้นอย่างไม่ตั้งใจแล้วเงยไปพักใหญ่ ผู้ฟังได้ยินแล้วสะท้อนสะท้อนใจตามไปด้วย) ชาวบ้านได้ยินเสียงช้างตกมันอาละวาดอยู่ในป่า ประมาณปี พ.ศ. สองพันห้าร้อยยี่สิบกว่าๆ ยี่สิบสี่ ยี่สิบห้า เห็นจะได้ หลังจากนั้นก็ได้ยินอีกเลย ...

ถ้าเราเอาปี พ.ศ. 2509 เป็นตัวตั้ง คือปีที่กรมป่าไม้ประกาศให้ดงแม่เผดหรือบริเวณเขตรอยต่อระหว่างกาฬสินธุ์และร้อยเอ็ด เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ครอบคลุมพื้นที่ของจังหวัดกาฬสินธุ์ 119,375 ไร่ รวมทั้งสิ้น 168,750 ไร่ ...นับตั้งแต่นั้นมาใช้ใหม่ ที่เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ๆ ในดงแม่เผดมาตลอด

ประมาณปี พ.ศ. 2513-2515 กรมป่าไม้ได้ให้สัมปทานทำไม้กับบริษัทของคุณอะไรนะ พร้อมพันธ์ุๆ ...อ้อ ประสิทธิ์ พร้อมพันธ์ุ พ่อของนิพนธ์ พร้อมพันธ์ุ แต่เขาไม่ได้มาเอง ให้ลูกน้องมาอีกทีหนึ่ง ใช้เลื่อยไฟฟ้ามาตัดโค่นต้นไม้ใหญ่ๆ ขนาดหลายคนโอบ อายุหลายร้อยปี พวกพีโตเป็นสาวแล้วนะ ออกจากโรงเรียนแล้วตอนนั้น นั่งดูเขาชักลากต้นไม้ผ่านหมู่บ้านไป ตอนแรกก็ใช้ช้างเอ้าช้างมาจากสุรินทร์

ไม้ใหญ่ๆ อย่างนั้นชาวบ้านไม่กล้าตัด เพราะเชื่อกันว่า ดงแม่เผด มี ‘ผีเผด’ รักษาอยู่ ผีเผดคือ ผีเปรต เป็นผีเพศหญิงที่คอยคุ้มครองดูแลป่า แต่คนงานตัดไม้ที่มาจากต่างถิ่นไม่สนใจ พุดจาทำทนาย “ผีแม่เผดเน่จริงก็มาทำกุชี่” จนชาวบ้านต้องตักเตือนห้ามปรามให้พุดตีๆ ช่วงนั้นพี่ลงมาทำงานที่กรุงเทพฯ แล้ว แต่ยังเที่ยวไปเที่ยวมาขึ้นล่องร้อยเอ็ดอยู่ ชาวบ้านส่วนหนึ่งไปรับจ้างบริษัทตีตราถากถางไม้ ได้วันละ 8 บาท เขาเอาแต่ผู้ชายนะ ผู้หญิงไม่เอา ต่อมาใกล้ๆ ปี 2520 นะ ที่ตัด

* ฟาน เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งคล้ายอีเก้ง

รอบสุดท้าย ตอนนี้ไม่ได้เอาช้างมาลากแล้ว แต่เอารถมาขนไปส่งถึงโรงเลื่อยเลย สักสิบกว่าปีมานี้เองที่มันโล่งไปจริงๆ เลย แทบไม่มีอะไรเหลือเลย

แต่...ตอนนั้นฟีกียังไม่ได้คิดอะไรนะ ทำไม้ปาหอย ทำไม้ข้างหมด คนเก่าแก่ในหมู่บ้านเล่าว่า “ผู้เดิน” หรือโฆษกประจำหมู่บ้านเคยทำนายไว้ว่า “ยุคต่อไปจะเป็นยุคของสัตว์ประหลาดมาโป่งเขา (มอเตอร์ไซด์ขับไกลข้ามเขา) เสไฟฟ้าออกดอก (ยุคของเสไฟฟ้า) ครกมองโตเตียวตำเข้าหมดบ้าน (โรงสีข้าว) ผู้หญิงชื้อออกจากบ้านมีท้องกองน้ำตา (ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกท้องถิ่นตกทุกข์ได้ยาก) ...ต่อไปสิบมีป่า ป่าหัวไร่ปลายนาที่ควรรักษาไว้ อย่าตัดทำลายถึงมีน้อยมันสิ้นเป็นยา”⁴

น้องชายฟีกียังอีกยัง ‘คิด’ ได้ก่อน สิบปีที่แล้วก่อนจะไปบวชพระ แกส่งนักสังฆาวา “พัฒนา’ มากๆ สิ่งแวดล้อมทรัพยากรจะสูญหายไปหมด” ไม่มีใครเชื่อแกเลย ทั้งๆ ที่คนในหมู่บ้านนับถือบุญยังมาก เขาเป็นคนทำอะไรทำจริง เคยเป็นประธานกองทุนของหมู่บ้าน จัดการจนมีเงินหลายหมื่นบาท แต่หลังๆ แกก็บอกให้รู้ว่า แกจะไม่อยู่ตรงนี้ จะไปบวชแล้ว ฟีกิไม่เชื่อแถมเถียงเสียงดัง “ป่าไม้ไม่ได้มีที่นี้แห่งเดียว...มันมีที่อื่นอีก โอ๊ย! ไปหาเอาที่อื่นก็ได้ ไม่อดตายดอก เรื่องอะไรจะมาทำอยู่แต่ตรงนี้” บุญยังเขาก็เตือนแล้วเตือนอีกว่า “นี่เป็นป่าผืนสุดท้ายของชีวิตนะ ไม่เชื่อก็ตามใจ” ถ้าเมื่อสิบปีที่แล้วฟีกิคิดได้เหมือนแก ป่าก็คงยังไม่หมด

แล้วฟีกิเริ่ม ‘คิด’ ได้ตั้งแต่เมื่อไรคะ

ตั้งแต่ยุคชา มามั้ง ทำให้เห็นชัดขึ้นว่าที่ป่าหมดเพราะรัฐบาลอนุญาตให้สัมปทานบริษัททำไม้หลายระลอก ตอนแรกก็ ‘สัมปทานตัด’ ต่อมาก็ ‘สัมปทานปลูก’ โครงการปลูกสวนป่ายุคาลิปัตสเริ่มประมาณปี พ.ศ. 2528 บริษัทที่ได้รับสัมปทานตัด ตัดป่าจนโล่ง แต่อย่างน้อยก็ยังเหลือตอพอให้เห็นซาก แต่สัมปทานปลูกนี่ยิ่งแย่มากใหญ่เลย เขาเกรดดิน ไถดิน โคนต้นไม้ทั้งหมด หีดก็ขึ้นไม่ได้ ที่หลุดรอดมาก็ขมๆ กินไม่อร่อย เรื่องปลูกยูคาช นี่ อยู่ๆ เจ้าหน้าที่ก็มาบอกชาวบ้านว่า ให้ออกไปจากพื้นที่ตรงนี้ เพราะกรมป่าไม้ให้เช่าปลูกยูคาช แล้วให้เช่าได้อย่างไรของเรา บ้านภูเขาทอง หมู่ 9 หมู่ 5 โฉนดยูคาช บ้านฟีกิโคกสมบูรณ์ โฉนดใหญ่ โฉนดกระถิ่นเทพา เขาเอาคนงานจากที่อื่นมาปลูก เขาก็นั่งรถกันเข้ามา กลางคืนไม่รู้ไปนอนกันที่ไหน ชาวบ้านก็พยายามคุยกับคนงานว่า ถ้าเป็นบ้านเจ้าเจ้าจะเสียใจไหม? เขาบอกว่าเจ้านายจ้างมาวันละ 80 บาทก็ต้องปลูก ปลูกแล้วจะทำอย่างไรก็ได้ตายก็ได้ เป็นก็ได้ อย่าให้กระเทือนเขาแล้วกัน

เจ้าหน้าที่ป่าไม้ค่อยมาไล่ชาวบ้านออกจากที่ดิน ชาวบ้านไม่ยอมออก ขอปลูกด้วยคน เขาปลูกยูคาช เราปลูกมัน สู้ไป ปลูกไป ฟีกิปลูกตามร่องที่ว่างนั้นแหละ ต้นไม้ที่เราปลูกเขาก็มาถอนทิ้ง

ต่อหน้าต่อตาเลย เขาน่าจะให้เราปลูกแซมไปนะ ให้ทำไปสัก 4-5 ปี ถ้าทำไม่ได้ค่อยไถออก จากนั้นก็เปลี่ยนเป็นใช้ อส. (อาสาสมัครรักษาดินแดน) มาขอให้เราหยุดทำ... แซ่ข้าวเหนียวไว้ที่เถียงนา เขาก็มาเททิ้ง เทปลาร้าทิ้ง จับไก่ไปฆ่า เราก็งงหนักันซูลมุน คือพยายามกดดันให้เราอยู่ที่นั่นไม่ได้ เจ้าของที่ดินถูกไล่จับกุมในที่ดินของตัวเอง ถูกตั้งข้อหาบุกรุก ซุกซุกๆ ปรับ 8,000-10,000 บาท มีเจ้าหน้าที่นะ เขาถอนอนุญาต ทั้ง เลยกปรับ 10,000 บาท

ชาวบ้านเริ่มจับกลุ่มคุยกัน เลือکتัวแทน 20 คน จาก 200 คน แต่งกลุ่มให้ไปคุยกับนายอำเภอ พี่ยังไม่ได้เป็นตัวแทนพูดนะ ผู้ชายเขาเป็น นายอำเภอบอกว่าเรื่องนี้เป็นนโยบายของรัฐ ป่าไม้เขตรับผิดชอบ ผมไม่รู้เรื่องด้วย ชาวบ้านขอให้นายอำเภอประสานงานกับป่าไม้เขตว่า อย่าเอาคนที่อื่นมาปลูกอีก นายอำเภอส่งปลัดฯ ให้พิมพ์หนังสือว่ามีชาวบ้านมาร้องเรียนที่อำเภอ

ต่อมาก็ยังถูกคุกคาม อส. มาเผากระท่อม เผาเถียงนาพร้อมกันทีเดียว 11 หลัง พี่ไปยื่นดูคว้นไฟ ชาวบ้าน ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งเด็ก 3-4 หมู่บ้านก็มาคุยกัน แต่ก็ต้องแอบๆ ซ่อนๆ นะ ช่วงนั้นเป็นช่วง รสช. (คณะกรรมการความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ ซึ่งยึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2533 -ผู้เขียน) แล้ว เขาห้ามชุมนุมเกิน 10 คน ...เขาเทข้าวเทปลาร้าทิ้ง เขาเผาเถียงนา มีอะไรอีกไหมที่เขาจะทำกับเรา เราจะทำอย่างไรกันต่อไปดี... เอ็นจีโอก็ยังไม่เคยรู้จักเลย ไม่เคยได้ยินชื่อ พี่ก็เลยไปหาหรือกับทนายความ เขาบอกว่าในแ่งกฎหมายคงยาก เพราะที่ดินเราไม่มีเอกสารสิทธิ์ จะพูดอะไรก็ได้ เพราะเป็นเรื่องของรัฐบาล เป็นเรื่องระดับนโยบาย ถ้าเราไปบุกรุก เราก็มีความผิดจริง พี่ก็ไม่รู้จะไปปรึกษาใครก็ไปร้องเรียนกับผู้แทนฯ เขาก็แนะนำให้ทำหนังสือขอให้ชะลอการจับกุมไปที่จังหวัด ก็ไปพบผู้ว่าฯ ผู้ว่าฯ คนนั้นชื่อดำรง รัตนพานิช เขาก็ต้อนรับขับสู้ดี หาข้าวหาน้ำมาให้ชาวบ้านกิน ทั้งๆ ที่ไปกันเยอะ

ที่ว่าเยอะนี่ ก็คนคะ?

26 คน ไม่ได้ไปชุมนุมนะ แต่ไปยื่นหนังสือ เขาบอกว่า ที่หลังถ้ามีเรื่องอะไรให้มาเพียง 3 คนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องมามาก

แล้วตอนหลังไปแค่ 3 คนหรือเปล่า

ไป 4 คน ผู้หญิงหมด กลับจากพบผู้ว่าฯ แล้ว ผู้ชายเขาก็มาคุยกัน ...เอ๊ะ เราน่าจะตั้งเป็นองค์กรขึ้นนะ ตั้งชื่อว่า **ชมรมชาวนาข้าวไร้คำพอง** เลือกพ่อใหญ่สงวาลย์ มีชัยคำ ขึ้นเป็นประธาน พี่ไม่ได้เป็นนะ แต่ว่าคอยช่วยเขาประสานอยู่กับชาวบ้านที่เดือดร้อน มีด้วยกันทั้งหมด 365 ครอบครัว ที่ดินทำกิน 6,000 ไร่ ที่ดินของเขาอยู่ตรงไหน เราทำบัญชีกันมา ทำกันมาเองตั้งนาน

แล้ว แต่ไม่เป็นระบบระเบียบแบบชาวบ้านทำนะนะ รวบรวมกันไว้ว่าเรามีเท่านี้ครอบครัว เรา
ร่วมกันลงชื่อ ถ้าใครกลัวถูกจับก็ไม่ต้องลง เขาอาจจะจับกุมเราได้ เพราะว่าเราไม่มีเอกสารสิทธิ
รายชื่อที่เซ็นกันไปก็จะกลายเป็นหลักฐานมัดว่า เราเป็นผู้บุกรุก มีคนมาลงชื่อเยอะอยู่นะ ที่ไม่ลงมี
อยู่ประมาณ 100 กว่าครอบครัว

พี่เสนอกับทางพ่อใหญ่สังวาลย์ว่าให้ไปยื่นหนังสือกับทางจังหวัด ขอให้ชะลอ ไม่ต้องไปไล่
จับกุมเรา ขอให้เราได้เอาผลผลิตออกมาให้หมดก่อนแล้วค่อยพูดกัน นายสังวาลย์กับพรรคพวก 6-7
คนไปด้วยกัน ไปถึงก็ถูกตำรวจจับแล้วผลักออก “เฮ้ย! อย่ามายื่นหนังสือนะ เรื่องตัวเองบุกรุกก็ผิดอยู่
แล้วนี่ กฎหมายก็เป็นกฎหมายวันยังค่ำ ดีเท่าไรแล้วเขาไม่จับเอา” แต่ต่อมาไม่นาน แกก็ถูกจับ
พร้อมกับชาวบ้าน 21 คน เอาไปขังไว้ที่โรงพักอำเภอนามน จังหวัดกาฬสินธุ์ ตั้ง 6-7 คืน พี่เข้าไป
หาผู้ว่าฯ ที่ศาลากลางจังหวัดร้องเรียนว่า คนถูกจับกุมในท้องที่อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ทำไม
เอาไปขังที่กาฬสินธุ์ ทำไมไม่ส่งผู้ต้องหามาคุยกันที่ร้อยเอ็ด ผู้ว่าฯ ก็เลยทำหนังสือไปที่จังหวัด
กาฬสินธุ์ ให้ส่งตัวกลับมา ชาวบ้านกับพี่ก็เจรจาขอให้ทางจังหวัดปล่อยทั้ง 21 คน ให้ผู้ว่าฯ ช่วยจ่าย
ค่าปรับที่ชาวบ้านจะต้องเสียคนละ 100 บาทด้วย

บริษัทที่รับจ้างมาปลูกป่า เขาทำทุกวิธีที่จะให้ได้ที่ดิน เคยมาต่อรองกับเราว่าให้ 2 ล้านเอา
ไหม แล้วให้ออกไปเลย ชาวบ้านบอกว่าไม่เอา ไม่เอาเงิน เขาจะอยู่ในที่ของเขา ไม่รับจ้างใคร เราจะ
ขายคนเดียวก็ขายไม่ได้...มันอายุ...ชาวมันแพร่ไปเร็วมาก พอเรื่องออกจากเราปุ๊บ บ้านอื่นเขาได้ยื่น
เดี่ยวเขามาดีเราตาย บริษัทที่มาปลูกป่า เขาเกี่ยวข้องกับหน่วยงานของญี่ปุ่น ชื่ออะไรนะ ใจก้า
ใจก้า (JICA – Japanese International Cooperation Agency -ผู้เขียน) ถ้าได้ไปต่างประเทศนะ
(ขณะที่ให้สัมภาษณ์ พี่สะอื้นกำลังอยู่ในระหว่างการสมัครขอทุนเพื่อเข้าร่วมประชุมสตรีโลก
ภาคเอกชน ณ กรุงปักกิ่ง ในระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม – 10 กันยายน 2538) จะพูดภาษาของเรา
ให้ล่ามช่วยแปลบอกผู้หญิงญี่ปุ่นว่า อย่าใช้เงินจ้างบริษัทคนไทยมาปลูกยูคาลิปตัสในที่ของเราเลย
เราลำบากมากเพราะไอ้โครงการของคุณ ในฐานะที่เราเป็นผู้หญิง ต้องหาอยู่หากิน เราต้อง
เผชิญกับปัญหาสารพัดเลย เจ้าหน้าที่ที่คุณจ้างไปนะ ดีหัวเราด้วย ทะเลาะกับเรา ค่าเรา ชู
เรา ทั้งชูทั้งปลอบทุกอย่าง เราไม่ยอมสักอย่าง คุณก็ยังทำ

พี่ได้คุยกับเจ้าหน้าที่คนหนึ่งทำงานเกี่ยวข้องกับใจก้า ข้อมูลที่ได้คือ มีการตกลงกันใน
ระดับรัฐบาลแล้วว่า โครงการจ้างปลูกป่าที่ดงแม่แฝด ให้เก็บค่ากล้าต้นไม้ต้นละ 9 บาทถ้าเขาปลูก
40,000 ไร่ เขาจะได้เงินเยอะอยู่ เขายังขออีกว่า ยังไง ยังไง ขอให้ที่ปลูกเอาไว้ยังเหลืออยู่ พอโตได้
ที่ เขาจะมาตัดไปอีกที่หนึ่ง เราถึงได้เสียใจนักกว่า มาแย่งที่เราไปปลูก แล้วยังไม่ได้ปลูกเอาไว้ให้โต
ปลูกถาวรอย่างที่เราเคยปลูกกันมาตั้งแต่ปู่ย่าตาทวด แรกๆ เขาไม่ยอมรับเลยว่า ปลูกเอาไว้ตัด พอ
ไปถึงระดับจังหวัด คุยกันตรงๆ เขาถึงยอมรับ เราก็ตัดสินใจว่า ชาวบ้านต้องเสียเปรียบหลายด้าน

ถูกหลอก ถูกปิดบังข้อมูลสารพัด จึงเกิดความรู้สึกว่า จำเป็นต้องพูดความจริง ต้องเผชิญหน้ากันไม่ว่าระดับรัฐมนตรีหรือระดับไหน

ฟีก์เลยไปพบรัฐมนตรี

ไปหา สจ. ก่อน ให้ช่วยไปพูดกับปาไม้เขตให้หน่อย ปาไม้เขตบอกว่าคงยาก เพราะลงทุนไปแล้ว มีแต่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เท่านั้นที่จะยุติเรื่องได้ เพราะเขาเป็นคนสั่งการ เขาควบคุมดูแลในระดับนโยบายทั้งหมด ชาวบ้านก็เลยแต่งตั้งตัวแทน 9 คน ผู้ชาย 6 ผู้หญิง 3 รวบรวมเงินกันได้ 1,000 กว่าบาท นั่งรถมาลงที่ตลาดหมอชิต เรียกแท็กซี่ขอให้ไปส่งที่กระทรวงเกษตรฯ เขาเรียก 200 บาท “ข้อยบ่มีดอก” แท็กซี่ถามว่า “เจ้ามาแต่ไส” พอรู้ว่าเป็นคนบ้านเดียวกัน ร้อยเอ็ดเหมือนกัน ลดให้เหลือ 90 บาท เรียกเพื่อนมาให้อีกคันหนึ่ง อ้อ! มีแม่ค้าหาบข้าวปุ้น (ขนมจีน) มาขาย ขอกินข้าวปุ้นก่อน คิดกันมาในรถว่าเวลาเจอรัฐมนตรีฯ จะพูดว่าอย่างไร

พอมาถึงกระทรวงฯ ผู้ชายเกี่ยกัน ผู้หญิงเลยถามเองว่า “เข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ บ่?” เจ้าหน้าที่บอกให้รอสักครู แล้วมาแจ้งว่ากระทรวงเกษตรฯ ไม่พร้อมให้ไปมหาไถไทย เราบอกว่าไปมาแล้ว เข้าให้มาที่นี่ เขาก็บอกให้ไปที่กองรับเรื่องราวร้องทุกข์ ทำเนียบรัฐบาล ไปถึงถามยามที่ป้อมว่า “มีเจ้าหน้าที่อยู่?” เขาบอกให้แลกบัตรประชาชน เข้าไปได้ไม่เกิน 3 คน เราต่อรองขอเป็น 4 ผู้ชาย 2 ผู้หญิง 2 มีเจ้าหน้าที่ผู้หญิงคนหนึ่งมาถามก่อน มาหาใคร มาร้องทุกข์เรื่องอะไร เราก็บอกไปว่า มาร้องเรียนเรื่องที่ทำกิน เขาเอากระดาษ ไปปลุกในที่ของเรา เจ้าหน้าที่ฟังแล้วบอกว่าต้องไปกระทรวงเกษตรฯ เราบอกว่าไปมาแล้ว แต่เขาไม่ให้เข้าพบ เขาก็เลยเอาเราใส่รถกลับมาส่งอีกรอบหนึ่ง “แต่ไปถึงแล้ว คุณต้องคุยเอาเองนะ” คราวนี้เขาให้ชาวบ้านเข้าไป 2 คน คนที่มากับฟีก์ เขาบอกว่า “มึงพูดชิ กูย่าน (กลัว) นาย กูย่านเขาจับ มึงพูดดีกว่ากูพูด” ฟีก์บอกเขาไปว่ามาจากจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นตัวแทนชาวบ้าน 365 ครอบครัว ซึ่งทำกินอยู่ในบริเวณพื้นที่ 6,000 ไร่ ในป่าดงแม่เผด เตือดร้อนเพราะถูกโครงการของกรมป่าไม้ปลุกยูคาฯ ทับที่ทำกินมาหารัฐมนตรีเกษตรฯ เพราะเป็นคนที่มีความอดทนตั้งใจได้ ไปมาหลายที่แล้ว จนเจ้าหน้าที่ทำเนียบพามาส่งที่นี่ ฟีก์พูดไป ภาษาไทยปนลาว (หมายถึงภาษาอีสาน – ผู้เขียน) ขอยื่นข้อเรียกร้อง 3 ข้อ ข้อเรียกร้องนี้ เราคิดกันมาก่อน แล้วผู้ชายที่ไปด้วยเขาก็ช่วยเขียนใส่แผ่นกระดาษให้คือ

1. ขอให้ชะลอการจับกุม
2. ขอให้คนที่ถูกจับไม่ต้องเสียค่าปรับ 10,000 บาท เพราะว่าไม่มีเงิน ตั้งแต่ทำกินมาตลอดชีวิตไม่เคยมีเงินสดถึง 10,000 บาทเลย
3. ให้ยับยั้งการปลุกกระดินเทพากับการไล่ที่จนกว่าจะคุยกันรู้เรื่อง และขอปลูกต้นไม้ที่เราอยากปลูกเอง

ในห้องประชุม นั้นมีคนนั่งกันอยู่ประมาณ 30 คน เขาก็ขู่ว่า “รู้ไหมรัฐมนตรีเป็นใคร? ถ้ารู้จัก” พี่ก็เลยชี้เพราะพี่เคยเห็นในทีวี.

“นี่แหละ คนนี้แหละ”

“รู้ได้อย่างไรว่าผมเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์” คุณอาณัติ อาภาภิรมถาม

“ก็เคยเห็น”

“เคยเห็นที่ไหน ? ”

“ในทีวี. เพราะว่าคุณเป็นคู่ชกของเรา เป็นคนที่มีอำนาจตัดสินใจได้ เป็นคนประกาศทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำให้เราเป็นอย่างนี้”

“อะ! ผมไม่ได้มีอำนาจปานนั้นดอกนะ... แต่ก็...เอ้า อย่างน้อยเขาก็สนใจว่าผมเป็นรัฐมนตรีอยู่ ยังไงๆ ก็ให้เขาทำกินไปก่อน ไอ้เรื่องเผาที่เผาทางก็แค่นี้แหละ” คุณอาณัติสั่ง

เสร็จแล้วเราก็กลับกันคืนนั้นเลย ตำรวจไปรออยู่ที่บ้านแล้ว ‘ตาเฒ่า’ (คำเรียกสามีซึ่งมีอายุมากกว่าหลายปี) ตกใจมากกว่าเขาจะมารอจับกุมหรือเปล่า บางคนกลัวว่าจะถูกจับ “มันไปพูดกันดีนัก จับมันซะเลย” ตำรวจบอกว่า “เปล่า ทางจังหวัดให้มาเอาข่าว” 3 วันหลังจากนั้นผู้ว่าฯ ก็ประกาศชะลอการจับกุม

พี่ว่าได้เรียนรู้อะไรมากที่สุดจากการต่อสู้กรณียูคาย นี้

เรียนหลายอย่างจากหลายคนนะ อย่างเช่น สจ. นี่แหละจะแนะว่าเวลาเข้าไปพบรัฐมนตรีให้พูดตรงประเด็น พูดให้เขาเข้าใจเรา พูดให้ชัดเจนว่าเราเป็นใคร เดือดร้อนอะไร มีข้อเรียกร้องอะไร เช่น หยุดได้ไหม หยุดจับ หยุดปลุกกระถิ่นเทพา ขอปลุกต้นไม้ที่เราอยากปลูกเอง อาจารย์ณรงค์ นาทองคำ จากสมาพันธ์ครูเพื่อประชาธิปไตย บอกให้หัดพูดภาษากลาง อย่าพูดข้อยพูดเฮา ให้พูด “ดิฉัน” แทน ลำบากหน่อยแต่คนที่เราไปติดต่อด้วย เขาจะารู้เรื่องว่า เราต้องการอะไร แนะนำให้แต่งกาย ไม่แต่งตัวโก้ แต่ที่ไต่ถามที่สุดก็คือเรียนจากประสบการณ์ของเราเองเวลาถูกหลอกนี่แหละ

อย่างการไปยื่นหนังสือก็สำคัญไม่รู้เต๊อไหน เต๊อไหน ไปยื่นก็หายต่อม หายต่อม ไปยื่นที่ไร ต้องไป 20 คน หรือ 6 คน อย่างน้อย พี่ไม่ได้นึกถึงการออกทีวี. แต่ต้องมีพยานรู้เห็น พอไปยื่นปุ๊บ บอกท่านผู้ว่ารับหนอย ท่านจะให้ดิฉันมีหลักฐานอะไรว่าท่านรับหนังสือของดิฉันแล้ว ต้องบอกเขาให้เซ็นชื่อให้หนอยว่า วันที่ 20 มีนาคม 2534 มีชาวบ้านประมาณ 20 คนไปยื่นหนังสือ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอังคาร จันทร รับหนังสือไว้เรียบร้อยแล้ว เขาเอาของเราไปแล้ว ให้เขาเขียนไว้ อีกฉบับหนึ่ง ใส่กระดาดแผ่นเล็กๆ ก็ยังดีที่จะเห็นเป็นหลักฐาน เพราะเราไม่มีกล้องถ่ายรูป อันนี้จึงจะเชื่อถือได้เพราะถูกหลอกมานาน

แล้วเรื่อง คจก... โครงการจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎรผู้ยากไร้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มต้นขึ้นอย่างไรคะ

พี่ได้ยินคำว่า ‘คจก.’ ครั้งแรกจากทางวิทยุ พี่กับแม่ฟังวิทยุมานานแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 พี่ขาว พี่นักรการเมืองพูดอ้างเหตุผลในสภา แต่พอแก่ราคาณะที่เห็นเราสองแม่ลูกฟังวิทยุ ก็เลยเอามาพาดกับต้นเสาให้มันแตกเสีย

พี่ได้ยินจากวิทยุว่า รัฐบาลจะจัดทำโครงการจัดสรรที่ทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ฟังไปฟังมาแล้วสับสน ต้องเลือกฟังต้นข่าวกับข้อสรุป สับสนแม้กระทั่งว่า ‘คจก.’ หรือ ‘ขจก.’ คืออะไรกันแน่ มาจากไหน ย่อมาจากอะไร ทำไมจึงเกี่ยวข้องกับเรา หากันอยู่หลายวันกว่าจะได้มา ต้องเข้าไปถามในตัวจังหวัด เขาบอกว่า ขจก. คือ ขบวนการโจรจีนคอมมิวนิสต์ เอ๊ะ แล้วมันเกี่ยวอะไรกับที่ดิน พอรู้ว่า คจก. คือ โครงการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ราษฎร ก็ดีใจกันใหญ่ อยากลงชื่อ แย่งกันลงชื่อ เพื่อที่จะได้ที่ดิน 15 ไร่ เราก็ตีใจ ใครๆ ก็ดีใจกันทั้งหมู่บ้าน เลี้ยงฉลองกันใหญ่ ในตำบล ในอำเภอก็แห่กันไปดู

ต่อมาไม่นานก็มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยสันติติมิตรมาแจ้งข่าวกับผู้ใหญ่บ้าน มาบอกตอนเย็นๆ ตอนนั้นกำลังทำกับข้าวกันอยู่ประมาณ 18 น. ...เขาออกทางหอกระจายข่าวว่าต่อไปนี้ห้ามทุกคนไปไร่ ห้ามทุกคนไปที่ทำกินของตัวเองเด็ดขาด มีอะไรในนั้นให้เอาลงมาก่อนวันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2535 หลังจากนั้นจะมีทหารขึ้นไป เราก็ตกใจว่าทำไมมาเร็วจัง ได้ยินแต่ในวิทยุ ตอนนั้นมาถึงเราแล้วชาวบ้านก็มาที่บ้านหมด คอยกันไม่กินข้าวกินปลา คอยกันว่าจะทำอย่างไรกันดี ...ผู้คนมาร้องให้กันที่บ้าน พ่อก็ร้องให้ หลายคนก็ร้องให้ นาสงสารผู้ชายที่มาร้องให้ “กูไม่มีนา ไม่มีที่ทำกิน ต่อไปนี้ กูจะอยู่อย่างไร กินอะไร จะเอาเงินที่ไหนซื้อข้าวกิน” จะไปยืม ธกส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) ก็ยังใช้หนี้เก่าไม่หมด บางคนติดหมิ่นหนึ่ง บางคนติดสองหมิ่น เราจะไปหาเงินที่ไหน กรุงเทพฯเราก็คงไม่ได้ไป

ชาวบ้านโคกสมบูรณ์ ไปทำงานที่หาดใหญ่มากที่สุดก็ช่วง คจก. มานี้แหละ ทำงานในโรงงานยางเส้น พวกผู้ชายเดือนหนึ่งได้ 2,000-3,000 บาท ถ้าเป็นผู้หญิงก็จะได้ประมาณ 3,500 บาท ก็ยังพอส่งดอกเบี้ยย ธกส.ได้ คนที่อยู่นานๆ จะเป็นโรคชนิดหนึ่ง เขาเรียกโรคปอดอะไรก็ไม่รู้ คือคนที่ไปทำงานแล้ว ในโรงงานจะมีฝุ่นมาก มากจนเขาไอ ไอไม่หยุดเลย แล้วก็กลับบ้าน พอมาถึงบ้านก็ไม่มีเงินไปรักษา เขาก็ให้พี่พาไปหาหมอ⁵

แต่... ชาวบ้านหลายคนบอกว่า เขาไม่ยอม...ไม่ยอมได้อย่างไร ทหารถือปืนยืนจังก้าในหมู่บ้าน เรานั่งประชุมกัน เขาก็มาสังเกตการณ์ เข้ามาคุยบอกว่าเขาปลากะบึ่ง ผ่าหมื่น เลื้อกันหนาวมาฝาก ต้องเซ็นชื่อก่อนรับ เขาบอกจะมาเป็นมิตร มิใช่มาเป็นศัตรู เรื่องไรเรื่องอะไรค่อยมา

พูด ชาวบ้านก็ไล่เขาไปไม่ให้มาพูด “รู้แล้ว รู้ทันแล้วไปเลย” ปลากะป๋องที่ให้ชาวบ้านก็ไม่เอา ให้เมลิ็ดจาดำ 2 กระสอบ แต่ชาวบ้านกินงาแดง แล้วก็มีข้าวสารอีก 5-6 กระสอบ ชาวบ้านไม่ยอมเอาทหารก็เอากลับ

ชาวบ้านยื่นกรานว่า ไม่มีที่ทำกิน ทางจังหวัดรับปากว่าจะหาให้ ก็ต้องหาให้ ถ้าหาไม่ได้ก็ต้องหาเงินให้เรา เงินค่าที่เราไม่ได้ทำอะไรเลย ตั้งแต่เดือนมีนา-เมษา จะขึ้นไปทำอะไรก็ได้ มีหน่วยทหารมานั่งเฝ้า นอนเฝ้า แทบจะไม่ได้ไปไหนมาไหนกันเลย แต่จะอยู่เฉยๆได้ยังไง ก็แอบขึ้นไปดูที่ 2 คนกับตาเฒ่า ทหารไม่เห็นเรานะ เขายืนอยู่อีกทาง เราขึ้นอีกทาง ไปเห็นเขาไถที่ ไถเอามะม่วงต้นใหญ่ๆ ลง ตัดถนนเข้าออก 40 กว่าสาย ชักแยะแล้วเรา เสียหายที่ เสียหายต้นไม้ ก็มาคุยกัน ไม่ต้องขึ้นไปบนไร่นะ เราแอบขึ้นไปดูมาแล้ว ทหารมีอยู่จริง

เราก็ไปตามเรื่องที่จังหวัดอีก ต่อจากนั้นก็ไปเจ้าหน้าที่จากจังหวัดมารังวัดที่ดินว่าครอบครัวยี่สิบกี่ไร่ พอวัดเสร็จ เราก็เห็นว่า จะเอาที่ให้เราได้ไหม แต่กลับกลายเป็นมีคำสั่งว่า... ต่อไปห้ามขึ้นไปเหยียบที่ตัวเอง ...นี่เป็นคำสั่งนะ... คือที่อำเภอโพธิ์ชัยที่เราอยู่เป็น คจก. ไล่ คือให้ย้ายออก ส่วนอำเภอโพธิ์ทองเป็น คจก. รองรับ อยู่ห่างกันประมาณ 20 กิโลเมตร ปรากฏว่าเป็นที่ที่มีเจ้าของอยู่เดิมแล้ว เพียงแต่ว่าไม่มีเอกสารสิทธิ์เหมือนกันเลยที่ก็ไม่ต่อเนื่อง ตรงนั้น 3 งาน ตรงนี้ 4 งาน เราก็เลยได้รู้ว่า คจก. ก็คือ ไล่คนจากที่ตัวเองไปยึดไล่ที่อีกคนหนึ่ง ตอนนั้นพี่เสียใจมากๆ เลยว่าเขาหลอกเรา หลอกจริงๆ ว่าจะให้ที่เรา แต่กลับไล่เราออกจากที่ตัวเองเราจะออกจากที่เราได้ยังไงไร แต่ก่อนราชการไม่เคยชัดเจนเรื่องโกหก เช่น เรื่องวัวพลาสติก เรื่องมะม่วงหิมพานต์ แต่เรื่องนี้เขาโกหกเราจริงๆเลย⁶

เดือนพฤษภา พวกพี่ก็ไปดูที่กัน คน 365 ครอบครัวนี้ เขาให้ก่อนแค่ 94 ครอบครัว ให้เป็นงวดๆ พอเราไปดู ก็ปรากฏว่าเป็นที่ของคนอื่น เราก็ไปทะเลาะกับเจ้าของที่ดินเดิมเขาดั้งเดิม เขาบอกว่าเขาไม่ยอม มันต้องตายกันไปข้างหนึ่ง เราก็บอกว่าทางจังหวัดบอกว่าเป็นที่ว่างเปล่า เขาให้มาเราก็เข้าใจว่าอย่างนั้น ถ้ารู้ว่าเป็นที่ของคุณ มีเจ้าของอย่างนี้จะไม่มาเลย เหมือนหัวกอนเดียวกัน แม้จะไม่มีเอกสารสิทธิ์ แต่เขาก็ถือครองมานานแล้วหลายชั่วอายุคน พ่อแม่เขาก็ตายในทุ่งนา ติดกับวัดใกล้ๆ บ้านเขาด้วย

ชาวบ้านถือมีด ถือปืน ถือเสียม ถือจอบ มายืนล้อมพี่กับพวกพี่มาจากโพธิ์ชัย “นี่จะมาเอาที่ของเราได้อย่างไร ?” เราก็ตอบไปว่า “นี่เจ้าหน้าที่ทางจังหวัดเขาให้เรามานะ” คือ มีปลัดจังหวัดฝ่ายปกครองและฝ่ายป้องกันขึ้นรถไปด้วยกัน 2 คน พอเขาไม่ยอมให้ เราก็พูดกันว่า เราพูดกันดีๆ ได้ไหม เราไม่อยากเอาที่คุณ แต่โครงการ คจก. เขาบอกว่าให้มา เราไปพูดกันที่จังหวัดดีไหม? นัดกันเลยวันที่ 20 มิถุนายน เวลาบ่ายโมงนะ พวกคุณรองรับ พวกเราไล่ออก เราไปจังหวัดวันเดียวกันเลย ไม่มีใครเอาที่ใครแล้ว มาร่วมกันทำร่วมกันคิดดีกว่าว่าเราจะผลักดัน คจก. ให้ออกไปได้อย่างไร

พอถึงวันนัด ชาวบ้านฝั่งรองรับประมาณ 120 คน เขาไปรอที่จังหวัดตั้งแต่ 4 โมงเช้า บอกทางจังหวัดว่า เขาจะไม่ยอมออกจากที่ของเขา ชมรมชาวนาชาวไร่คำพองก็ยกกันไปประมาณ 200 กว่าครอบครัว ในฐานะที่โดนไล่ออก พี่เริ่มพูดก่อน บอกกับทางจังหวัดว่า “นี่เราไม่เอาแล้วนะ” ด้วยเหตุผล 2 ประการคือ 1) ห่างไกลจากหมู่บ้านทำมาหากินยาก 2) ไม่ได้เป็นพื้นที่ว่างเปล่าเหมือนที่ทางราชการอ้าง เป็นที่ที่มีเจ้าของ เราเอาไม่ได้ เจ้าของเดิมเขาไม่ยอม เราจะไปอยู่ที่นั่นได้อย่างไร

ทางจังหวัดเขาก็บอกว่า เขาจะเสนอข้อมูลไปให้รัฐบาลตามตรงเลยว่า ทางโพธิ์ชัยไม่ไปเอาที่ของโพธิ์ทอง ด้วยเหตุผล 2 ประการคือ 1) เป็นที่ที่มีเจ้าของแล้ว 2) ไกลจากหมู่บ้านถึง 20 กิโลเมตร ไปทำมาหากินยาก

พวกพี่ก็กลับมาบ้าน ช่วงนั้นไม่ได้ทำอะไรทำนาเลย เพราะว่าทหารไปเฝ้าอยู่ แต่เขาอยู่ในหมู่บ้านพี่ คือ หมู่ 12 ไม่ได้ ต้องไปอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งที่หมู่ 5 วันที่ 27-28 มิถุนา เห็นเขาออกข่าวในทีวี. เดินขบวนต่อต้านโครงการ คจก. เดินทางไกลจากโคราชไปปากช่อง เราก็ชวนกันไป 5 คน ผู้หญิงหมดเลย มีพี่ เมียผู้ใหญ่บ้าน แม่แก่ๆ 3 คน แล้วก็เด็กผู้หญิงอีกคนหนึ่ง*

ทำไมให้แม่แก่ๆไป

แม่แก่บอกว่า “กูแก่แล้วให้กูไปเถอะ กูอยู่มานาน อยู่ในโลกนี้มานาน ถ้าตายก็ให้กูตายซะ ให้สู้อยู่ สู้ยังเล็ก ๆ จะได้ทำมาหากินต่อไปได้ แม่กูทำกินในที่ดินนี้มาตั้งแต่กูเกิด ตั้งแต่แม่กูมีอยู่ แม่กูตายแล้ว ต่อมากูอยู่ กูก็ต้องรักษา” เราก็ชวนกันไป เงินค่ารถออกใครออกมัน คนละ 105 บาท ซีรธสีส้ม (บขส. ธรรมดา) จากร้อยเอ็ดมาปากช่อง หอบข้าวสาร หอบเสื้อ กันมารุ่งรัง ไปถึงไหนที่เห็นเขาเดินขบวน คจก. เราก็ลงเลย ชวนชาวบ้านที่หมู่บ้านรองรับไปด้วย เขาก็ไปกันเยอะประมาณ 10 กว่าคน เพราะเขากลัวว่าจะถูกยึดที่ไปแบ่งให้ชาวบ้านฝ่ายที่ถูกไล่มา

ไปถึงปากช่อง เจอครูประเวียน⁷ มาต้อนรับเป็นคนแรก ปูเสื่อให้นั่ง “พี่สะอั้งอยู่ที่นี้ะครับ ถึงยังไม่รู้จักใครก็ไม่ใช่ไร เราพวกเดียวกัน อุดมการณ์เดียวกัน เดี่ยวจะตามมากันอีกเยอะ” พี่ถามครูว่า “ทำอย่างไร คจก. จึงจะหมดไป” ครูถามกลับว่า “พี่เคยพูดใส่ไมโครโฟนไหมครับ” พี่บอกว่าไม่เคย มันจะตกใจมาก ครูก็สอนว่า ถ้าตกใจให้หายใจลึกๆ 3 ครั้ง พี่ก็เลยบอกว่า ให้เอาพวกผู้ชายที่มาจากโพธิ์ทองแล้วกัน เขาเคยเป็นหมอลำกลอน เขาเคยขึ้นเวที แต่ปรากฏว่าเขาไม่รู้จักว่า คจก. มาร้อยเอ็ดปีไหน ไล่ออกกี่ครอบครัว รองรับกี่ครอบครัว พี่ก็จำเป็นต้องขึ้นไปเอง เขาบอกว่าขึ้นไปทำอะไรก็ได้ ร้องเพลงก็ได้ ร้องไห้ก็ได้ ตอนขึ้นไปยังสั่นแตกๆ อยู่ ตกใจหมดเลย เพราะว่ามี

* ผู้หญิงแถวหน้าอีก 5 คน มีรายชื่อดังต่อไปนี้คือ ทองยูน นาเรียงรัตน์ เคียบ สุวรรณศรี วาสนา เย็นเกษม น้อย ไถวสินธุ์ และดี ผลอบรม

ช่างภาพมาถ่ายรูปเยอะไปหมด เขาบอกว่าไม่เคยมีผู้หญิงขึ้นไปพูดเลย มีแต่ขึ้นไปร้องเพลงบ้าง พี่ก็ขึ้นไปพูดภาษาอีสาน “คจก. มาบ้านข้อย ไม่ได้ทำอะไรทำนาเลย คจก. หลอกใครไม่หลอก มาหลอกชาวบ้าน” แล้วก็ด่าต่อ “ไอ้ คจก. โครงการจัดสรรที่ทำกิน จัดแบบเลว ๆ จัดแบบหมา ๆ ไม่ดูตาม้าตาเรือ ไม่ดูคน มันไม่เคยยากจน มันไม่เคยมีที่มีทาง มันเอาที่ของเราไปให้คนอื่น ทำไมมันไม่เอางานของมันไปให้คนอื่นทำบ้าง แล้วเงินเดือนมันทำไมมันไม่แบ่งไปให้คนอื่นกินบ้าง เขาจะได้ซื้อข้าวซื้อน้ำ” พี่ด่า คจก. โห่เลยนะ

อีกสักครู่ก็ต้องขึ้นไปอีก เพราะคนเขาอยากฟังผู้หญิงพูด เขาบอกว่ามีแต่ผู้ชายพูดมาตั้ง 15 คื่นแล้ว ไม่มีผู้หญิงเลย แต่พี่คิดว่าพี่พูดไม่ดีเลยนะ พูดแบบหมาเห่า กระโชกโฮกฮาก ครูประเวณก็แนะนำว่า เวลาพูดต้องพูดช้า ๆ ต้องตั้งใจดี ๆ ต้องคิดถึงว่าเขาทำอะไรกับเรามาบ้าง ทำตั้งหลายอย่าง แต่พี่พูดไม่หมด

ที่เจ็บใจมากที่สุด คือ พอกลับจากที่ชุมนุมไปถึงบ้าน ทหารจากหน่วยสันติมิตร 12 คน ไปรออนุญาตแล้ว เผื่ออยู่รอบ ๆ ต้นมะม่วง หมาขุ่น แก้วพุ่มไม่ตามบ้าน แล้วก็ไปบ้านป้า พี่สาวของแม่ นะ ไปนั่งกันที่นั่น ไม่ขึ้นบ้านพี่นะ แต่ไปบอกกับคนรอบ ๆ พี่นะ คือ คนที่อยู่บ้านข้าง ๆ 2-3 หลังว่า “ให้เลิกนะ ไม่เลิกจะเก็บ ขอให้เลิกเป็นผู้นำ อย่าไปพูดที่ไหนอีก... เดี่ยวนี้กำเริบใหญ่ เสือกไปพูดที่โคราช เราบอกให้หยุดไปโผล่ที่ปากช่อง ไปเดินขบวนบอกให้โครงการล้ม ค่าเราใหญ่ รู้ไหมเราเจ็บ” ทหารบอกว่าวันนั้นเขาก็ตามไปดูตอนอยู่กับพวกที่มีอบปากช่อง ตอนนั้นไม่มีพวกแล้ว จะว่าอย่างไรอีกมีอยู่คนเดียว “ยิ่งเป็นผู้หญิง ยิ่งเก็บง่าย”

เรื่องถูกข่มขู่ คุณความนี้มีหลายรูปแบบ ตอนแรกเป็นตำรวจ ต่อมาก็ อส. ที่ทางกอรมน. (กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน) ส่งไป มาพูดเปรย ๆ ว่าจะ ‘วางยา’ พี่ พี่ก็ไปบอกตำรวจเฉพาะกิจที่เป็นลูกน้องผู้ว่าฯ กันไว้ก่อนว่า เวลาพี่กินอะไร ถ้ายังไม่ถึงคราวตาย ก็คงไม่ตายแน่ ๆ แต่ถ้าพี่ตายคนเดียวอะไร ๆ ในดงแม่เผดมันดีขึ้นหมดพี่ก็ยินดี ตายเดี๋ยวนี้ก็ยังได้ ตำรวจก็เลยบอกว่า “พี่ ... พี่ยังไม่ถึงขนาดเป็นผู้ร้ายดอก” พูดไปแล้วก็คือ ถ้าเราทันเขา ... เขาก็ยอม

บางวันทหารหน่วยสันติมิตรก็จะมาบอกว่า “วันนี้จะมียี่สิบราบมือดีมาเก็บพี่สะอั้ง” แต่ไม่บอกเราตรง ๆ หรือไปบอกคนรอบ ๆ ข้างเรา สร้างกระแสรบกวนสมาธิเรา รบกวนคนในครอบครัวให้หวาดกลัวไปด้วย วันหนึ่งลูกชายพี่ออกไปกินน้ำข้างนอก คือ บ้านพี่เป็นบ้านแบบโล่ง ๆ ถ้าจะกินน้ำต้องออกไปตักข้างบ้าน เจอทหารนั่งอยู่ใต้ต้นมะม่วง เรียกไปบอกว่า “ไอ้หนูมานี่ บอกแม่ให้เลิกเป็นผู้นำเรื่อง คจก. เรื่องอะไรให้หมด บอกให้แม่หยุดพูดด้วยนะ ถ้าไม่หยุด เราจะเก็บภายใน 2-3 วัน ไม่เกิน 3 วันแน่”

ตอนนั้นพี่ก็คิดว่า ... มันจะฆ่าเราจริง ๆ หรือ ... คิด ... คิด พี่ก็กลัวอยู่นะ ลีกลงไปมันก็ยังกลัวอยู่ ... ถ้าฆ่าจริงแล้วเราไม่ตายละ ... หรือถ้าเราตายแล้วเขาจะได้อะไร เราเกิดมาก็ต้องตาย

แน่ๆ เพียงแต่ไม่รู้ว่าตายตอนไหนเท่านั้นแหละ ...พอตื่นเช้าขึ้นก็เลยไปจังหวัด ไปบอกให้ผู้ว่าฯ และนายทหารยศพลเอกคนหนึ่งได้รู้ไว้ ...เขาชื่ออะไรก็ไม่รู้ รู้แต่ว่าเป็นคนที่มีบทบาทในใน คจก. มาก ส่วนพวกที่คอยมากวนคนรอบข้าง พี่ก็ส่งกลับไปว่า ถ้ามาอีกเมื่อไหร่จะเตะให้ คอยดูซิ ในระหว่างนั้น ช่วงประมาณวันที่ 1-3 กรกฎาคม นายเอนก สิทธิประศาสน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เป็นตัวแทนที่มีอำนาจเต็มจากรัฐบาลมาเจรจากับผู้ชุมนุมประท้วงที่ปากช่อง ยินยอมให้ยกเลิกโครงการ คจก. แต่จริงๆแล้วยังไม่เลิกในหมู่บ้านพี ทหารยังเฝ้าอยู่ ชาวบ้านก็ได้แต่กลุ้มใจว่า เมื่อไหร่จะไปๆเสียที ไม่ไปแล้วยังมาข่มเหง เอาปืนตีหัวคนในหมู่บ้าน พี่เจ็บใจก็ไปว่ามัน คือผู้ชาย 2 คน เขาเป็นลูกเขยกับพ่อกัน ทะเลาะกับเจ้าหน้าที่ เขาก็เลยจะจับใส่กุญแจมืออันเดียวกัน ลูกเขยก็ไม่ยอม พ่อตาก็ไม่ยอม เจ้าหน้าที่ก็โมโหเอาพานท้ายปืนตีจมูกแตก เลือดสาดติดเสื้อของเจ้าหน้าที่ ความจริงเห็นๆกันอยู่ หลักฐานทุกอย่างมันฟ้อง เขาก็อยู่ไม่ได้ ขนของขอย้ายทันที

สุดท้ายขึ้นมาขู่ถึงบ้าน ถือปิ่นมาทุกคน มาเรียก “พี่สะอึ่ง” ยังดิ้นะ ยังเรียกพี่อยู่ “‘ของ’ ของผมนี่นะ (หมายถึงอวัยวะเพศ) ผึงมุกสับเม็ดเลยนะ ถ้าใครพูดด้วย สบตาด้วย ไม่มีทางรอดไปเลย ต้องเสร็จแน่ๆ” พี่โกรธสุดขีด โมโหสุดขีด ลูกขึ้นชี้หน้าด่าเลย “มึงพูดเรื่องลามกจกเปรต ออกไปเดี๋ยวนี้ละ ถ้าไม่ออกไป ไม่รับรองความปลอดภัยด้วยว่าจะอะไรจะเกิดขึ้น” พี่ด่ามันเจ็บๆอะไรก็ได้ฝึๆ เป็นฝึปอบมาด่าใส่ด่าพุง ยืนด่ากันอยู่ 3 ชั่วโมง ตั้งแต่เที่ยงคืนถึงตี 3 จนในที่สุดพี่วิ่งไปเอาน้ำมาสาด มันถึงยอมไป

พอไปกันหมดแล้วพี่ก็นั่งร้องไห้โฮเลย แชงซึกหักกระดูก ขอให้คนพวกนี้ได้รับการไม่ว่าชาตินี้ชาติไหน พี่มีลูก มีครอบครัว มีสามี เรื่องอย่างนั้นไม่ใช่ว่าไม่เคยผ่าน แต่ตั้งแต่เกิดมาพี่ก็ไม่เคยถูกใครลบหลู่ด้วยเรื่องลามกจกเปรตขนาดนี้ วันรุ่งขึ้นประธานและกรรมการของชมรมที่เป็นผู้ชาย 2 คนเขาก็มาลาออกเลย

โครงการ คจก. ยกเลิกไปแล้วในการเจรจาที่ปากช่อง ตั้งแต่วันที่ 3 กรกฎาคม 2535 แต่รัฐบาลก็ยังไม่ทำอะไรออกมาให้ชัดเจน รับว่าจะออกเอกสารสิทธิให้ก็ยังไม่มีการดำเนินการ ทางจังหวัดร้อยเอ็ดก็เลยอ้างว่า โครงการยังไม่ยกเลิก หลังจากนั้นยังต้องไปเจรจากับทางจังหวัดอีกตั้ง 6 เทียว กว่าจะได้กลับไปทำไร่ มีอยู่ครั้งหนึ่ง ในระหว่างเจรจากับผู้ว่าฯอยู่ ตอนค่ำๆ เกิดไฟไหม้ขึ้นที่สำนักงานป่าไม้เขต เกิดจากอุบัติเหตุนะ เขากับกับข้าวแล้วดับไฟไม่สนิท แต่ฝ่ายที่คัดค้านมาตลอดไปแจ้งความว่า นางสะอึ่ง ไถวสินธุ์ กับพวกมาเผาศูนย์ประสานงานป่าไม้เขต วิทย์ ปิ่นและทองคำหนัก 1 บาท หายไปหมด เขาขอให้เรารับผิดชอบ ตอนแรกพี่ก็ตกใจ แต่พอนึกขึ้นได้ว่า เราไม่ได้เผา เราไม่ได้ทำผิด เราก็ไม่ต้องกลัวซิ ก็มีความมั่นใจขึ้น แล้วการต่อสู้ที่มีความจริงใจ เสียสละมากๆ นี่ มันเป็นบุญบารมีนะ นายอำเภอเขาก็พูดเองว่า “ตอนค่ำๆ สะอึ่งเจรจากับผู้ว่าฯอยู่ที่ตัวจังหวัด ผมก็อยู่ที่นั่นด้วย แล้วจะไปเผาสำนักงานป่าไม้ได้อย่างไร”

ถึงจะมีการเจรจาตกลงกันแล้ว แต่เรื่อง คจก. ยึดเยื้อมาอีกหลายเดือน ชาวบ้านที่กลับไปทำกินในที่เดิมก็ยังคงถูกจับกุม วันหนึ่งถึงกับบุกไปจับตาเฒ่าคนเดียวที่ไร่ ตาเฒ่าไม่ยอมรับข้อหา ไม่ยอมเซ็นชื่อ ชาวบ้านก็ไม่ยอมให้จับตาเฒ่าไปคนเดียว ถ้าจับต้องจับหมด ถ้าไม่อย่างนั้นจะไม่ยอมให้พาไป จะเผาถ้างั้น ชาวบ้านขึ้นไปอยู่กับเต็มรถ ยืนกันรถไม่ให้ไป ตำรวจต้องยอมเอากุญแจมือออก แต่ขู่ว่าที่หลังอย่ามาที่ตรงนี้อีก ถ้ามาจะจับ ชาวบ้านก็คิดว่า ถ้าไม่ให้อยู่ตรงนี้จะไปอยู่ตรงไหน ต้องหาที่ให้ใหม่ ตำรวจบอกว่า “ไม่หาให้ดอก นี่เป็นโครงการของรัฐ”

ชาวบ้านจากดงแม่เผด 600 คนก็เลยชุมนุมกันหน้าสำนักงานป่าไม้อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ ยื่นข้อเสนอให้ย้ายดงเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่จับกุมทุบตีชาวบ้าน ออกจากพื้นที่ภายใน 24 ชั่วโมง ให้ไปตามหาเด็กที่อยู่ในถ้ำ คือ มีเด็กคนหนึ่งอายุเพิ่งออกจากโรงเรียน ตอนตำรวจไล่จับเด็กวิ่งหนีไปซ่อนอยู่ในถ้ำ เห็นคนก็ไม่กล้าออกมาหากลัวจะเป็นเจ้าหน้าที่ ถ้าไม่มีการโยกย้ายชาวบ้านจะไม่หยุดชุมนุม ไม่หยุดเคลื่อนไหว จะเผาสำนักงานป่าไม้ทิ้ง จะเคลื่อนไปจังหวัดนายอำเภอต้องวิทยุไปบอกผู้ว่าฯ ให้มาแก้ไขสถานการณ์หน้าสี่หน้าขวาน เพราะชาวบ้านจะไม่ยอมเจรจากับผู้ที่ไม่มีอำนาจสั่งการโดยเด็ดขาด ในที่สุดเขาต้องยอมส่งย้ายเจ้าหน้าที่ภายใน 24 ชั่วโมง หลังจากนั้นเป็นต้นมาเจ้าหน้าที่ก็ไม่มารบกวนอีกเลย

การชุมนุมครั้งนั้น ชาวบ้านทำกันเอง แต่ก็เริ่มมีเจ้าหน้าที่เอ็นจีโอเข้ามาประสานนะ เขาเป็นแกนนำในการเจรจาที่ปากช่อง พอรู้ว่าชาวบ้านกลับไปทำกินเดิมแล้วถูกจับกุม เขาก็ถือว่าต้องออกไปช่วยปกป้องชาวบ้าน ต้องกลับไปคุยกับคุณอนเนก สิทธิประศาสน์ใหม่ เอ็นจีโอที่เข้ามาในพื้นที่เราเขาออกจะแปลกใจนะ เขาบอกว่า “องค์กรที่นี้เข้มแข็งดี เสียตายที่ผู้นำเป็นผู้หญิง...”

ในช่วง คจก. นี้เรียกได้ว่าเป็นการต่อสู้ในท่ามกลางคมหอกคมดาบทีเดียว พี่กับชาวบ้านมีชีวิตอยู่ท่ามกลางหน่วยทหารอาวุธครบมือ ถือปืนยันประจันกันอยู่ในหมู่บ้าน คมเข้มห้ามออกไปทำไร่นา ข่มขู่คุกคามเอาชีวิต แต่ในขณะเดียวกันพี่ก็เริ่มมีพันธมิตรเข้มแข็งและกว้างขวางขึ้น ขยายไปถึงหมู่บ้านอื่น ๆ เริ่มออกไปชุมนุม เดินขบวน ไฮด์ปาร์ค และประสานงานกับเอ็นจีโอ มีบทเรียนอื่น ๆ อีกใหม่ที่พี่อยากให้จดบันทึกไว้

พูดถึงทหาร ทุกวันนี้ก็ยังกลัวอยู่นะ กลัวทหาร วันแรกๆ ที่ทหารเข้ามาในหมู่บ้านนะอยู่ดีๆ ก็จะเป็นประสาธเอา หยิบรองเท้าไปใส่ตูดกับข้าว... ใครจะเป็นหลักประกันได้ว่าทหารจะไม่ยึดอำนาจอีก... แต่เจ้าหน้าที่ทางจังหวัด ทางอำเภอคุ้นเคยกันมากขึ้น ไปติดต่องานอะไรก็ง่ายขึ้น มีเรื่องอะไรเขาก็จะโทรศัพท์ส่งเรื่องให้รู้ทันทีเลย ทางจังหวัด ทางอำเภอเขากลับถูกต่อว่า ถ้าชาวบ้านรู้ที่หลังว่าส่งข้อมูลมาไม่ถึง

ถ้าเจอเจ้าหน้าที่คนไหนวางมาดหรือข่มขู่มากๆ พี่ก็จะต่อว่าเอาเหมือนกัน คุณคือใคร ทำไมมาขู่เรา คุณคิดว่าอยู่ตรงนี้ตลอดชีวิตหรือชั่วชีวิตใหม่ ยิ่งมาจากที่อื่นทำไมคุณต้องมาขู่เราด้วย ที่นี้เป็นที่ของเรา เป็นบ้านของเราละ คุณเป็นใครมาจากไหน มาขู่เรา ฟอดฟอด คุณใหญ่กว่าประชาชนหรือ ใหญ่กว่าคนทั้งโลกหรือ คุณจะใหญ่อยู่คนเดียว ตั้งอยู่คนเดียวเหมือนพรรคพลังธรรมหรือ... เดียวนี้พวกเจ้าหน้าที่เลิกวางมาดไปเยอะแล้ว

เมื่อก่อนกับนายอำเภอเข้ากันไม่ได้เลย เดินผ่านก็อย่าเข้ามาใกล้เลย ไม่ยกมือไหว้ ถือของมา เขาเข้ามาขอตุ๊กก็ไม่ให้ดู บอกไปเลย “ดิฉันไม่ยากให้ดู มีอะไรไหม?” เจ้าหน้าที่ตามอำเภอเขาขี้อะไร ขี้แฉะจะตาย แต่ในอำเภอโพธิ์ชัย ขี้อะไรไม่ได้แล้วนะเดี๋ยวนี้ เพราะมีประชาชนรู้จักหน้าที่รู้จักกาลเทศะ เขารู้ว่าคุณคือผู้รับใช้ประชาชน คือผู้บริการจริงๆ ถ้าคุณจะเถียงคุณบอกได้ไหมว่าคุณเป็นใคร ถ้าไม่ใช่ผู้บริการประชาชน

ถ้าคุณไม่ดี คุณไปเลย ที่นี้คือถิ่นของเรา เคยไล่ออกจากหอประชุมกันมาแล้วนะ นายอำเภอคนก่อนเขาบอกว่า “คุณพูดไม่ดี เรื่องคจก. นี้ ถึงอย่างไรโครงการมันก็ดี” พี่ก็เลยลุกขึ้นไล่ออกจากหอประชุมไปเลย “หอประชุมแห่งนี้ท่านนายอำเภอไม่ได้สร้าง ไม่ได้เกี่ยวข้องแม้แต่บาทเดียว ดิฉันยังสนับสนุนเงินมาหนึ่งร้อย ท่านนายอำเภอน่าจะออกไปซะ” ก็ทะเลาะกันใหญ่ นายอำเภอโมโหมาก บอกว่า “กูไม่ยากคุยโว้ย คนพูดไม่รู้ภาษา” ก็คุณไม่รู้ภาษาเรา เราไม่รู้ภาษาคุณเหมือนกัน เอาสิ ... ถึงไหนถึงกัน

รัฐมนตรีประจำบักก็เหมือนกันเคยเห็นที่สกลนคร พอเห็นพี่ปุ๊ก็บอก “ทอดธุระกันหน่อย... คนนี้เห็นเจ้านายทำไมไม่ไหว เห็นผมเป็นอะไร ผมเป็นรัฐมนตรีเกษตรฯ นะ คุณไม่ไหวแล้วคุณจะได้ สปก.อย่างไร” เอ้อ! ถ้า สปก.4-01 มันมาจากการที่ดินให้ไว้ ฉันจะกราบดินด้วยแหละ เรื่องอะไรกฎหมายก็ไม่ได้บอกว่าถ้าเห็นรัฐมนตรีที่ไหนก็ให้ไหว พี่ก็สวนกลับไป ถ้าพรรคพวกเขาไม่พูดนะ ... เดินมาเฉยๆ อาจจะไหวอยู่ นี่มาบอกพวกของใครของมัน พวกนี้รัฐมนตรีจะต้องไหว รู้สึกว่ามันเกินไป มันไม่ค่อยดีในสายตาของชาวบ้าน อยากจะให้เราไหวให้เรายอมทุกอย่าง ก็แสดงออกมาก่อนสิ จะให้เราศรัทธาคุณ ก็ต้องไม่บังคับ ไม่ข่มขู่ ไม่เบียดเบียน พี่เป็นคนโง่ผาง เห็นอะไรผิดก็พูดตรงๆ จะโกรธก็มาปาดคอเลย ...เอ้า...ยินดีให้ปาดเลยถ้าคุณสบายใจ ตอนนั้นความรู้สึกมันถึงที่สุด เพราะพี่ถูกกดดันมาก ทหารไปนั่งเฝ้าบ้านพี่หลายคืนหลายวัน ไปถือปืนทำแก๊งๆ ไม่ยิงหรอกนะ ทำเป็นก๊อ๊กๆ แก๊กๆ

แต่ตอนนี้ใช้สันติวิธี หลายท่า หลายกระบวน พูดดีๆ จะใช้งานต้องชม ...พวกที่คิดว่าตัวเองมีอำนาจ มันจะทำยังไงไม่ให้มันดูเรา... มอบดอกไม้ให้บ้าง อะไรบ้าง เขาจะปลื้มมาก อย่างเชิญผู้ว่าฯ มาเปิดงานแข่งฟุตบอลที่ตำบล แกกก็มา บอกว่า “ไม่มาไม่ได้ สะอึ้งเขาสั่ง เขาเป็นประธาน ไม่ทำตาม เขาจะไปว่าถึงที่นอน” ถ้าตัวเองไม่อยู่ก็ให้ลูกน้องมาแทน

มาถึงขั้นนี้ ตอนนี้ทำอะไรง่ายขึ้นกว่าแต่ก่อนเยอะนะ ตอนแรกที่เริ่มต้นก็กลัว ๆ กลัว ๆ ตอนนี้รู้สึกตัวเองมั่นใจขึ้น คนซื่อกลับมันจะทำอะไรไม่สำเร็จ แม้แต่ทำนาของตัวเองตัวเองยังแก้ไขไม่ได้ คนอื่นจะแก้ไขได้อย่างไร ตอนนี้มีเพื่อนมากขึ้น อบอุ้นขึ้น มีชาวบ้านหนุนหลัง เราเริ่มต้นต่อสู้เพราะอยากได้ความชอบธรรม เราไม่ได้ไปรับจ้างใคร ไม่อยากเป็นฐานเสียงของสส. สจ. ไม่เคยคิดสมัครกำหนด ผู้ใหญ่บ้าน แข่งกับใคร คนเขาก็เริ่มเข้าใจขึ้น ส่วนที่ไม่เข้าใจก็ยังมียู่ แต่ตอนนี้ก็น้อยลงเหลือไม่กี่คน หมู่บ้านอื่นอาจจะมีบ้าง เขาอยู่ไกลเราไม่ได้อยู่ใกล้กัน ที่อยู่หมู่บ้านเดียวกันเห็นกันทุกวันว่าทำอะไรอยู่ เรายังจนเหมือนเดิม ไม่ได้รวยเกินหน้าใคร ถึงไปทำงานก็ทำแบบฟรีๆ ไม่ได้รับจ้างใคร ทำแล้วก็ยังจนอยู่อย่างนั้น ถ้าทำแล้วรวยขึ้นก็ต้องอิจฉากันแน่นอน เรายังต้องอยู่ในสภาพค่อยเป็นค่อยไป จริงๆแล้วบ้านที่พออยู่ทุกวันนี้ยังสร้างไม่เสร็จ ไม่มีเงิน ต้องไปกู้ ธกส. มาเหมือนกัน ลำบาก... ถ้ามาทำบ้านมันไม่มีกำไร ปลูกอยู่เองจะไปเอากำไรกับใคร

ในครอบครัวสามีพี่เขาเข้าใจดี เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมากๆ คนที่อยู่รอบข้างเราต้องเข้าใจหมด พี่สาวแม่ น้องชายพ่อ เขาก็สนับสนุนทุกคนนั่นแหละ ถ้าพี่ไม่มามีบอบ เขาก็จะเปลี่ยนกันมา วันไหนพี่ชี้เกียจ พี่ก็บอก โอ๊ย! ไม่ไปดอก ตาเฒ่าอยู่เหือนก็จะต่อว่า “ถ้าเจ้าไม่ทำ คนอื่นไม่ทำ เมื่อไรประเทศชาติมันจะเจริญสักที มันก็ล่มจมอยู่นั่นแหละ แม้แต่เจ้ายังชี้เกียจ ยังไม่จริงจัง รัฐบาลเรื่องอะไรเขาจะมาแก้ เพราะไม่ใช่พื้นที่ของรัฐบาล พื้นที่ของเจ้า นาของเจ้า ที่ดินของเจ้า ไม่ใช่ของรัฐบาล เรื่องอะไรเขาจะมาแก้ไข ถ้าเจ้าไม่ไป บอกไปขอ เขาจะรู้ได้อย่างไรว่าเจ้าเดือดร้อน อยากได้อะไร อยากกินอะไร ถึงมันสุกแล้ว ขนุนสุก ๆ เขาถือเดินผ่านหน้าเจ้าไป เจ้าไม่ขอ เรื่องอะไรเขาจะให้” แกจะสอนอยู่เรื่อย จนบางทีพี่รำคาญ โอ๊ย! พุดมากอย่างนี้เป็นนายกฯ เสียเองซิ เขาจะคุยแต่เรื่องการเมือง คุยทุกเรื่องที่เป็นปัญหาของชาวบ้าน ไม่คุยก็ไม่ได้ เพราะว่าชาวบ้านไปนั่งเฝ้าทุกคืนเลย

“ตัวเองเป็นผู้นำ ต้องอดทนมากๆ ต้องฟังเขา ไม่ใช่ไม่ฟัง” ตาเฒ่าชอบสอน บางทีพี่ชี้เกียจ ฟัง ตาเฒ่าอยู่เหือนฟังแทน ฟังแล้วต้องรับเอาไปช่วยเขา บางทีเกือบจะเป็นประสาทตาย 4-5 เรื่องมาพร้อมกัน ให้พาไปหาหมอ จะไปหาทนายความก็ให้เราพาไป “ไปหาทนายความให้หน่อย เขาฟ้องเอาที่ดินกู ...เขาว่ากูลักหมูเขา ...ข้าวกูเป็นอะไรก็ 모르 ตั้งแต่ลอกคลองมาข้าวกูไม่มีน้ำใส่เลย... ฝายกูน้ำไม่เคยออกมาเลย ช่วยหน่อย ...ฯลฯ” ก็ไปพุดกับเขาว่าเรามีอะไรก็แบ่งกันช่วยกัน เงินก็ออกเท่ากัน จะไปฟ้องอำเภอกำหนดไม่เอาหน้าเข้าฝายเขาให้เต็ม กำหนดบอกแค่นี้ต้องให้ถึงอำเภอเราเอาจบมาชุดๆ มันก็ไหลแล้ว เรื่องผู้หญิง ผู้ชาย เรื่องผัวๆ เมียๆ นี่ทะเลาะกันบ่อยที่สุด ผู้ใหญ่บ้านก็มีนะไม่ไปแจ้ง ไปแจ้งพี่ ถามว่าทำไม “กูไม่กล้าไป กูย่านผู้ใหญ่บ้านไม่พุดกับกู” พี่ก็ไปเรียกผู้ใหญ่บ้านมาบอกว่า “เรื่องมันเป็นอย่างนี้ละ” แกก็ออกไปจัดการ

เรื่องภายในหมู่บ้านก็เยอะ เรื่องที่ต้องเกี่ยวข้องกับข้างนอกก็มาก เรื่องข้างนอกก็ต้องขยัน ขยันคุยกับนาย ขยันคุยกับคนในกลุ่มของเราเอง ขยันทำข้อมูล รู้เขารู้เรา รู้ข้อมูลก่อน เขา เอาข้อมูลอะไรมาพูด เวลาเจรจากับรัฐมนตรีเราจะมีเงื่อนไข เสนอข้อเรียกร้อง เสนอ มาตรการอะไรบ้าง ถ้ารัฐมนตรีไม่ตกลง ต้องขอเวลานอกขอประชุมกลุ่ม ถ้าตกลงไปก็ต้องดู ว่ามีหมกเม็ดไหม มีเบื้องหน้าเบื้องหลังอะไร เราพร้อมที่จะรับหรือไม่รับ การรับไม่มีอะไร มาก คือ ต้องชุมนุม เรียกร้อง กดดัน หัวใจใหญ่ในการแก้ปัญหา คือ ต้องรวมตัวกันพูด

ใช้กลยุทธ์อะไรในการรวมกลุ่มชาวบ้าน

ยกปัญหามาพูดซิ ปัญหาก็คือตัวหลักที่จะเชื่อมโยงทุกกลุ่ม ประเด็นปัญหาเป็น เป้าหมายหลักที่สำคัญมาก ในช่วงที่เกิดกรณีศึกษา ต่อมาจนกระทั่งถึงโครงการ คจก. ปัญหาของ ชาวบ้านคือ เรื่องสิทธิในที่ดินทำกิน ก่อนหน้านั้น ปัญหาคือ ถูกเจ้าหน้าที่รัฐหลอกหลวง ส่งเสริมนั้น ส่งเสริมนี้ เช่น ทอผ้า เสร็จแล้วไม่มีตลาดรองรับ ให้ราชการซื้อเขาก็ไม่ซื้อ เจ้าหน้าที่ของรัฐมักไปยืน อยู่ข้างกลุ่มทุน เราต้องรู้จักตีนายตรงจุดอ่อน คุณบอกให้เราทำอย่างนี้ คุณไม่จริงใจ แล้วยังไปเอา คนภายนอกมาหลอกเราซ้ำสองอีก

เรื่องถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐหลอกมีอยู่เสมอ โดยเฉพาะเรื่องเซ็นชื่อนี้ ไปเข้าร่วมประชุม โครงการ คจก. เขาก็เอากระดาษมาให้เซ็นชื่อ ถามว่าเซ็นทำไม เขาก็บอกว่าไม่มีอะไรครับคุณ เราก็ เข้าใจว่าเซ็นในฐานะผู้เข้าร่วมประชุมยกเลิกโครงการ คจก. พอเซ็นไปแล้ว เขาไปทำใบปะหน้าใหม่ เป็นคนละเรื่อง กลายเป็นว่าเราเห็นด้วยกับโครงการ คจก. เรารู้สึกโดนหลอกอีกแล้ว ชาวบ้าน เสียเปรียบเจ้าหน้าที่ของรัฐตลอดเวลา เลยไปขอคืนจากผู้ว่าฯ ที่เซ็นไปแล้วนะเราขอคืนเอากลับไป บ้านเรา เพราะเราไม่ได้เห็นด้วยกับโครงการนี้ เราเซ็นชื่อในฐานะผู้เข้าร่วมประชุมเท่านั้น เรื่อง เซ็นชื่อนี้ ต้องระมัดระวังอย่างที่สุด อีกอย่างหนึ่งสำหรับตัวพี่เองเวลาไปมีอบ ตาเฒ่าจะสั่งนักสั่ง หนาวาอย่าไปเยี่ยวคนเดียว แล้วก็อย่ากินน้ำที่ใครเขาให้ ให้ระวังตัว

หลังจากโครงการ คจก.ยุติ ชาวบ้านทำอะไรต่อ

ยังไม่ยุตินะ อย่างที่เคยบอกนั้นแหละว่า ให้ชาวบ้านกลับคืนที่ทำกินเดิมได้ แต่ในทางปฏิบัติ แล้วเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ยังไม่ยอมรับมติ ยังต้องต่อสู้เจรจากันอีกหลายรอบ แต่ที่ทำพร้อมๆ กันไป ด้วยคือ ตั้งแต่ปี 2536 คืองานฟื้นฟูอนุรักษ์ป่า ชื่อ โครงการคนรักป่าพัฒนาต้นน้ำดงแม่เผด

โครงการนี้เกิดขึ้นได้เพราะชาวบ้านมานั่งคุยกัน วิเคราะห์ที่มาที่ไปแล้วก็ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า แนวคิดของเจ้าหน้าที่รัฐ คือ ปักใจว่าชาวบ้านเป็นคนตัดไม้ทำลายป่า เป็นคนบุกรุกเขตต้นน้ำลำธาร ดังนั้นต้องอพยพชาวบ้านออกไปเสีย แต่ความจริงป่าโล่งเตียนตั้งแต่สมัยรัฐบาลให้สัมปทานตัดแล้ว ชาวบ้านเข้าไปอาศัยจับจองเป็นที่ดินทำกินไม่ได้บุกรุก เราขอทำกินในที่ดินเดิม เราอยากชี้แจงให้ทางการเห็นว่า คนกับป่าอยู่ด้วยกันได้ ชาวบ้านนอกจากจะไม่ทำลายป่าแล้ว ยังช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟู

โครงการคนรักป่าฯ มีชาวบ้าน 21 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 38 หมู่บ้าน ในบริเวณป่าดงแม่แฝด เป็นสมาชิกโครงการ คณะกรรมการเลือกจากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน กรรมการคนแก่ที่สุดอายุ 68 ปี เด็กที่สุดอายุ 21 ปี ยังไม่ได้แต่งงานนะ ส่วนใหญ่ก็อายุประมาณนี้แหละ 30-40 ปี ลูกโตเข้าโรงเรียนแล้ว แต่เวลาพ่อแม่ประชุมก็มาช่วยทำกับข้าว มาช่วยตักน้ำให้ คณะกรรมการ แบ่งออกเป็นฝ่ายต่างๆ คือ ฝ่ายเลขาฯ ทำหน้าที่นัดหมายการประชุม ฝ่ายฟื้นฟูป่า ฝ่ายป่าชุมชน ฝ่ายเกษตร ฝ่ายกองทุน ฝ่ายคอยตรวจตราดูแลไม่ให้คนภายนอกลักลอบเข้าไปตัดไม้

แม่พี่ตายแล้วเอาคืนไม่ได้ แต่ป่าหายนี่คงพอเอากลับได้อยู่ดอกนะ ถ้าถามว่าเอาคืนได้ไหม ใน 5 ปีข้างหน้า นับตั้งแต่ปี 2536 ถึง 2540⁸ ป่าที่โล่งเตียนมานาน หน้าดินเสีย ต้องมีการปลูกทดแทน ทางจังหวัดเขาก็ช่วยนะ ผู้ว่าฯ ให้เงินค่าต้นไม้ อนุมัติให้รถขนมาส่งถึงที่เลย ตั้งใจว่าจะปลูกเพิ่มอีก 140,000 ต้น ปีกลายนี้เพิ่งปลูกไปได้ 5,000 ต้น... รู้สึกว่ามันตาย ยังตายกันอยู่ คือพันธุ์กล้ามันเล็กเกินไป คิดว่าน่าจะเพาะกล้าเองให้โตก่อน แล้วค่อยปลูก

การปลูกป่าเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านซึ่งเป็นสมาชิกในโครงการจะช่วยกันทำ เดือนหนึ่งๆ จะมีคณะกรรมการคอยตรวจตราดูแลว่า ในแต่ละแปลงปลูกกี่ต้น ตายกี่ต้น ได้กี่ต้น กรรมการชุดใหญ่มีพี่เป็นประธาน คอยดูแลว่ากรรมการชุดเล็กไปทำงานไหม? ต้องไปดูไร่เขาเอง เดินจากไร่คนนั้นไปจนจดไร่คนนี้ ปักป้ายห้ามคนกับสัตว์ที่ยังเลื่อยอยู่อย่าเข้าไปใกล้ ทำแนวกันไฟป่า ติดป้าย 'ป่าอนุรักษ์' ไว้ทุกป่า... เราประชุมกรรมการกันทุกวันที่ 11 ของเดือน ชาวบ้านพอเห็นมีต้นไม้ขึ้นได้ในไร่มัน เขาก็มีหวังแล้ว ถ้าฟื้นฟูป่าสำเร็จ ชาวบ้านก็จะขอให้ทางราชการออกเอกสารสิทธิให้ ถ้าไม่สำเร็จก็ยินดีให้รัฐเข้ามาทำหน้าที่

ในภาคอีสานไม่ได้มีปัญหาเฉพาะที่ดงแม่แฝด มีทั้งหมด 47 ป่าด้วยกัน ที่ชาวบ้านถูกกล่าวหาว่าบุกรุก โครงการ คจก. ยกเลิกแล้วแต่ก็ยังไม่ล้มเลิกที่ ก็เลยมีการออกหนังสือชวนกันไปประชุม ตั้งกรรมการจากแต่ละโซน คือ แบ่งพื้นที่ออกเป็นโซนๆ เช่น โซน 4 มี 5 จังหวัด คือ นครพนม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มุกดาหาร สกลนคร มีการประสานงานกัน มีการฝากจดหมายกัน พี่ชวนเพื่อนผู้หญิงอีก 2 คน ไปร่วมประชุมด้วย แต่ในเวทีสัมมนา โอ๊ย! ผู้หญิงไปได้พูดทรมานผู้ชายพูดเก่งจะตาย เวลาเราจะพูดแต่ละทีเขาตั้งนาฬิกาหะ แต่เวลาผู้ชายพูดเขาไม่ตั้งนาฬิกา ยกมือก็สู้เขาไม่ได้ เพราะว่ามืออยู่เสียงเดียว ก็นานหลายปีอยู่นะ ช่วงแรกยังไม่ทันคน

แล้วบทบาทก็ยังไม่เด่นชัด แต่ในปัจจุบัน บทบาทเด่นชัดขึ้น เป็นที่ยอมรับมากขึ้น เวลาพูดอะไร ผู้ชายก็รับฟัง บางครั้งผู้ชายไม่กล้าตัดสินใจ ต้องหันมาถามว่าพี่จะเอายังไง คือเราสามารถพัฒนาจากธรรมดาๆ จนมามีบทบาทเป็นที่ยอมรับมากขึ้น เมื่อก่อนไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร เดี่ยวนี้รู้แล้วว่า อ้อ! มันก็เป็นอย่างนี้เอง

คำว่า **สิ่งแวดล้อม** ก็เหมือนกัน พี่เข้าใจแล้วว่า ต้นไม้ต้นหนึ่งมีค่ามากกว่าทองคำ มีทองหนึ่งแท่งปลูกบ้านก็ไม่ได้ ใช้เป็นยาก็ไม่ได้ ต้องเอาไปขายได้เงินมา แล้วเงินตำกินได้หรือ แต่ต้นไม้ต้นหนึ่งนะ เดินมาร้อนๆ ก็ให้ร่มเงา (ซึ่งไปที่ต้นมะขามข้างสำนักงาน ก.พ.) ทำบ้านก็ได้ กินลูกก็ได้ ใบเอามาต้มแก้หวัด เปลือกเอามาฝนกับหินแล้วทาเป็นยารักษาแผลพุพอง รากเอามาสับเป็นท่อนๆ ต้มกับน้ำเอาให้คนที่คลอດลูกใหม่ๆ กิน จะกินข้าวได้หลาย ถ้วยสะดวก น้ำนมมาเร็ว

สิ่งแวดล้อมคือธรรมชาติ คือ ป่า น้ำ ที่ดิน คือ อาหารการกิน อย่างกะปอม...ตัวแยะนะ รู้จักไหม ต้องกินหน้าแล้ง หน้าฝนกินไม่ได้ คาว ต้องกินเดือนมีนา-เมษา เดือนเมษาถ้าฝนตกก็กินไม่ได้ สิ่งแวดล้อมคือป่า ผู้หญิงกับป่าพึ่งพาอาศัยผูกพันกัน แทบเป็นชีวิตเลยแหละ เพราะป่าเป็นตู้กับข้าว เป็นทุกอย่าง เป็นหัวใจหลักของครอบครัว ไปหาเห็ด หาหน่อ (ไม้) ก็ผู้หญิงไปหมด พอมันหายไปหมด ไม่รู้จะไปหาที่ไหน ยังไง จะไปหาเงินในกรุงเทพฯ มาซื้อให้ครอบครัวกินมันก็อยู่ไกลกัน คำว่าครอบครัวนี้มันหมายถึงลูกเล็กๆ ที่ต้องคอยเอาใจใส่ดูแลอยู่ แล้วยังมีสามี มีพ่อแม่ แม่ หมู หมา แมว วัว ควายอีก ต้องดูแลตั้งหลายอย่าง ต้องหาน้ำหาทำ เราเป็นผู้หญิงคนเดียวในบ้านจะไปไหนก็ไม่ได้ ห่วงไปหมด แล้วแต่ก่อนเงินในกรุงเทพฯ หาง่าย ตอนนั้นหายากพอๆ กัน

เดี๋ยวนี้สิ่งแวดล้อมไม่มีอะไรจะให้พึ่งพาอาศัย ก็เพราะว่ามันหายไปกับการพัฒนาประเทศ อย่างรวดเร็วจนตั้งตัวไม่ทัน คือ เรามีโครงการขุดหนองลอกหนอง มันจะลอกผักกาด ผักหวาน เห็ด หน่อไม้ กอไผ่ไปพร้อมกันหมดเลย มันมาเร็วมากจนชาวบ้านมองไม่ทัน ถ้ามองไม่ทันว่าเป็นโครงการอะไร เพราะว่าโครงการมาแต่ละทีมาจากข้างบน มันหล่นตุ๊บมาเลย ลงมาจากจังหวัด จังหวัดก็มาอำเภอ อำเภอก็มาหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านก็เซ็นแกร็ก ผู้ใหญ่บ้านเป็นแขนขาของจังหวัด คือ ใส่หมวก 2 ใบ ใบหนึ่งเป็นของผู้ว่าฯ นายอำเภอ อีกใบหนึ่งก็ของชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านก็เลยคาราคาซังอยู่ตรงกลาง จะไปพูดแทนชาวบ้านทางอำเภอเขาก็ไม่ฟัง เพราะคำสั่งทางอำเภอก็ต้องเป็นคำสั่งที่ผู้ใหญ่บ้านต้องปฏิบัติตาม

ชาวบ้านก็เริ่มมองเห็นปัญหาว่า สิ่งที่อยู่รอบๆ บ้านเรา เคยมีหนอง คลอง บึง ให้หากิน เคยมีผักธรรมชาติไม่ต้องใช้สารเคมี ไม่ต้องใช้ปุ๋ย ใช้ยา หายไปไหนหมด ผักกระโดน ผักเม็กไปไหนหมด ผู้ใหญ่บ้านก็ร้อง “เฮ้อ! มันตายแต่ผักคนยังบ่ตายดอก”

แต่พอมาถึงปัจจุบันนี้ ผู้ใหญ่บ้านก็เริ่มคิด ชาวบ้านก็เริ่มคิด เพราะว่าการตั้งกลุ่มของพี่มาจากการคิดที่สูญเสียไปแล้วทั้งหมด มันเสียไปไหน มันหายไปไหน หายไปเพราะอะไร เพราะใคร หายไปแล้วถึงได้มาวิเคราะห์กัน รัฐบาลไม่เคยจริงจังกับไทยอีสาน ธรรมชาติที่หายๆ ไปนะ ไม่ใช่

ฝีมือของชาวบ้านดอก เพราะชาวบ้านไม่มีรถแมคโครมาตักดิน มาขุดหนอง ธรรมชาติหายไปเพราะ การกระทำของรัฐบาล รัฐบาลคือตัวการทำลายธรรมชาติ รัฐบาลมีทุน ชาวบ้านคือคนที่อยู่ ข้างล่างสุด ผู้ที่อยู่อำเภอหรือจังหวัดมักจะไม่ค่อยบอกข้อเท็จจริง อย่างเช่นโครงการ คจก.นั้นแหละ บอกว่าจะจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎร แต่พอโครงการมาปุ๊ป เราเสียสิทธิ์ เสียน้ำ เสียที่ดิน เสียป่า เสีย จนไม่มีอะไรจะเสีย การพัฒนาของรัฐไม่ว่าจะเป็นการปรับปรุงหรือสร้างอะไรก็ตาม... เป็นความไม่ จริงใจต่อประชาชน สร้างเขื่อนมากี่หลายตัวที่มีปัญหา แต่ก็ไม่เคยยอมรับ การกระทำเค้าเบียดเบียน อยู่ตลอดเวลา เบียดเบียนกันมาถึงปานนี้แล้วยังมีการยึดอำนาจ ยึดแล้วยึดอีก

ผู้หญิงในชนบทหลายๆ คนชอบมาคุยนะ ว่าเขารู้สึกฟุ้งพา ผูกพันกับสิ่งแวดล้อมแค่ไหน แต่อีกหลายแห่ง หลายองค์กร ก็ต้องใช้เวลาพูด สื่อสารกันยากอยู่ ต้องพากันเดินดูน้ำดูดินด้วยกัน น้ำขุ่นเพราะอะไร เพราะขาดต้นไม้ ขาดรากช่วยกันอุ้มดินอุ้มน้ำ เห็นไหม...สิ่งแวดล้อมในเมืองกับ ในชนบทก็ไม่เหมือนกันอีก ในที่ประชุม อบต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) พูดถึงกันแต่ขยะ เอาถัง ขยะไปตั้งในหมู่บ้าน แต่ไม่เคยมีรถขยะไปเก็บ หมักเน่าเหม็นคลุ้งอยู่ตรงนั้นแหละ จนคนแก่ใน หมู่บ้านทนไม่ไหวก็ต้องหิ้วไปทิ้งเอง เวลาเขียนนโยบายเกี่ยวกับทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ต้องคิด ให้มากที่สุดนี้ด้วย ไม่ใช่เอาแนวคิดของคนเมือง ของราชการไปครอบงำชนบท

ปัญหาสารพิษอีกอย่างที่บ้านพี่เขากลัวกันมากนะ เวลาปลูกผัก ปลูกอะไร เขาจะไม่ฉีดยา เลย เพราะว่ากลัว เคยมีคนบ้านใกล้เคียง กัน ห่างกันประมาณ 12 กิโลเมตร เขาฉีดยามะเขือเทศของ บริษัท เขาประมาณมาก ไม่ใส่ถุงมือ เอามือคนๆ แล้วฉีดเลย พืชยาสะสมในร่างกายจนผมมองๆ ไป หายใจที่ไหนก็ไม่หาย อยู่ไม่นานก็ตาย ชาวบ้านลงความเห็นว่าเป็นเพราะยาตกค้างในตัวเขา¹⁰

พี่เองก็เคย ปลูกพริกหลายไร่ฉีดเองเลย เพราะตาเฒ่าบอกว่าฉีดแล้วแกจะอ้วก คือต้องใส่ถุง มือใช้ไหม พี่ก็รำคาญ มันร้อนเหลือเกิน ก็เอาออกฉีดด้วยมือเปล่า ตอนนั้นไม่ใช่แล้ว คือมันมีคนตาย ในหมู่บ้าน เขาใช้สารมาก แล้วใช้มือคนยา พี่ใช้ไม้ เขาบอกว่าเขาเป็นไข้หวัดใหญ่ แต่ไม่หายตาย เลย ตอนนีที่บ้านพี่ปลูกถั่ว ปลูกแตงตามธรรมชาติ ปุ๋ยไม่ใส่ ยาไม่ฉีด เป็นของมันเองเลย แล้วแต่ มันจะเกิดอะไรขึ้น ลูกพี่ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ คือ เยี่ยว เขาว่าเยี่ยวผู้หญิงรดแล้วผักงาม

ยาฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง ทุกชนิดที่บ้านพี่เขาจะกลัวกันมาก กลัวจะลงไปสู่ลำห้วย ลำหนอง กลัวว่า กลัวคนจะกิน คนจะต้องได้กินสักวันหนึ่งแน่ เพราะตอนนี้ปัญหาน้ำเป็นปัญหาใหญ่ น้ำมัน หายไปทุกปี ทุกปี หน้าฝนก็ยังลดยู่ ชาวบ้านเลยวิตกกังวลว่า ต่อไปข้างหน้าคงได้ซื้อน้ำต่างประเทศ กินกันแน่ คือซื้อจากประเทศลาว มันจะลิตรละเท่าไร ขนาดน้ำในประเทศเราเองทุกวันนี้ยังซื้อแพง เลย

คำว่า **ประชาธิปไตย** ก็เหมือนกัน เมื่อก่อนพี่ไม่เข้าใจ ตอนนี้เข้าใจเยอะเลย เข้าใจหลายๆ ด้านด้วย เมื่อก่อนพี่จะเข้าใจทางเดียวว่า เออ... เป็นผู้แทนที่ดี มีโอกาสได้ไปพูด มีโอกาสไปบอกคน ทั่วประเทศ ทั่วโลกยังฟัง แต่พี่ไม่มีโอกาส ถึงจะยังฟังก็ไม่มีโอกาส น้ำท่วมฝนแล้งก็ไม่มีโอกาสไป

พูด คิดว่า ส.ส.เขาจะพูดให้กรอฟัง ฟังว่าเขาจะเอ่ยถึงร้อยเอ็ดไหม ฟังแล้วก็คิดว่าทำไม ส.ส.จึงมีสิทธิ์พูด เราทำไมจึงไม่มีสิทธิ์พูดเหมือน ส.ส. เราไปหา ส.ส.ดีใหม่ ให้พูดเรื่องเราบ้าง แต่ตอนนี้พี่เข้าใจแล้วว่าประชาธิปไตยไม่ใช่แค่เรื่อง ส.ส.ไปพูดในสภา ไม่ใช่แค่สิทธิในการพูด แต่ต้องมีสิทธิในที่ทำกินด้วย

แล้วพี่คิดว่ารัฐบาลเขาจะออกเอกสารสิทธิให้ไหม

พี่ว่าไม่น่าไว้วางใจว่าเขาจะออกให้หรอก แต่ชาวบ้านจะต้องทำตามที่เขาพูดไว้ให้ได้ (คือปลูกป่า-ผู้เขียน) ตอนนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาในพื้นที่บ่อยๆ เข้ามาคุยกับชาวบ้านว่าจะให้มีการเซ็นชื่อเพื่อให้เช่าที่บนภู แต่ชาวบ้านไม่ยอม เวลามีการเจรจาระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ชาวบ้านจะเสียเปรียบมาก เพราะบางทีอาจจะไม่รู้เท่าทันเขา¹¹

ปัญหาตอนนี้มี 2 ข้อ คือ 1) ป่าสงวนแห่งชาติทับที่ทำกินของราษฎร ราษฎรทำกินก่อนกฎหมายจะออกมา ก็ขอให้ยกเลิกเสีย แล้วออกเอกสารสิทธิให้กับราษฎรที่ทำกินอยู่ก่อนแล้ว 2) การประกาศให้ตั้งแม่เผดเป็นป่าอนุรักษ์ตามมติ ครม. เมื่อประมาณเดือนตุลาคม พ.ศ. 2536 เราเสนอให้ปรับแนวเขตป่าอนุรักษ์ให้พื้นที่ทำกินของชาวบ้านแล้วออก สปก. 4-01 ให้¹²

ตอนต้นปี พ.ศ. 2540 ชาวบ้านแถบนั้นมารวมกับสมัชชาคนจนในกลุ่มปัญหาป่าไม้ที่ดิน ประท้วงอยู่หน้าทำเนียบ 99 วัน พอกันไป ทางราชการก็ออกไปสำรวจ นับเป็นครั้งแรกนะที่มาสองกลอง แต่ยังไม่ได้ออกชอยแปลงและออกเอกสารสิทธิ คือ สปก. 4-01 ให้

เท่าที่ผ่านมามีเหมือนว่าแนวทางการต่อสู้ของพี่ แบ่งออกได้เป็น 3 แนวทาง หลัก ๆ คือ 1) ต่อสู้ทางตรงกับเจ้าหน้าที่รัฐบาลทุกระดับ ให้เขาแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ เช่น กรณีปลูกยูคาฯ ทับที่ทำกิน กรณีโครงการคอก. ฯลฯ 2) แก้ไขความขัดแย้งให้หมู่บ้าน ให้ข้อมูล เจรจา พันมิตร ใครก็ตามที่มีปัญหาร่วมกันหรือเกี่ยวข้องกัน เอามาร่วมกันให้หมด 3) สร้างงานเชิงบวกที่ส่งผลกระทบในระยะยาว ทุกฝ่ายเข้าร่วมได้ เช่น โครงการคนรักป่า ข้อสังเกตคือ ทำไมหมู่บ้านนี้ผู้หญิงมีบทบาทมาก ไม่ว่าจะเป็นพี่ เมียผู้ใหญ่ แม่แก่ ๆ จะลุกขึ้นมาเป็นกองหน้ายามหน้าสิ่วหน้าขวานทุกครั้งไป

เพราะผู้ชายถูกจับไปหมดมั้ง... ประธานโครงการคนรักป่าก่อนหน้าพี่ วันดีคืนดีเขาก็มาจับไปตื้อๆ ทั้ง 3 คน ชื่อป้ายโครงการก็ถูกเตะทิ้ง แต่พอพี่เป็นมันต่างกันนะ ผู้หญิงกับผู้ชาย คุณดามาเราก็ตาไป แต่ถ้าคุณทำรุนแรงถึงขั้นทุบตี เราก็คะตีคุณเหมือนกันเอาซิ เราเป็นผู้หญิงเราก็คะตีได้นะ

ไม่มีอะไรจะดีไม่ได้ ถ้าโมโหขึ้นมา พี่ว่า 0+0 มันก็ได้ 0 ไง ไม่เหมือนผู้ชาย ไปเจอจากรั้วไร ถ้าไม่ไปกินเหล้าแล้วมากลับมา ก็ไปทะเลาะกัน แล้วถูกเขาตีกลับมาทุกทีมา

คิดว่าเพราะเป็นผู้หญิงหรือเปล่าเขาถึงไม่กล้าทำ

อาจจะมีส่วนนะ เวลาด่ากันมากๆ เขาจะบอกว่า “เออ... ถ้ามีไม่ใช่ผู้หญิง ทุเตะมึงแล้ว” เรา ก็ตอบไปว่า “เออ... ทุก็เหมือนกัน ถ้าทุเป็นผู้ชาย ก็ทุเตะมึงเหมือนกัน” กว่าจะมาถึงจุดนี้ ชาวบ้าน เขาก็รู้แล้วว่าเราเป็นอย่างนี้ ถ้าบังเอิญมีอันตรายเกิดขึ้น คนก็รู้ว่าใครเป็นศัตรู เราก็ก่อนมียามไปในตัว

แล้วพี่เสียใจหรือเปล่าคะ ที่ผู้นำเอ็นจีโอ เขาบอกว่า “เอ้อ... องค์กรเข้มแข็งดี เสียแต่ผู้นำเป็นผู้หญิง”

ตอนเล็กๆ พี่เคยเสียใจอยู่นะที่ไม่เกิดมาเป็นผู้ชาย พอพี่เริ่มโตเป็นสาว พี่อยากเป็นผู้ชาย มากเลย เพราะผู้ชายทำอะไรก็ง่าย จะไปไหนก็ไม่ลำบาก ไม่ต้องมีคนมาทำมิดีมิร้าย พ่อแม่ก็ไม่เคยห้าม อิจฉามากเลยนะ อิจฉาผู้ชาย น้องก็เป็นผู้ชายทั้งหมด ไม่อยากเป็นผู้หญิงเลย เพราะถูกกระทำหลายอย่าง เช่น ธกส. จะไม่ให้ผู้หญิงกู้เงิน ให้แต่ผู้ชายที่มีครอบครัว ผู้หญิงที่ไม่มีทะเบียนสมรส ไม่มีแฟน เขาไม่ให้ เหมือนกับคิดว่า ผู้หญิงหาเงินใช้คืนเขาไม่ได้ ทั้งๆที่เงินที่พ่อเอาไปส่ง ธกส. เป็นเงินที่พี่หามาจากการทำไร่ทั้งนั้น รัฐบาลบอกว่ามีนโยบายส่งเสริมสตรี ธกส. เป็นลูกน้อง รัฐบาลแล้วทำไมไม่ยอมรับเรื่องผู้หญิง ทำไมก็ดักกันผู้หญิง

เมื่อเร็วๆ นี้พี่ไปทำหนังสือเดินทาง เตรียมตัวไปประชุมสตรีโลกภาคเอกชนที่กรุงปักกิ่ง พี่ตกใจมากที่เจ้าหน้าที่ตรวจทะเบียนสมรสแบบเอาเป็นเอาตายเลย ต้องถูกต้องตรงกันทุกตัวอักษร เอาแว่นขยายมาส่อง ส่งเราไปเอาเอกสารที่นางเล็ง (หมายถึงสำนักทะเบียนราษฎร กระทรวงมหาดไทย – ผู้เขียน) ผู้ชายที่ไปด้วยกัน พ่อเสริมจากสกลนคร ถ้ามถึงแต่บัตรประชาชน กับทะเบียนบ้าน ไม่เห็นถูกตรวจทะเบียนสมรสเลย พี่น้อยใจมาก ถ้าตรวจก็ต้องตรวจด้วยกันทั้งหญิงชาย ทำไมไม่เลือกตรวจแต่ผู้หญิง

ผู้ชายที่มีบทบาทในชุมชนก็มักจะดูถูกผู้หญิง ให้เราเป็นแต่ผู้รับใช้ มีงานที่ก็จีข้าว ตักน้ำ หาข้าวหาปลาให้ แยกไปใครมา... นี่เป็นวิธีรับแขกของผู้ชาย ตัวเองก็เอาแต่นั่งกินเหล้าคุยกัน แต่งให้เลยนะว่าผู้หญิงต้องทำอย่างนี้ๆ นะ แล้วผู้หญิงแม่บ้านมหาดไทยก็ทำ ทำ ทำ ต้องทำตาม พี่เข้าไปตำบล ไปนั่งดู พี่ไม่ทำหรอกนะ ถ้าทำก็ต้องทำด้วยกัน ไม่ใช่มาชี้หน้าบอกให้เราจีข้าว

อย่างทีบอกนั้นแหละ ตอนเล็กๆ พี่เคยเสียใจอยู่นะที่ไม่เกิดมาเป็นผู้ชาย แต่พอได้ไป สัมมนาเรื่องผู้หญิง¹³ พี่ก็เห็นขึ้นมาในสมองชัดขึ้น ไอ้การเป็นผู้หญิงมันก็ดีอยู่ มีข้อดีตั้งหลายอย่าง แต่ก็เสียเปรียบทางกฎหมาย ทางระเบียบประเพณีอะไรหลายอย่างอยู่ อย่างเรื่อง “เจ้าโคตร” เคยได้ยินไหม คือพ่อแก่ๆ แม่แก่ๆ ที่มาเป็นเถ้าแก่เป็นสักขีพยานในการแต่งงานให้คู่บ่าวสาว พอเขาอยู่ด้วยกันไปแล้วเกิดขัดแย้งกัน เจ้าโคตรก็จะมา ‘ไขว่คว้า’ แก้ปัญหาให้ ถ้าผิดด้วยกันทั้งคู่ก็ต้องการวะเจ้าโคตร แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดก็ปรับ ‘ไหมหมั้น’ จากฝ่ายนั้น เจ้าโคตรที่เป็นผู้หญิงมีน้อยมากไม่ค่อยมีเลยแหละ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย เพราะผู้ชายเป็นหัวหน้ามาโดยตลอด เป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนัน พอเกิดปัญหาก็ผู้หญิงคนเดียวไปสู้เจ้าโคตรที่เป็นผู้ชายทั้งหมดได้อย่างไร เจ้าโคตรผู้ชายก็มักเข้าข้างผู้ชายด้วยกันเอง

เวลาปรับก็เหมือนกัน ถ้าปรับผู้ชายก็เป็นหลักกับยา ฆ่าไก่ต้มไก่ให้เจ้าโคตรกิน แต่ถ้าปรับผู้หญิงมักจะปรับเป็นเอกสารสิทธิที่เราได้เป็นมุลมาแต่พ่อแม่เรา ตั้งแต่ก่อนแต่งงาน หรือถึงจะให้แบ่งกันคนละครึ่งผู้หญิงก็ยังเสียเปรียบอยู่ดี อย่างกรณีที่เกิดขึ้นคือ ผู้ชายไปขายของ ไปมีเมียใหม่อยู่กรุงเทพฯ อยู่ทางนี้เมียเก่าคลอดลูก แยกทางกันได้ไปคนละ 50,000 บาท แต่ผู้หญิงต้องเลี้ยงลูกไปอีกนาน ผู้ชายเอาเปรียบ ถึงจะบอกว่าเอาลูกมาไว้กับพ่อก็ได้ แต่ก็พูดแต่ปากไม่มีการกระทำที่เป็นจริงดอก น่าจะมีกฎหมายที่เป็นกลางเมื่อลูกอยู่กับผู้หญิง ผู้หญิงต้องมีสิทธิ์เรียกร้องค่าเสียหาย แต่จะเรียกร้องได้ก็ต้องไปฟ้องศาล กว่าจะฟ้องได้ โอ้ย...นาน แยกกันง่าย แต่ฟ้องมันยาก

แต่ผู้หญิงก็มีข้ออ่อนนะ ผู้หญิงส่วนใหญ่เป็นคนคล้อยตามคนอื่นง่ายนะ ชี้คล้อยตาม เชื่อง่าย อย่างเขาบอกว่าผู้หญิงห้อยพระหลายองค์ไม่ได้นะ...ผิด...ต้องห้อยองค์เดียว ก็ไม่ค่อยมีผู้หญิงกล้าฝ่าฝืน...ไม่เห็นจะผิดตรงไหน...พี่เลยใส่ทำท่ายเลย 2 องค์ 3 องค์ ใครเป็นคนวางระบบ มันไม่ได้ผิดกฎสักหน่อย

พอผู้หญิงลุกขึ้นต่อสู้ ก็เจอกับการคุกคาม ลามกจกเปรตแจกของลับอย่างพี่ที่เคยเจอมาแล้ว ที่หนักที่สุดก็คือการข่มขืน พี่ไม่โดนกับตัว แต่ไปตกอยู่กับหลานสาว หลานแท้ๆ ญาติข้างแม่ เหตุเกิดเมื่อประมาณเดือนมีนาคม ปี คคก.นั้นแหละ เป็นช่วงถอนมันสำปะหลัง ชาวบ้านกำลังเก็บเกี่ยว ผลผลิตอยู่ที่ไร่นา พี่ฝากหลานไว้กับแม่แก่ๆ 2 คน เขาอนอนกันอยู่ที่เถียงนา เมื่อก่อนพี่เฒ่าพี่แก่จะปกป้องลูกสาวได้ คินนั้นทหาร 6 คน เจ้าหน้าทีป่าไม้ด้วย ถือปืนอาทามาจับแม่ 2 คนไปมัดไว้ก่อน แล้วเรียงคิวข่มขืนเด็ก จนช่องคลอดบวมฉีกขาด คนตัวดำๆ ใหญ่ๆ จะทำก่อน เด็กอายุ 12 เพิ่งออกจากโรงเรียนเอง ก็เอาแต่ร้องไห้ ซึมเศร้า พี่รีบไปแจ้งความ ถ้าท้องขึ้นมาจะได้ทำแท้งได้ **ไม่เคยมีข่มขืนผู้ใหญ่ในหมู่บ้านพี่นะ ตั้งแต่ตั้งบ้านตั้งเรือนกันมา** ผู้บ่าวผู้สาวตามกันไปนั้นมียู่ หลานพี่คนนั้นตอนหลังเขาเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ ทำงานก่อสร้าง ปอกมะพร้าว รับจ้างทำโน่นทำนี่

ทั่วไป แต่งงานแล้ว 2 ครั้ง เลิกทั้ง 2 ครั้ง มีลูกแล้วก็ยังเลิกกัน ฝ่ายชายบอกว่า “**กูไปบ้านมึงคนเขาเล่าให้ฟังว่ามึงถูกข่มขืน**”

ผู้หญิงถูกรังแก แล้วยังถูกสังคมประณามซ้ำสองอีก ก็มานั่งคิดว่า ทางแก้คงไม่ใช่เปลี่ยนตัวเองเป็นผู้ชาย แต่ต้องเปลี่ยนแนวคิด วิธีคิดของคน ของสังคม ทำอย่างไรให้ผู้ชายเข้าใจผู้หญิงมากขึ้น คงต้องไปคุยกับชาวบ้านที่มาประชุมกันว่า จะแก้ไขอย่างไรจึงจะไม่มีใครมีความรุนแรงในครอบครัว ในสังคม แล้วผู้ชายจะเข้าใจผู้หญิงและคิดถึงผู้หญิงมากๆ ได้อย่างไร เราไม่ได้เป็นแค่คู่นอนของคุณนะ เราเป็นหลายอย่างในครัวเรือน ทำกับข้าว ซักผ้า เลี้ยงลูก หาอยู่หากิน คุณต้องช่วยพยุงผู้หญิงด้วย จะเอื้ออาทรกันอย่างไรต้องคุยกัน

การพัฒนาเรื่องผู้หญิงไม่ได้เป็นเรื่องของผู้หญิงอย่างเดียว มันต้องมีผู้ชายเห็นด้วย ร่วมด้วย ถ้ามีแต่ผู้หญิงลำพังคนเดียวไปไม่ได้ แต่ในขบวนผู้หญิงเองก็มีปัญหา เมียนายก เมียรัฐมนตรี เมียสส. เมียนายอำเภอก็ผู้หญิงทั้งนั้น เรื่องของเรื่องก็คือ **เห็ดมันบังเห็ดไผ่ เห็ดดอกใหญ่ ๆ จะบังเห็ดดอกเล็ก ๆ เห็ดดอกเล็กก็ไม่มีวันจะได้ไผ่**¹⁴ อะไรผ่านมาทางรัฐ ก็ไม่เคยถึงตัวถึงมือประชาชน ส่วนเอ็นจีโอก็มีหลายกลุ่มหลายองค์กร พี่ก็ได้แต่บอกว่าองค์กรไหนที่จริงจัง ขอให้มีความจริงจัง ใจกับใจว่ากันมาเลย

ในช่วงหลังนี้ มีกระแสเรียกร้องให้มีการ ‘ชัฟฟอร์ท’ คือ ควรจ่ายเงินให้คนทำงานในองค์กรชุมชน (พี่สะอึกถูกกระเซ้าว่าตั้งแต่กลับมาจากปักกิ่ง พูดภาษาอังกฤษคล่องขึ้นมาก ใช้ภาษาอังกฤษสลับกับภาษาลาวทีเดียว) **พี่ไม่เห็นด้วย**นะตรงนี้ พอรับเงินปีนั้น มันจะหลุดลอยจากการเป็นผู้นำ มันจะกลายเป็นลูกจ้าง เป็นเอ็นจีโอ เขาสั่งให้เขียนก็ต้องเขียน เขาสั่งให้นอนก็ต้องนอน มันเป็นการรับจ้าง มันมีเงื่อนไข ถ้าจะให้กันจริง ๆ พัฒนาจริง ๆ ต้องเป็นเงินค่าตอบแทนที่ตั้งขึ้นมาแบบไม่มีเงื่อนไข คนทำงานให้กับส่วนรวม เงินก็เสีย...เวลาก็เสีย เสียทั้งเวลาทำงานส่วนรวม และเวลาทำงานในครัวเรือนของตนเอง ทำมาก ๆ จะเอาเงินที่ไหนมาซื้อข้าว บางทีสามีก็ไม่พอใจอีก ตรงนี้ควรจะมีเงินช่วยเขา แต่ไม่ใช่เงินเดือน ปีหนึ่งให้ทีหนึ่งก็ได้ ให้แค่ไหนไม่ต่างกัน เพราะคนทำงานพัฒนานี้ต้องใจรัก เสียสละ บางอย่างมันต้องเสียสละไม่ใช่รับจ้าง¹⁵

ต่อสู้มาก ๆ ไม่กลัวถูกยิงตายแบบครูประเวียรบ้างหรือ

เขายังเราตาย เขาก็ไม่ได้อะไร เราก็ไม่ได้อะไร ถึงเราตายไปก็จะมีคนอย่างเรา หรือดีกว่าเราขึ้นมาทำหน้าที่แทน...เราไม่ได้ตั้งใจจะมายืนตรงนี้ แต่ปัญหาพามา เขายังเราเขาก็ไม่ได้อะไร เรื่องราวที่เกิดขึ้นก็ยังดำเนินต่อไป แม่เราตาย เรากียังอยู่มาได้ เราทำอะไรอย่างน้อยลูกหลานก็ยังสืบทอด ที่ผ่านมามาเราไม่ได้ทำอะไรคนเดียว ไปเป็นกลุ่ม ช่วยกันคิดเป็นกลุ่ม พ่อแก่ ๆ แม่แก่ ๆ ก็ช่วยกันคิด บ่อยครั้งที่ไปคนเดียวแต่ก็ไปในนามเขา ประชุมเรื่องอะไรได้อะไรบ้าง กลับมาต้องพูดออกหอกระจายข่าว ไอเอ็มเอฟ คืออะไร เงินบาทลอยตัวคืออะไร ต้องกลับไปพูดให้กลุ่มฟัง

ตอนพีไปอยู่ปักกิ่ง พี ๑ เอ็นจีโอ เขาเข้าไปเยี่ยมหมู่บ้าน ชาวบ้านเขาก็ต้อนรับได้อธิบายปัญหาได้ อะไรเป็นอะไร มูลเหตุอยู่ตรงไหน เขาเป็นผู้นำได้ พีไม่ได้เก่งอยู่คนเดียว ลูก ๆ หลาน ๆ ที่หัดไว้ ไปไหนเอาไปด้วย ก็เริ่มทำงานเป็น ตอนนี้อยู่เยาว์หลานสาวพีไปจังหวัดคนเดียวได้แล้ว พีค่อย ๆ ถอยออกมา ทุกวันพระ เข้าวัด ไปถือศีล นั่งสมาธิ ปฏิบัติธรรม วันพระก่อนจะลงมาเยี่ยมมือที่กรุงเทพฯ หลวงพ่อถามหาว่า “สะอึ้งหายไปไหน วันนี้ทำไมเขาไม่มา”

เรื่องห้วงนั้นยังมีอยู่ เป็นห้วงลูกอยู่เหมือนกัน เป็นอะไรไปใครจะดูแลลูก สามีเขาช่วยตัวเองได้¹⁶ แต่ลูกยังเล็ก ยังห่มผ้าไม่แน่นเลย เราเป็นอะไรไปใครจะห่มผ้าให้ลูก นอกจากการได้เอกสารสิทธิ์แล้ว มีความเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นอีกไหมที่พีคาดหวังอยากจะเห็นในชีวิตของพี

อยากให้ชาวบ้านไม่กลัวนาย ข้าราชการไม่ข่มเหงราษฎร คนเราต้องเท่าเทียม...

เกือบสิบปีแล้วที่สะอึ้งและชาวบ้านโคกสมบูรณ์เที่ยวขึ้นเที่ยวลงบันได ที่ว่าการอำเภอ ศาลากลางจังหวัด กระทรวงเกษตรฯ ปักหลักประท้วงหน้าทำเนียบรัฐบาลแรมวันแรมเดือน เพื่อให้ได้มาซึ่ง “เอกสารสิทธิ์” หรือกระดาษแผ่นเล็ก ๆ แผ่นหนึ่งซึ่งจะยืนยันว่าชาวบ้านมีสิทธิในหัวไร่ปลายนาที่เขาหักร้างถางฟันมากับมือ ไม่ต้องถูกคุกคามขับไล่ให้โยกย้ายอีกต่อไป ไม่ว่าจะด้วยคำสั่งของรัฐบาลชุดใด ๆ ก็ตาม

ไม่มีใครรู้ว่า เมื่อไรวันนั้นจะมาถึง แต่สะอึ้งและผู้หญิงชาวโคกสมบูรณ์ก็ไม่เคยระย่อที่จะต้องต่อสู้ต่อไป ไม่ว่าจะกินเวลานานสักเพียงไหน เพราะสำหรับหญิงรากหญ้าแห่งป่าดงเผดแล้ว “จะใช้นามสกุลใครไม่สำคัญ ปัญหาใหม่คือ...ขอให้มีที่ทำกิน”

หมายเหตุท้ายบท

1. ในระยะสิบปีที่ผ่านมา งานวิชาการเกี่ยวกับวิกฤตปัญหา ป่าไม้ ที่ดิน ได้ทยอยตีพิมพ์ออกมาเป็นระยะ ผลงานที่โดดเด่นที่สุดชิ้นหนึ่ง คือ วรรณนาการของการบุกรุกที่ทำกินในเขตป่า ซึ่งมีเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง เป็นบรรณาธิการ และจัดพิมพ์โดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สันตสมบัติ ผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยและข้อมูลของสถาบันในขณะนั้นได้สรุปปัญหาไว้ในคำแนะนำเสนออย่างชัดเจนว่า

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา ปัญหาป่าไม้ได้กลายเป็นปัญหาวิกฤตที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกขณะ การลดลงของพื้นที่ป่ามักถูกนำเสนอว่ามีสาเหตุหลักมาจากการเพิ่มของประชากร การขยายขนาดที่ดินทำกินของเกษตรกรรายย่อย การทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขา การบุกรุกตัดไม้อย่างผิดกฎหมาย โดยนายทุนและราษฎรทั่วไป ซึ่งก็คือ การกล่าวโทษราษฎรในท้องถิ่นว่าเป็นตัวการทำลายป่า โดยมองข้ามสาเหตุอื่น ๆ ที่มาจากนโยบายและการดำเนินการของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการให้สัมปทานป่าโดยปราศจากการควบคุมดูแลอย่างจริงจัง การพัฒนาระบบโครงสร้าง

พื้นฐาน เช่น ทางรถไฟ ถนน เขื่อน หรือ การทำลายป่าด้วยสาเหตุความมั่นคงของรัฐ ในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว ก็คือความล้มเหลวด้านนโยบายจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ในรูปของกฎหมาย เช่น การตราพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งก็คือการอ้างสิทธิยึดครองป่าไม้ทั้งหมดเป็นของรัฐโดยสมบูรณ์และแย่งสิทธิการใช้สอยและควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรป่าของชุมชนที่เคยมีมาแต่เดิมไปจากราษฎรในท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้นรัฐยังได้อนุญาตให้เอกชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง ดำเนินการขอสัมปทานไม้และตัดทวงผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าโดยมิได้มีการดูแลให้ปลูกทดแทนตามหลักการที่ถูกต้องแต่อย่างใด ป่าจึงตกเป็นสมบัติใช้สอยของผู้มีอิทธิพลเพียงไม่กี่กลุ่ม คนจำนวนน้อยนี้สามารถตัดทวงผลประโยชน์มหาศาล ในขณะที่ราษฎรในท้องถิ่นซึ่งเป็น ผู้ใช้และผู้ดูแลป่ากลับถูกโยนบาปให้กลายเป็นผู้ทำลายป่าไป

นอกจากถูก “โยนบาป” ว่าเป็น ผู้ “ทำลายป่า” แล้ว ในทางปฏิบัติวิกฤตอันหนักหน่วงที่ราษฎรต้องเผชิญคือ การถูกขับไล่ออกจากป่า และที่ทำกินของตนเอง วิกฤตดังกล่าวนี้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ โดยอาจจะนับได้ว่า ปี พ.ศ. 2538 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการจัดการปัญหาเรื่องป่าไม้ที่ดิ้นระหว่างรัฐกับราษฎร เนื่องจาก ในปีดังกล่าวมีการประกาศใช้นโยบายป่าไม้แห่งชาติ ซึ่งมีการกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้อย่างน้อยร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมดของประเทศ โดยกำหนดให้เป็นเขตปลูกป่าร้อยละ 15 และป่าเศรษฐกิจร้อยละ 25 ตามลำดับ ความสำคัญของนโยบายดังกล่าวในเชิงรูปธรรมก็คือ การเปิดทางให้ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามาช่วยปลูกป่ายูคาลิปตัส ซึ่งเป็นไม้โตเร็ว ตัดฟันง่าย และเป็นที่ต้องการของอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ เพื่อเพิ่มทั้งรายได้และพื้นที่สีเขียวพร้อมกันไปในตัว

นโยบายดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนที่มีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า และที่ดินอย่างรุนแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสาน เนื่องจากพื้นที่ที่รัฐประกาศเป็นป่าอนุรักษ์ หรือป่าเศรษฐกิจก็ตาม เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านอาศัยเป็นที่ทำกินมาก่อน ทั้งที่บุกเบิกใหม่ หรือเป็นพื้นดินเดิมที่หักร้างถางฟันสืบทอดกันมาแล้วหลายชั่วอายุ ยิ่งไปกว่านั้น ยูคาลิปตัสซึ่งเป็นพันธุ์ไม้แดนไกลที่ถูกส่งเสริมให้นำเข้ามาปลูก ยังกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการทำลายระบบนิเวศของท้องถิ่น ก่อให้เกิดความแห้งแล้งกันดารอย่างรุนแรง ชาวบ้านในหลายท้องที่ซึ่งได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าว จึงรวมตัวกันคัดค้านนโยบายและการดำเนินงานของรัฐในหลายลักษณะ

ในขณะที่ปัญหาเดิมยังมีทัศนคติลาย วิกฤตระลอกใหม่ก็ขยายตัวทับถม ซ้ำซ้อนเข้ามาอีก ภายหลังจากคณะนายทหาร ซึ่งเรียกตัวเองว่า รสช. หรือคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ เข้ายึดอำนาจการปกครองจากรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2531

โครงการจัดสรรที่ทำกินให้ราษฎรผู้ยากไร้ หรือ คจก.ก็ได้รับการผลักดันสนับสนุนอย่างเต็มที่จากฝ่ายทหาร ซึ่งมี กอรมน. หรือ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในเป็นผู้ดำเนินการหลัก โดยการประสานกับกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรฯ และกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

เนื้อหาหลักของโครงการ คจก. คืออะไร? สนิทสุดา เอกชัย ได้วิเคราะห์ไว้ในบทความตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2541 ว่า “เนื้อหาหลักของโครงการ คจก. คือ การแย่งที่ชาวบ้านมาให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชน โดยจะสังเกตได้จากการอพยพชาวบ้าน 250,000 ครอบครัว ออกจากที่ทำกินเดิมไปอยู่ในที่ทำกินใหม่ที่จะจัดสรรให้ในพื้นที่ 4 ล้านไร่ จากจำนวนทั้งหมด 14 ล้านไร่ ส่วนอีก 10 ล้านไร่ที่เหลือนั้น จะอนุญาตให้สัมปทานปลูกป่า” อนึ่ง บริษัทที่รับจ้างปลูกป่านี้นี้จะได้รับอนุญาตให้ดำเนินการในหลายรูปแบบ อาทิ การปลูกป่าทับที่ดินทำกินของราษฎรโดยอ้างว่าเป็นป่าสงวน การปลูกป่าในที่สาธารณประโยชน์ และที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ และการปลูกป่าโดยโค่นทำลายป่าธรรมชาติที่มีอยู่เดิม ซึ่งล้วนแล้วแต่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน ทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งสิ้น นโยบายของรัฐที่ให้ความสำคัญกับผลได้ทางเศรษฐกิจยิ่งกว่าชีวิตมนุษย์และธรรมชาตินำมาสู่วิกฤตที่รุนแรงในสังคมอีกครั้งหนึ่ง ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ คจก. จึงรวมตัวกันชุมนุมเดินขบวนใหญ่ที่จังหวัดนครราชสีมา เหตุการณ์ดังกล่าวยุติลงด้วยการที่รัฐบาลยอมส่งผู้แทนมาเจรจาเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เมื่อต้นเดือนกรกฎาคม 2535

รายละเอียดของวิกฤตการณ์ครั้งต่าง ๆ และภูมิหลังของปัญหาป่าไม้ที่ดินในประเทศไทย ได้มีผู้รวบรวมไว้หลายชิ้น ซึ่งผู้สนใจสามารถค้นคว้าเพิ่มเติมได้ อาทิ

*เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, บรรณาธิการ. **วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2535.

*สันติ จิยะพันธุ์. “ความขัดแย้งในแนวคิดระหว่างรัฐกับสังคมในเรื่องสิทธิของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

*อรรถรณ คูหาเจริญ. “การเมืองว่าด้วยนโยบายป่าไม้ : ศึกษากรณีปลูกสร้างสวนยูคาลิปตัส.” สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.

* Sanitsuda, Ekachai. “It’s more than a question of land right.” **Bangkok Post** (23 June 1992) : 4.

2. สัมภาษณ์ : 28-29 พฤศจิกายน 2537	โดย	ธีรนาถ กาญจนอักษร
และสินีท์ สิทธิรักษ์
15-16 กรกฎาคม 2538	โดย	สุภาพร พุ่มพวง
13 กันยายน 2538	โดย	สินีท์ สิทธิรักษ์

5 ตุลาคม 2538	โดย	สุภาพร พุ่มพวง
7 มีนาคม 2538	โดย	สินิทธิ์ สิทธิรักษ์
15 ตุลาคม 2540	โดย	สินิทธิ์ สิทธิรักษ์
30 ธันวาคม 2540	โดย	สินิทธิ์ สิทธิรักษ์

ผู้ถอดเทปบันทึกเสียง : นิภาวัลย์ สวัสดิ์พาณิชย์ เสาวณิต เสลานนท์ และกมลกิจ ประสิทธิผล อนึ่ง นอกจากการจดบันทึก และอัดเทปอย่างเป็นทางการแล้ว ผู้เขียนมีโอกาสดำเนินการแลกเปลี่ยน “นอกรอบ” กับพี่สะอึ่งอีกหลายครั้งที่ริมฟุตบาตรตลาดหมอชิตทั้งใหม่และเก่า ในบ้านหมู่ 2 ของสมัชชาคนจน ข้างทำเนียบรัฐบาล ช่วงเวลาที่สัมมนาทั้งในและนอกกรุงเทพฯ นอนคุยกันบนมุ้งแม่เฒ่า คืนวันที่ 13 มกราคม 2539 ในช่วงที่พี่สะอึ่งกับชาวบ้านขึ้นไปเตรียมพิธีบวชป่า ในเข้านวันรุ่งขึ้น และตลอดระยะเวลากว่า 10 วัน ของการประชุมสตรีโลกภาคเอกชน (NGO Forum on Women 1995) ที่เหยยไทรว กรุงเทพมหานคร ในช่วงวันที่ 31 สิงหาคม – 10 กันยายน 38

- คำตอบที่ว่า “อยากรู้อายุหมู่บ้านให้ดูต้นไม้” สะกิดใจผู้เขียนอยู่นานทีเดียว เพราะทำให้ได้มองเห็นมิติหนึ่งที่ไม่เคยเห็นมาก่อน นั่นคือ นอกจากให้ร่มเงา ทยุกยาและดอกผล ฯลฯ ต้นไม้ยังทำหน้าที่เป็นทั้งนักจดหมายเหตุหรือนักประวัติศาสตร์ประจำหมู่บ้าน ตากแดดกรำฝน คอยบันทึกวัน เดือน ปี ที่ล่วงผ่านของหมู่บ้านหนึ่ง ๆ อย่างมีน้ำอดน้ำทน คนแต่ละรุ่นในหมู่บ้านจากไป แต่ต้นไม้ยังคงอยู่ ชวนให้คิดในมุมกลับกันว่าถ้าหมดต้นไม้ก็เสมือนหนึ่งว่า หมู่บ้านชะตาขาดหมดอายุไปด้วย หมู่บ้านไม่อาจจะคงความเป็นหมู่บ้านไว้ได้อีกต่อไป ไม่มีใครคอยผลิดอกออกผล ไม่มีใครจะชะม้กเข้มน้จذبบันทึกความเปลี่ยนแปลงของกาลเวลาผ่านเปลือกหุ้มห่อและลายเนื้อไม้ที่เก๋คร่ำคร่าแตงดงามอีกต่อไป จากรุ่นปู่ย่า ถึงรุ่นลูกหลานและลูกของหลาน ในรอบหลายปีที่ผ่านมาหลายหมู่บ้านประสบกับความระส่ำระสาย บ้านแตกสาแหรกขาด อาจจะเป็นเพราะการที่ถูกทางราชการ ‘ส่งเสริม’ ให้ปลูก ปอ ปลูกมัน ปลูกมะม่วงหิมพานต์ และในที่สุดก็ถึงคราวของไม้แปลกหน้ามาจากเมืองไกล ชื่อ ยูคาลิปตัส ที่แม้จะไม่ได้ใช้ผืนดินในบริเวณครัวเรือนก็ตาม...แต่ก็ดูดน้ำในดินเสียจนแห้งผาก มีหน้าซำยังปลูกแล้วตัดปลูกแล้วตัด แทบจะไม่ได้นับวันนับอายุกันเลย
- สุภาพร พุ่มพวง. “กินข้าวป่า หาสมุนไพร ที่ป่าต้นน้ำ...ดงแม่เฒ่า” หญิงสาวก้าวไกล 4 (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2538), น.5,19.
- จิตรภรณ์ วนัสพงศ์. “ผู้หญิงสร้างบ้าน” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 41 (16-22 ตุลาคม 2537), น. 16-17.
- คำให้การของพี่สะอึ่งเรื่อง วัฏพลาสติก คือ

เป็นวัวที่รัฐบาลไทยรับมาจากประเทศออสเตรเลียให้เกษตรกรเอาไปเลี้ยง แต่ไม่ได้ให้ฟรี ๆ นะ ต้องไปทำสัญญากู้ยืมเงินจาก ธกส. มาซื้อวัว เขาบอกว่าจะมีพลาสติกเขียนหมายเลขห้อยไว้ที่หู เราเลยเรียกมันว่าวัวพลาสติก เขาบอกว่าพอออกลูกแล้วจะขายได้ราคาดี เลี้ยงมา 3 ปี ไม่มีลูกสักตัว มีแต่ผอมลง ผอมลง หย้าก็ไม่มีกินจะเลี้ยงแต่แร้ เวลาไล่ไม่ฟังภาษาลาว ภาษที่บ้านเรานี้ มันไม่ฟัง จะฟังแต่ภาษาอังกฤษ “สตอป สตอป” มันไม่รู้จึกคำว่า “หยุด” ดอก ภาษที่บ้านเราเรียกคอก ภาษที่บ้านมัน เรียกอะไรไม่รู้ จังหวัดร้อยเอ็ดนี้มี 5,000 ตัว อำเภอละ 500 ตัว ต่อมาก็มีการประท้วงด้วยนะ ขนวัวขึ้นรถไฟไปจังหวัด ผู้ว่าเห็นแล้วน้ำตาไหล “อ๊วย! วัวอะไร ทำไม่ถึงผอมอย่างนี้” เราก็บอกว่ามันต้องพูดภาษาอังกฤษนะผู้ว่าฯ แกก็ถามว่าแล้วบ้านเราใครพูดได้บ้าง...ก็ไม่รู้ซิ...ไอ้คนเลี้ยงวัวบ้านเรานั้นก็รู้ภาษาอังกฤษ พี่คุยกับเจ้าหน้าที่คนไทยที่ทำงานกับหน่วยงานพัฒนาออสเตรเลีย เขาก็บอกว่าวัวเขาดี แต่เราเลี้ยงไม่ถูกวิธีเอง อ้าว! ชาวบ้านเขาก็เลี้ยงตามวิธีของเขา เหมาะกับวัวบ้านเรา ไม่เหมาะกับวัวนี้ มันผิดที่ ผิดอากาศ หลาย ๆ อย่าง มันก็เลยไม่ผสมพันธุ์ แล้วก็ไม้ออกลูก จะฆ่าทั้งก็ไม่ได้ เพราะมีสัญญากับ ธกส. อยู่ การที่ส่งวัวมาทางนี้มันคงทำให้เกษตรกรที่โน่นขายวัวได้

ส่วนเรื่องมะม่วงหิมพานต์ ก็เหมือนกัน เกษตรตำบลมาส่งเสริมให้เอาไปปลูก เขาบอกว่า พอออกลูก เมล็ดมันอยู่ข้างนอก มาบุญครองรับซื้อ ราคาแพงมาก ชาวบ้านก็เอาไปปลูกกันเยอะเลย ต้นละ 12 บาท บางคนปลูกเป็นหมื่น ปลูกตั้ง 5-6 ปีไม่มีลูก มีแต่ดอก เป็นหนี้ ธกส. เป็นแสน ๆ ...ถูกหลอก...ตอนนี้ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไรกันบ้างแล้ว

7. ประเวียน บุญหนัก ครูและนักต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม ผู้เป็นที่เคารพรักของพี่น้องชาวอีสาน เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการชุมนุมใหญ่เคลื่อนไหวคัดค้านโครงการ คจก. ที่จังหวัดนครราชสีมา เมื่อปี พ.ศ. 2535

ก่อนหน้านั้น ครูประเวียนได้รับเลือกเป็นนายกสมาคมครูชนบท จังหวัดเลย ผู้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อสิทธิประโยชน์ของข้าราชการครูตลอดมา ผลงานที่เด่น ๆ คือ การจัดรายการวิทยุที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (สวท.) จังหวัดเลย โดยนำเรื่องราวความทุกข์ยากและปัญหาของชาวบ้านมาออกอากาศอยู่เสมอ ทำให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องไม่พอใจ ส่วนครูประเวียนเองก็ถูกเพ่งเล็งและถูกผู้บังคับบัญชาตั้งกรรมการสอบสวนทางวินัยหลายครั้ง จนในที่สุด เมื่อไม่อาจต้านทานแรงกดดันได้ก็ต้องลาออกจากราชการ และเข้าร่วมงานกับสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกย.อ.) อย่างเต็มตัวในฐานะผู้ประสานงานเขต 4 (เลย หนองบัวลำภู และอุดรธานี)

ตั้งแต่เดือนมกราคม 2538 ครูประเวียนมีบทบาทเป็นผู้นำในการชุมนุมต่อต้านโรงโม่หิน 3 แห่งในเขตอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่ฝ่ายโรงโม่หินเป็นอย่างมาก

ครูประเวียนถูกมือปืนรับจ้างจำนวนอย่างน้อย 2 คน ใช้อาวุธปืนสังหารโหด เมื่อตอนใกล้เที่ยง วันที่ 11 กรกฎาคม 2538 หน้าสำนักงานส่งเสริมการเกษตร ซึ่งตั้งอยู่เยื้องกับสถานีตำรวจ อำเภอวังสะพุง...รวบรวม ข้อมูลจาก มติชน (12 กรกฎาคม 2538), น. 2.

8. ระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2536-2540) ของโครงการอนุรักษ์ป่าพัฒนาตมแม่เผด อรณุช จันทร์โคตร รายงานว่า ชาวบ้านได้แบ่งการจัดการไว้ 3 ส่วน ในพื้นที่ 3 แบบ ดังนี้คือ

ส่วนที่ 1 **พื้นที่ลุ่มข้างล่าง** เกือบทั้งหมดเป็นที่ดินทำกิน บางส่วนมีเอกสารสิทธิ์ นส. 3 สทก. และ สปก. 4-01 รูปแบบการจัดการทรัพยากรส่วนนี้คือ จะแบ่งเป็นป่าหวัดไร่ปลายนา และป่าชุมชนประเภทใช้สอย จำนวน 2 ป่า มีเนื้อที่ 150 ไร่ และ 1,500 ไร่

ส่วนที่ 2 **พื้นที่ลาดเขา** มีสภาพเป็นป่าดิบแล้ง เป็นไม้ที่มีขนาดเล็กไม่ใหญ่นักและจะมีสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น ลิง เสือปลา สุนัขจิ้งจอก เต่า งู เม่น นกกางเขนน้ำ นกเงือก ฯลฯ บริเวณนี้จะเป็นแหล่งอนุรักษ์

ส่วนที่ 3 **พื้นที่บนหลังภู** บริเวณนี้เกือบทั้งหมด จะเป็นไร่มันสำปะหลัง เนื้อที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 745 ไร่ รูปแบบการจัดการทรัพยากรส่วนนี้ คือ ป่าอนุรักษ์น้ำซับ มีกฎเกณฑ์ห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาด เพื่อรักษาไว้เป็นแหล่งน้ำสำหรับใช้บริโภค

กำหนดให้ 20 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทำกินไว้เป็นป่าไม้ใช้สอย โดยวิธีการปลูกหรือป้องกันไฟป่า เพื่อให้ป่าสามารถพลิกฟื้นตัวได้ตามธรรมชาติ

ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากพืชเชิงเดี่ยวไปสู่ระบบวนเกษตร ได้มีการจัดหางบทุนสำหรับทำวนเกษตรและฟื้นฟูป่า โดยเริ่มเก็บเงินกับครอบครัวสมาชิกที่อยู่ในโครงการไร่ละ 3 บาท มีสมาชิกเข้าร่วมโครงการประมาณ 370 ครอบครัว และมีเนื้อที่ทำกินทั้งสิ้น 6,000 ไร่

ในพื้นที่อนุรักษ์ พ่อเคน กัลยารัตน์ ประธานฝ่ายฟื้นฟูกล่าวว่า “พื้นที่บนภูจะมีป่าธรรมชาติที่เป็นแหล่งน้ำซับ เหลือเป็นหย่อม ๆ รวมพื้นที่ประมาณ 745 ไร่ ซึ่งการจัดการที่ได้คุยกับชาวบ้านไว้ คือ จะอนุรักษ์บริเวณน้ำซับ ห้ามมีการตัดไม้โดยเด็ดขาด ชาวบ้านจะกำหนด 20 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทำกินไว้ปลูกไม้สำหรับใช้สอย และจะปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากปลูกมันสำปะหลังอย่างเดียวเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสาน”

ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “ดงแม่เผด : การพิสูจน์ตนเองของคนต้นน้ำ” สตรีทัศน์ 12 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2539), น. 39-41.

9. นอกจากการปลูกป่าแล้ว ชาวบ้านยังจัดให้มีพิธีบวชป่า เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2539 อีกด้วย ในวันนั้น เสียงพระสวดเจริญพระพุทธมนต์ดังแว่วไปทั่วไร่ป่า ชาวบ้าน ชายหญิง ยกมือขึ้นช้า ๆ “จบ” เหนือศีรษะ ตั้งจิตอธิษฐาน ก่อนจะคลี่จี้วรเหลืองผูกต้นไม้แต่ละต้นอย่างสงบ สรรวม ผ้าสีเหลืองอร่ามที่พันอยู่รอบต้นไม้สุดลูกหูลูกตา เป็นเครื่องหมายบอกว่าต้นไม้ต้นนั้นได้เปลี่ยนสถานภาพจากต้นไม้ธรรมดาเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดล่วงละเมิด

ตัดฟัน ย่อมประสพกับภัยพิบัติ นับเป็นกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าตามกรรมวิธีของชาวบ้านที่ประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาและคติความเชื่อแบบพื้นบ้านมาใช้ในงานอนุรักษ์อย่างมีพลังคุณภาพและรายละเอียดเพิ่มเติมใน อรณุช จันทรโคตร “บวชป่าดงแม่เผด การอนุรักษ์ป่าตามแนวทางชาวบ้าน” *หญิงชายก้าวไกล* 5 (เมษายน-กุมภาพันธ์ 2539), น. 2-3. 14.

10. ในการไปร่วมประชุมสตรีโลกภาคเอกชนที่ปักกิ่ง เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2538 หัวข้อการบรรยายที่พีสะอิงตั้งใจเป็นพิเศษคือ “สารพิษกับชีวิตผู้หญิง” เธอได้เห็นมหันตภัยของยาฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง สิ้นค้ำมรณะที่ถูกห้ามจำหน่ายในประเทศโลกที่ 1 แต่ใช้กันเกลื่อนกล่นในไร่นาของประเทศโลกที่ 3 ภายหลังจากการบรรยาย พีสะอิงได้ยกมือตั้งคำถามว่า “ในเมื่อมีอันตรายมากถึงเพียงนี้แล้ว ทำไมเกษตรกรอำเภอ เกษตรจังหวัดจึงมาส่งเสริมให้ราษฎรใช้ **ทำไมรัฐบาลเป็นผู้หยิบยื่นความตายให้ราษฎรเสียเอง แทนที่จะให้ความรู้**” เก็บความจาก สนิทธี สิทธิรักษ์. “แม่หญิงรากหญ้าไทยบนเวทีสตรีโลก.” *สารคดี* 11 (มกราคม 2539), น. 28, 30.

11. อรณุช จันทรโคตร, *เรื่องเดิม*, น. 41.

12. ในเอกสารอัดสำเนาเย็บเล่ม “ข้อเรียกร้องเสนอต่อรัฐบาล” ตีพิมพ์เมื่อเดือนมกราคม 2539 โดยสมัชชาคนจน สมัชชาชาวนาชาวไร่อีสาน องค์การสลัมเพื่อประชาธิปไตย สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย สภาเครือข่ายกลุ่มผู้ป่วยจากงานและสิ่งแวดล้อมแห่งประเทศไทย ได้สรุปปัญหาดงแม่เผดไว้ในหัวข้อ 2. **ข้อเรียกร้องเกี่ยวกับการจัดการปัญหาป่าไม้ที่ดินไว้ ดังนี้** คือ (น. 33, 36)

2.2 ป่าอนุรักษ์ตามมติ ครม.

...

2 ป่าดงแม่เผด จ.ร้อยเอ็ด

...

ปัญหา

ข้อตกลงเดิม อนุกรรมการแก้ไขปัญหาสืบเนื่องมาจาก คจก. จ.ร้อยเอ็ด เมื่อ 23 พ.ย. 2537 มีมติให้กันพื้นที่เป็นเขตป่าอนุรักษ์ 3,000 ไร่ โดยจ่ายค่าชดเชยให้กับชาวบ้านที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ไร่ละ 3,500 บาท ปฏิรูปที่ดินให้กับชาวบ้าน 6,000 ไร่ สำหรับพื้นที่ที่มีสภาพป่าเหลือเป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อย ให้พื้นที่เป็นป่าธรรมชาติโดยร่วมกับชาวบ้าน รวมทั้งพื้นที่ป่ารอบภูแม่เผด ทั้งนี้ชาวบ้านได้ร่วมกันทำโครงการอนุรักษ์ป่าพัฒนาต้นน้ำดงแม่เผดเพื่อฟื้นฟูป่ากับทางราชการ

ข้อเรียกร้อง

ให้รัฐมนตรีสุวิทย์ คุณกิตติ สั่งการให้มีการดำเนินการตามมติอนุกรรมการ แก้ไขปัญหา คจก. โดยเร่งด่วน

2.3 ป่าสงวนแห่งชาติ

...

5. ป่าสงวนแห่งชาติดงแม่แฝด จ.ร้อยเอ็ด

...

ปัญหา

ป่าสงวนแห่งชาติทับที่ทำกินราษฎร

ข้อเรียกร้อง

1. ให้ยกเลิกป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แฝด จ.ร้อยเอ็ด
2. ให้ดำเนินการเร่งรัดออกเอกสารสิทธิ์แก่ราษฎร ตามมติอนุกรรมการ คจก. จ.ร้อยเอ็ด

13. การสัมมนาเรื่องผู้หญิงที่พึงอึ้งได้เข้าร่วมเป็นครั้งแรก คือ “หญิงไทยในทศวรรษหน้า : เวทีผู้หญิงกลุ่มรากหญ้าสู่การประชุมโลกที่ปักกิ่ง” ณ สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีทุ่งสีกัน ดอนเมือง เมื่อวันที่ 28-29 พฤศจิกายน 2537 ผู้หญิงกว่า 300 คน จากทั่วประเทศได้เข้าร่วมประชุมใน 6 หัวข้อหลัก ๆ คือ ผู้หญิงกับสุขภาพ ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม ผู้หญิงกับการเมือง ผู้หญิงกับความรุนแรง แรงงานหญิง และแรงงานหญิงข้ามชาติ ผู้เข้าร่วมประชุมในแต่ละหัวข้อได้แลกเปลี่ยนปัญหา ประสบการณ์ และระดมสมองเพื่อหาทางแก้ไข โดยเสนอเป็นมาตรการทั้งในระดับชุมชน ระดับประเทศ และระดับสากล ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ใน สิทธิ สหพันธ์ “สิ่งแวดล้อมไทย : ในสายตาของผู้หญิงรากหญ้า” สตรีทัศน์ 11 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2538), น. 24-29.

14. ฟีสะอึ้ง ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหา “ชนชั้น” ในขบวนการสตรีไว้อย่างคมคายและชัดเจนว่า แม้จะเป็น “เห็ด” เหมือนกัน แต่ “เห็ดดอกใหญ่ ๆ จะบังเห็ดดอกเล็ก ๆ “ กลุ่ม “เห็ดดอกใหญ่” กำลังทำกิจกรรมอะไรกันอยู่บ้าง ในขณะนี้...ปักสิ ผู้เขียนคอลัมน์ “เพียงนั้น เชียว” ได้เขียนสะท้อนภาพการประชุมของกลุ่มเห็ดดอกใหญ่กลุ่มหนึ่ง ไว้อย่างน่าสนใจ ใน มติชน 21 (31 พฤษภาคม 2541), น. 14 ดังนี้ คือ

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ บรรณาธิการอาวุโสหนังสือพิมพ์ข่าวสด ปกติเป็นคนใจดี ใจเย็น พูดเพราะและใจกว้างเป็นแม่นำ ไม่เคยว่าใคร กิตติศัพท์ความเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องต่างประเทศ และความเป็นนักคิดนักเขียน คุณเกียรติชัยจึงได้รับเชิญจากสภาสตรีฯ ให้เป็นที่ปรึกษา วัน

หนึ่งมีการประชุมเกี่ยวกับการประกวดโครงการเศรษฐกิจไทย สาขาสายใยในครอบครัว ที่บ้านมนังคศิลา คุณเกียรติชัยได้รับเชิญให้ไปพูดให้ที่ประชุมฟังด้วย บรรยายภาคก่อนข้างคึกคัก เพราะมีตัวแทนสตรีเป็นภริยาผู้ว่าราชการจังหวัดจากจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศร่วมด้วย และยังมีตัวแทนจากฝ่ายราชการ เอ็นจีโอ รวมแล้วกว่า 200 คน กว่าจะแนะนำตัวกันครบก็หมดเวลาไปแล้วครึ่งวัน

เมื่อการประชุมเริ่มทุกคนพูดถึงเรื่องเงินรางวัลที่จะให้กับโครงการ ควรจะเป็นเท่าไร เพิ่มหรือลด เกียวก่อนอยู่อย่างนั้นไม่มีที่ท่าว่าจะจบ จนจะบ่ายโมงอยู่แล้วยังไม่พักกินข้าว เมื่อหัวข้อประชุมดูที่ท่าว่าจะไม่คืบไปไหน คนใจเย็นอย่างคุณเกียรติชัยก็เริ่มใจเดือดปุด ๆ

นับเป็นโชคหรือเคราะห์ก็ไม่ทราบเมื่อที่ประชุมเชิญคุณเกียรติชัยขึ้นเวที...พอตัวถึงไมค์เท่านั้นแหละ คุณเกียรติชัยใส่แบบไมยยัง “นี่เป็นการประชุมที่ผมเพิ่งมาครั้งแรก แต่เมื่อฟังตั้งแต่ต้นก็เห็นพูดกันแต่เรื่องเงินสองหมื่น ห้าหมื่น เสียเวลาไปมาก หากขึ้นพูดกันอยู่อย่างนี้ เชื่อว่าปีหน้ามาประชุมก็คงจะพูดกันอย่างนี้อีก นี่นับเป็นการพัฒนาที่ล้าหลังมาก ที่อื่นเขาเลิกกันมาตั้งแต่ปี 1960 โน่นแล้ว ควรคิดกันเสียใหม่ถึงวิธีพัฒนาและวิธีหาเงินของสภาสตรีฯ โครงการอย่างนี้ต้องให้ความสำคัญกับขบวนการที่จะทำให้เขาช่วยตัวเองต่อไปได้ ไม่ใช่ว่าปีหนึ่งก็วิ่งมาถามว่าจะให้เงินเท่าไร หากจะถามเรื่องเงิน มีหลายประเทศที่พร้อมจะช่วยเหลือ ถ้ารู้จักเขียนไปขอ หรือถ้าเขียนโครงการหาเงินไม่เป็น ควรไปฝึกเขียนเสีย หรือจะให้สอนก็ได้ ให้มาบอก แต่ถ้าขึ้นยังใช้วิธีการทำงานแบบเก่า ๆ อย่างนี้ก็ปีสภาสตรีฯ จึงจะพัฒนา

เสียงจ๊อกแจ๊กข้างล่างเวทีเจียบกริบ คุณหญิงคุณนายหลายคนนั่งชิงอยู่กับที่ มองไปบนเวทีเป็นตาเดียว เป็นอันว่าวงแตก แต่ละคนทยอยลุกออกไปห้องอาหาร

15. ข้อเสนอของพีสะอึ้งชวนให้คิดถึงการให้เงินสนับสนุนในลักษณะ เงินให้เปล่า โดยไม่มีเงื่อนไข เพื่อการยังชีพของครอบครัวนักพัฒนา เช่นที่ มูลนิธิอัสกา (Asoka Foundation) มอบให้เป็นรางวัลแก่ คุณเตือนใจ ดีเทศน์ แห่งมูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา ข้อสังเกต คือ นักพัฒนาที่ได้รับทุนเหล่านี้มักจะเป็นที่ ‘รู้จัก’ ในแวดวงสังคมพอสมควร ปัญหาที่ต้องขบคิดก็คือ เงินทุนในลักษณะเช่นนี้ จะตกไปสนับสนุนผู้รนามในระดับรากหญ้าได้อย่างไร

16. “ตาเฒ่าอยู่เฮือน” เพื่อนคู่คิด มิตรคู่ใจของพีสะอึ้ง ลาจากแล้วเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2539 ทิ้งลูกชาย 2 คน ไว้ให้อยู่เป็นเพื่อนแม่ ทุกวันนี้เวลาพีสะอึ้งต้องไปมีอบ ไม่มีใครคอยบอกว่า “เจ้าไปเถิด อย่าได้ห่วงข้างหลังเลย” พีสะอึ้งต้องไปตามพ่อให้มาอยู่เป็นเพื่อน คอยดูแลหลานทั้งสอง

บรรณานุกรม

กษมา มั่งประยูร. “จุดประกาย.” **กรุงเทพธุรกิจ** (21 พฤศจิกายน 2537) : 1 – 2.

กาญจนา แก้วเทพ. “ผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม.” ใน **มหานคร**. (กรุงเทพฯ : เจเนเตอร์เพรส, 2535):113-160.

คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี. **บทสรุปของนโยบายและแผนงานหลักสตรีระยะยาว (2535 - 2554)**. (กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2537).

จิตราภรณ์ วนัสพงษ์. “ไว้อาลัยเชื่อนราศีไศล แต่ป่าทามและทุกสิ่งที่ยังมีอยู่นี้”. **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 41 (25 กันยายน – 1 ตุลาคม 2537):16 – 18.

..... “ผู้หญิงสร้างบ้าน.” **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 41 (16-22 ตุลาคม 2537):16 – 17.

‘จุดประกาย’, **กรุงเทพธุรกิจ** (8 พฤศจิกายน 2537): น. 3.

นิตยา มหาผล, “สตรีและสิ่งแวดล้อม”, และ ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, “มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม”, ใน “โครงการพัฒนาเนื้อหาสาระประเด็นเกี่ยวกับสตรีและเอกสารการสอนเพื่อบูรณาการในหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา”, คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี, 2537) (อัดสำเนา)

ผู้จัดการ (25 ธันวาคม 2537)

ผู้หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า, “ถ้อยแถลงของเวทีผู้หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า ในโอกาสประชุมระดับโลก เรื่อง ‘สตรี ๓๐ ปี ประเทศไทย’” (กรุงเทพฯ มูลนิธิเพื่อนหญิง, 2538) (แผ่นปลิว)

มติชน (24 พฤศจิกายน 2537): 1

มติชน (12 กรกฎาคม 2538): 2.

มติชน (31 พฤษภาคม 2541):14.

หญิงก้าวไกล (พฤษภาคม – มิถุนายน 2536): 1.

หญิงก้าวไกล 5 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2539): 2-3, 14.

สยามโพสต์ (28 ธันวาคม 2537): 1.

สุกัญญา หาญตระกูล, “ศาสตร์แห่งการศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิง” เก็บความจาก “Toward a Methodology of Woman's Studies” โดย Maria Mies, No.77 November 1979, Institute of Social Studies, The Hague, Netherland, ใน วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง 1 : 3 (พฤษภาคม – มิถุนายน 2524): 39-48.

Anderson, Kathrin and Jack, Dana C. “Learning to Listen: Interview Techniques and Analysis,” **Woman's Words : The Feminist Practice of Oral History** ed.Sherna Berger Gluck and Daphne Patai (New York: Routledge, 1991):11-26.

Ekachai, Sanitsuda. “It's more than a question of land rights.” **Bangkok Post** (23 June 1992): 4.

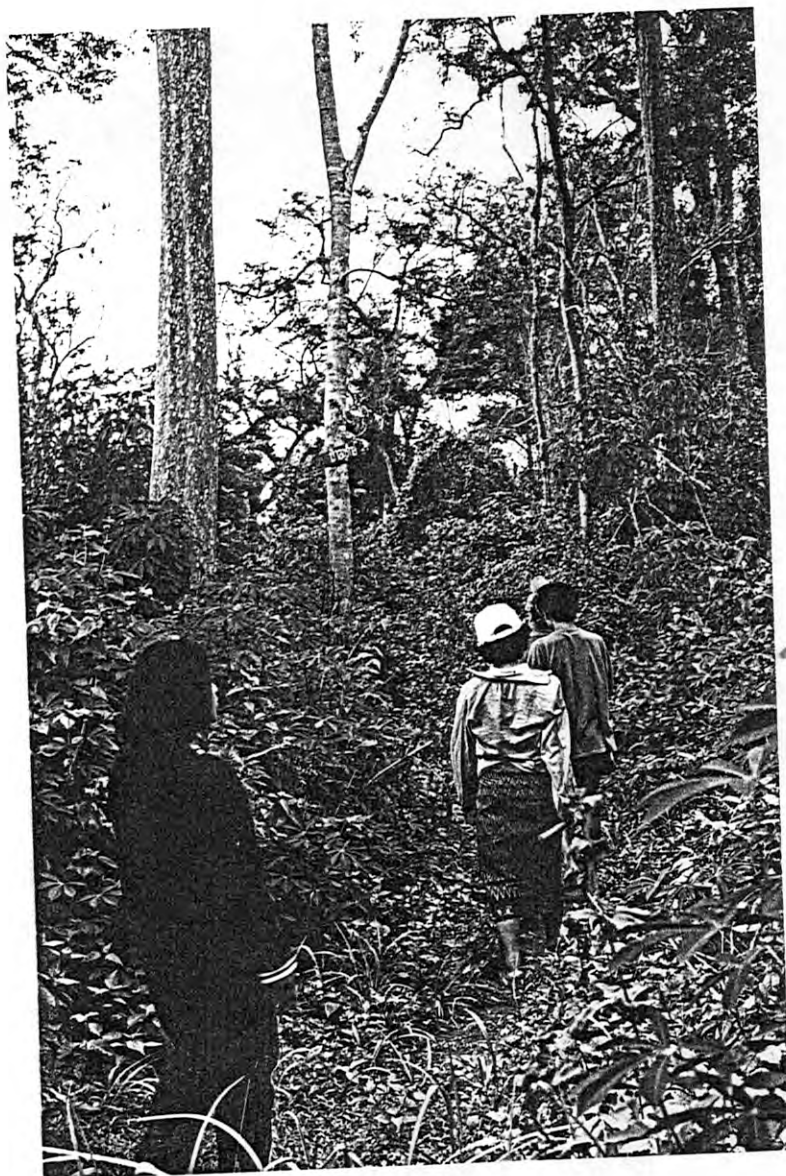
Reinharz, Shulamit. “Feminist Oral History,” **Feminist Research Method** (New York: Oxford University Press, 1992).

4

รูปเล่าเรื่อง

ภาพจากดงแม่แฝด

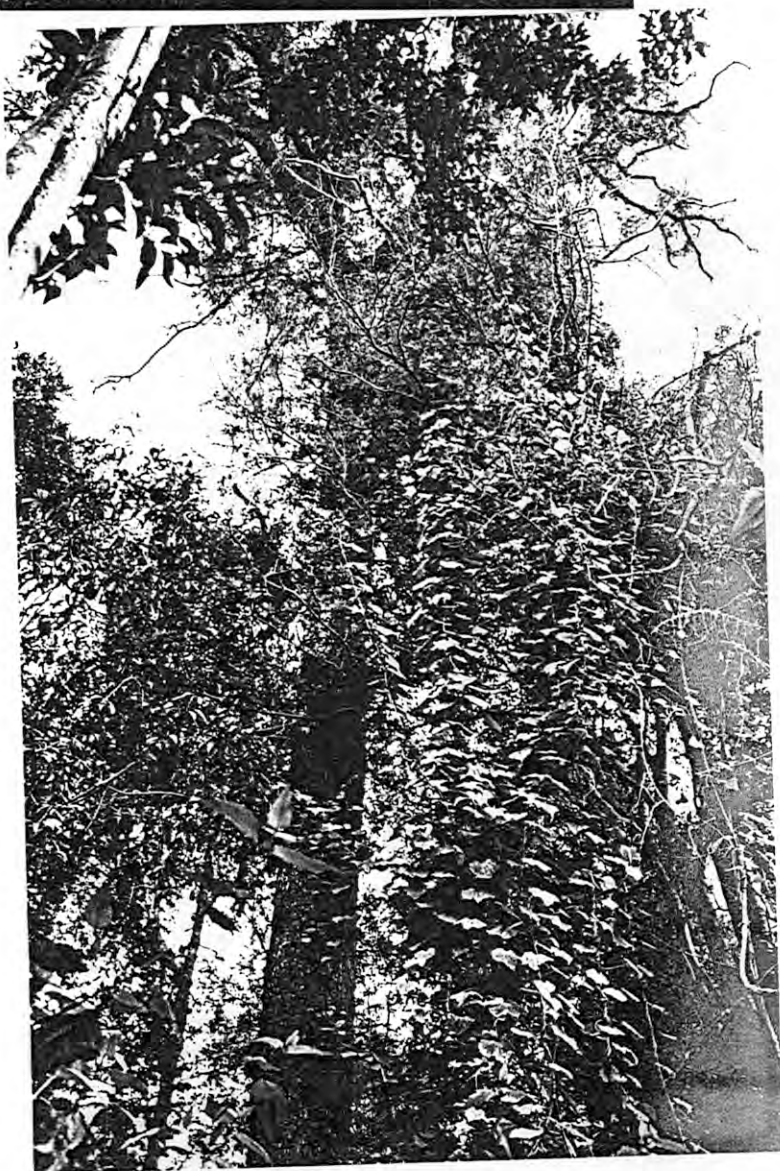
1. เดินป่าดงแม่แฝด

2. "ก่อนหน้านี้ ป่าหนาทึบมาก สัตว์ก็หาย ผู้เฒ่าผู้แก่ถึงกับบอกว่า 'ค้นไผ่ยากเห็นช้างงาม ให้มาเบิ่งช้างดงแม่เผด' ...เสื่อ สี่ หมี่ ฟาน หมาจอก โอ้ย! อะไรก็มีหมด ...ตอนนี้หมูป่าหมดแล้วไปแล้วช้างตัวสุดท้ายร้องให้ไต่ยีน ประมาณปี 2525".

3. "ประมาณปี 2513 - 2515 กรมป่าไม้ให้สัมปทาน คุณประสิทธิ์ พร้อมพันธุ์ แต่เขาไม่ได้มาเอง ให้ลูกน้องมาอีกทีหนึ่ง ใช้เลื่อยไฟฟ้ามาตัดโค่นต้นไม้ต้นใหญ่ ๆ แบบหลายคนโอบ อายุหลายร้อยปี... พวกพีโตเป็นสาวแล้วนะ ออกจากโรงเรียนแล้วตอนนั้น นั่งดูเขาตัดลากขนไม้ผ่านหมู่บ้านไป"

4. ดงแม่เผดเป็น "ตู้กับข้าว"

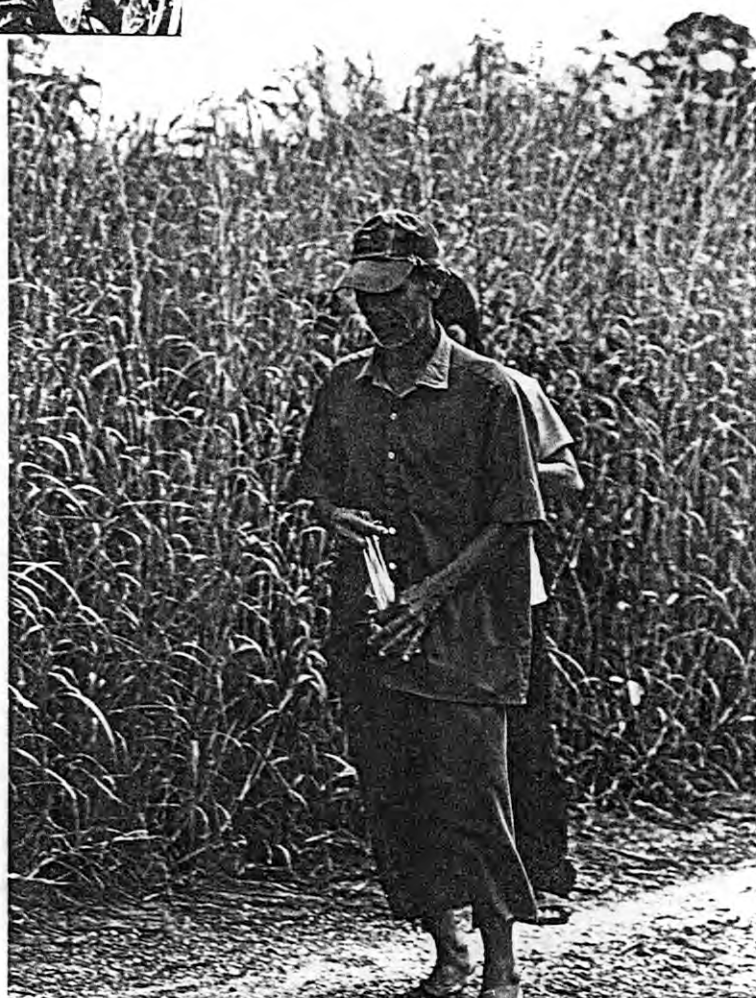
5. และเป็นตลาดเห็ดนานาพันธุ์

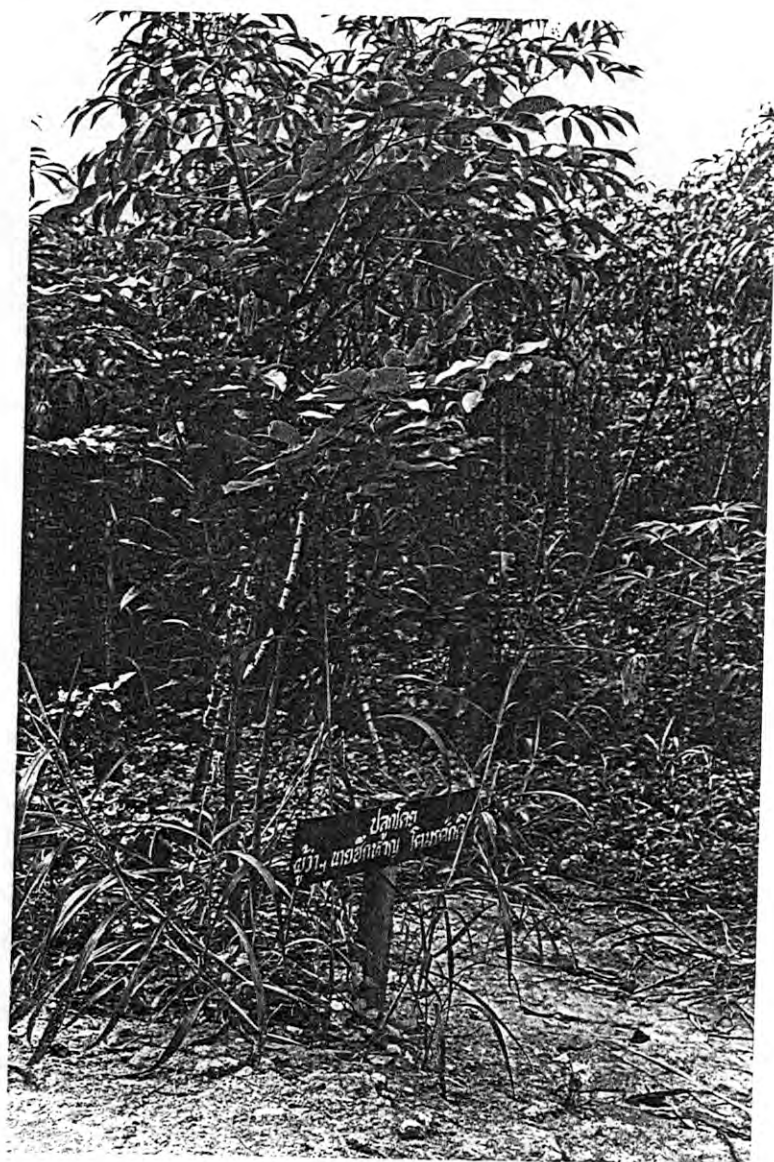
6. ดงแม่เผดเป็นร้านขายยาสมุนไพร

7. นายพรานรุ่นสุดท้ายของดงแม่เผด

8. “การปลูกป่า เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้าน ซึ่งเป็นสมาชิกในโครงการ จะช่วยกันทำ เดือนหนึ่ง ๆ จะมี คณะกรรมการคอยตรวจตราดูแล ว่าในแต่ละแปลง ปลูกกี่ต้น ตายกี่ต้น ได้กี่ต้น...”

9. ผู้ว่าราชการจังหวัด คุณอิทธิพร ไตรมรุตกิติ ก็มาช่วยปลูกด้วย

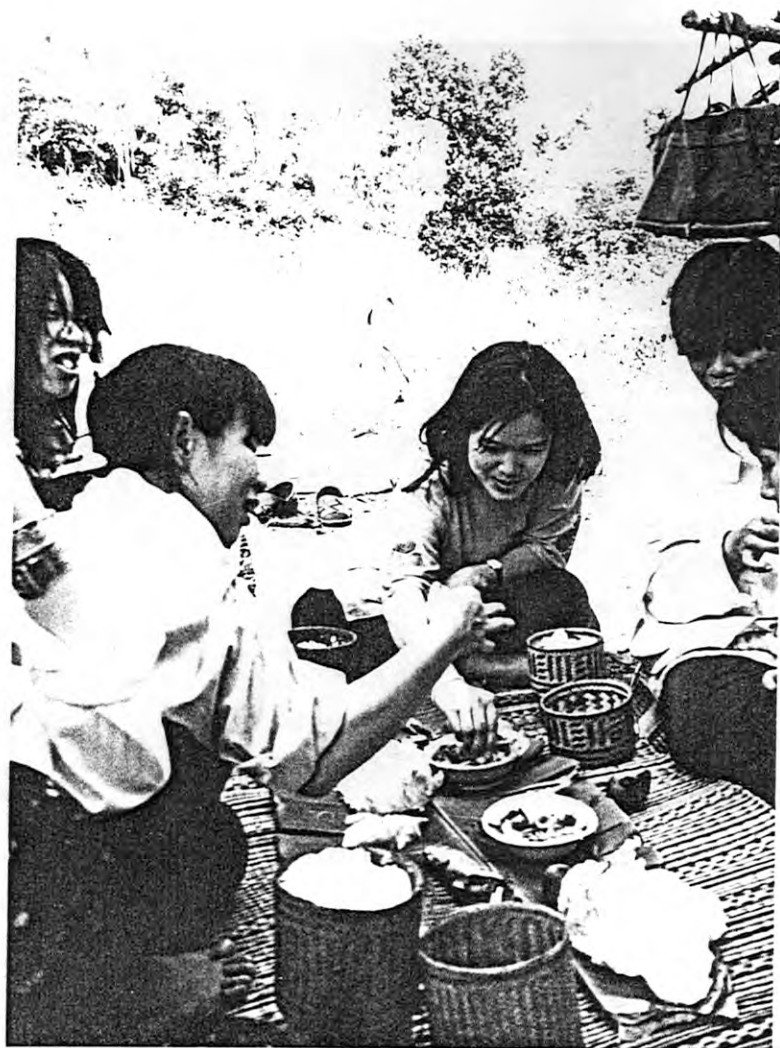
10. สวนผสมผสานในไร่นาสำปะหลัง
ความพยายามของชาวบ้านที่จะ
นำความสมบูรณ์กลับสู่แผ่นดิน

11. ประชุมตัวแทนคณะกรรมการป่า
ชุมชนเขตต่าง ๆ ในภาคอีสานที่
ดงแม่เฟด

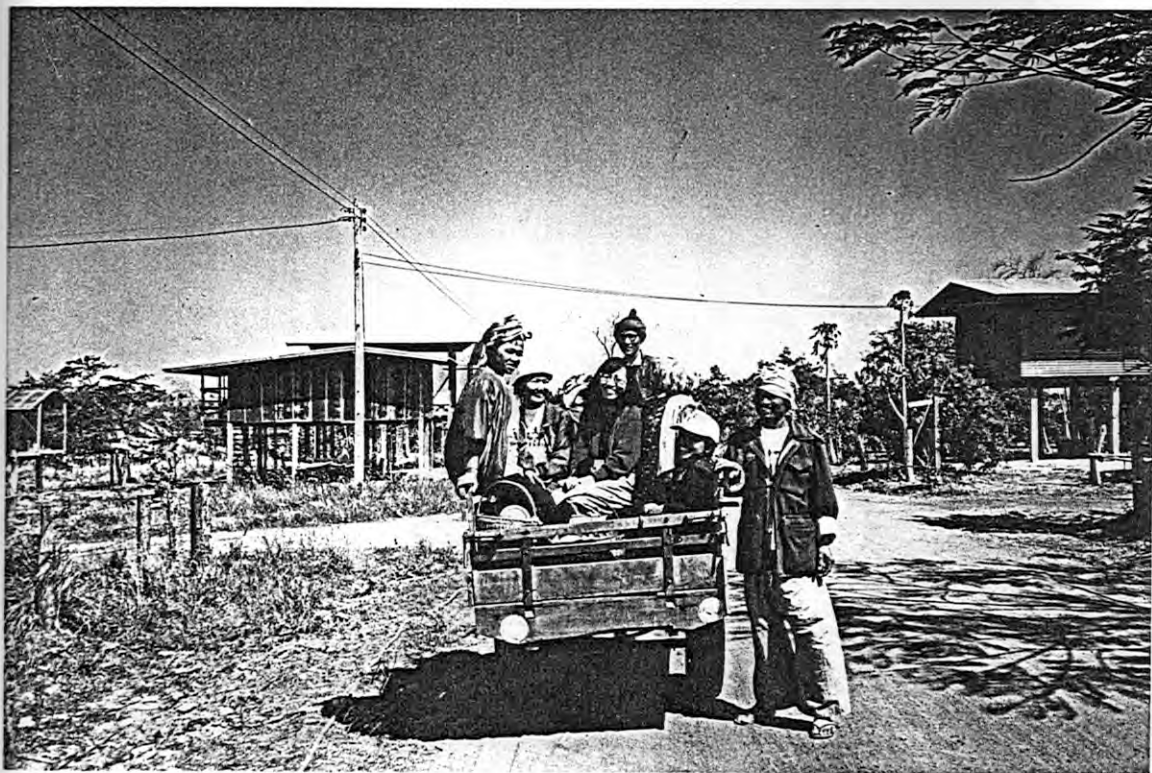

12. ปุดอง จัมแจ่ว หลังประชุม

13. พักอ่าน “หญิงก้าวไกล” ได้ร่มไม้

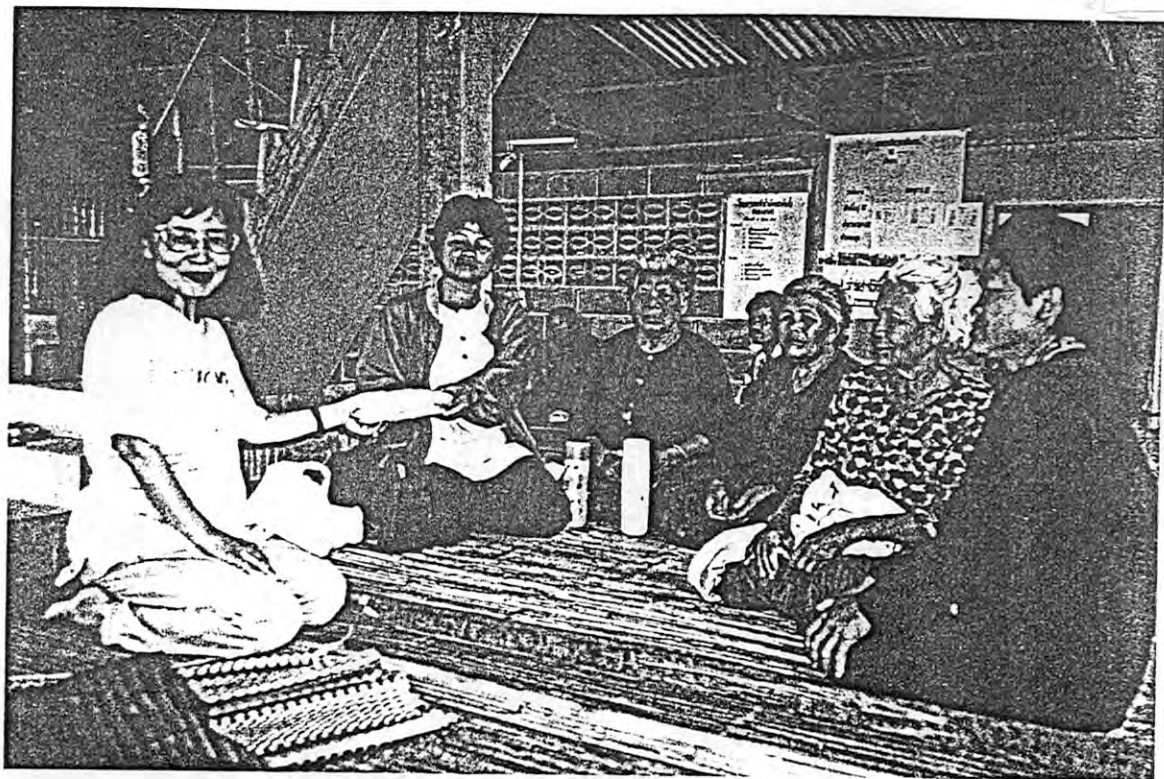

14. ยายอริ มัตชุย ...อดีตนักหนังสือพิมพ์อาวุโสจาก อาซาฮี ชิมบุน และ
นักต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีผู้มีชื่อเสียงจากญี่ปุ่น แวะมาเยี่ยมบ้านโคกสมบูรณ์

15. ความแห้งแล้งในไร่มันสำปะหลัง

16. ที่ไต้ถุนบ้านพี่สะอึ่ง ยายอริ รับมอบของที่ระลึก...
ผ้าทอมือสีสวย... จากผู้หญิงแถวหน้าของดงแม่แฝด

17. "แม่เฒ่าสีลาอายุ 98 ยังไม่ขี้บ่น เหงือกฟันแข็งแรงดี เคี้ยวตำมะละกอสบาย
ทุกวันนี้ก็ยังทำงานได้ เดินผ่านที่ไรก็ยังเห็น แม่เฒ่านั่งตำสาต (ทอเสื่อ)
ใช้เองอยู่ไต้ถุนบ้าน"

พิธีบวชป่าที่ดงแม่เผด

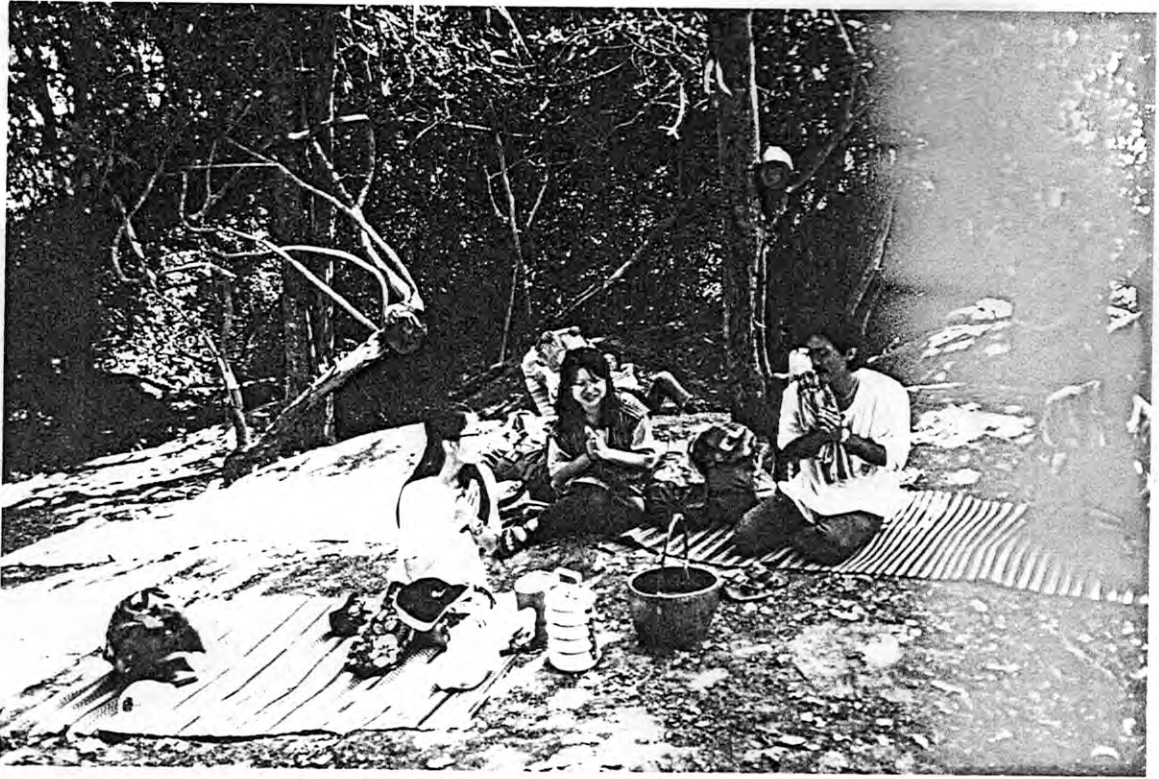
14 มกราคม พ.ศ. 2539

1. พี่สะอึ่ง กล่าวรายงาน ความเป็นมา และวัตถุประสงค์ในการบวชป่า

2. ชาวบ้านทั้ง ไกล - ใกล้ มาร่วมในพิธี

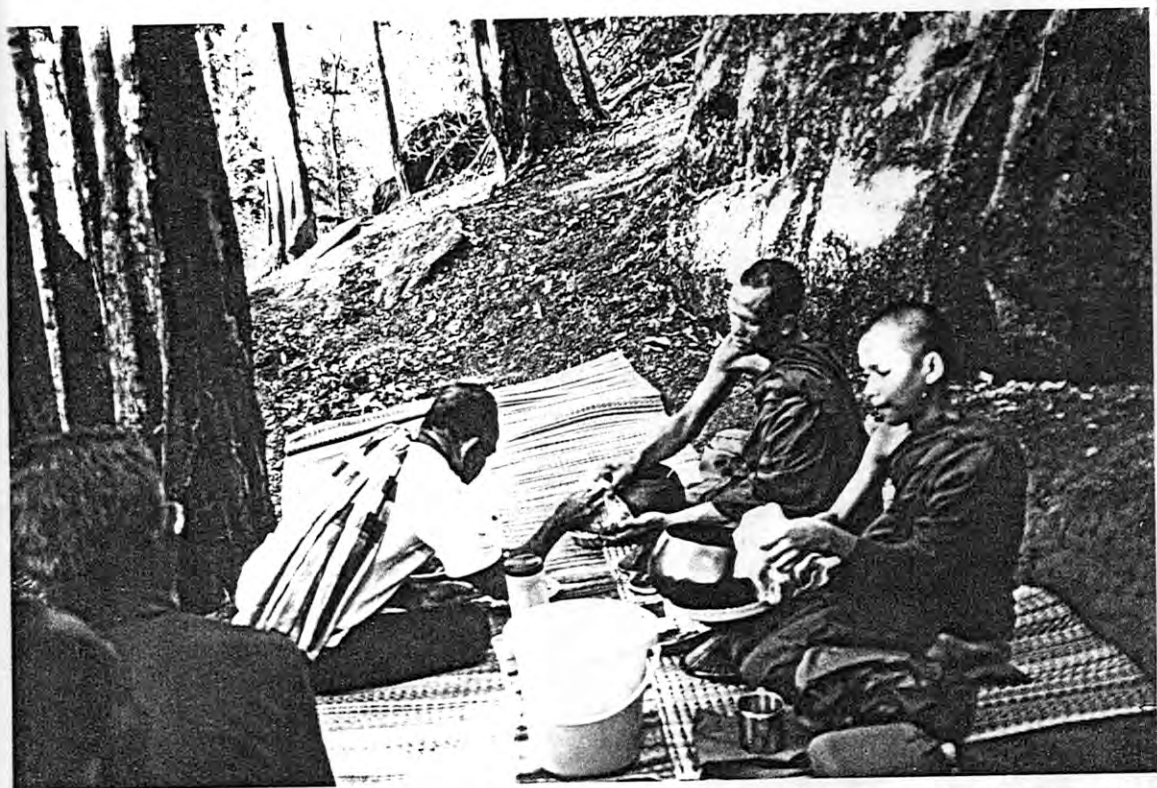

3. รวมทั้ง เอ็นจิโอ ในพื้นที่ และผู้สื่อข่าวจากหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ

4. ชาวบ้านจัดเตรียมส้มสุกลูกไม้

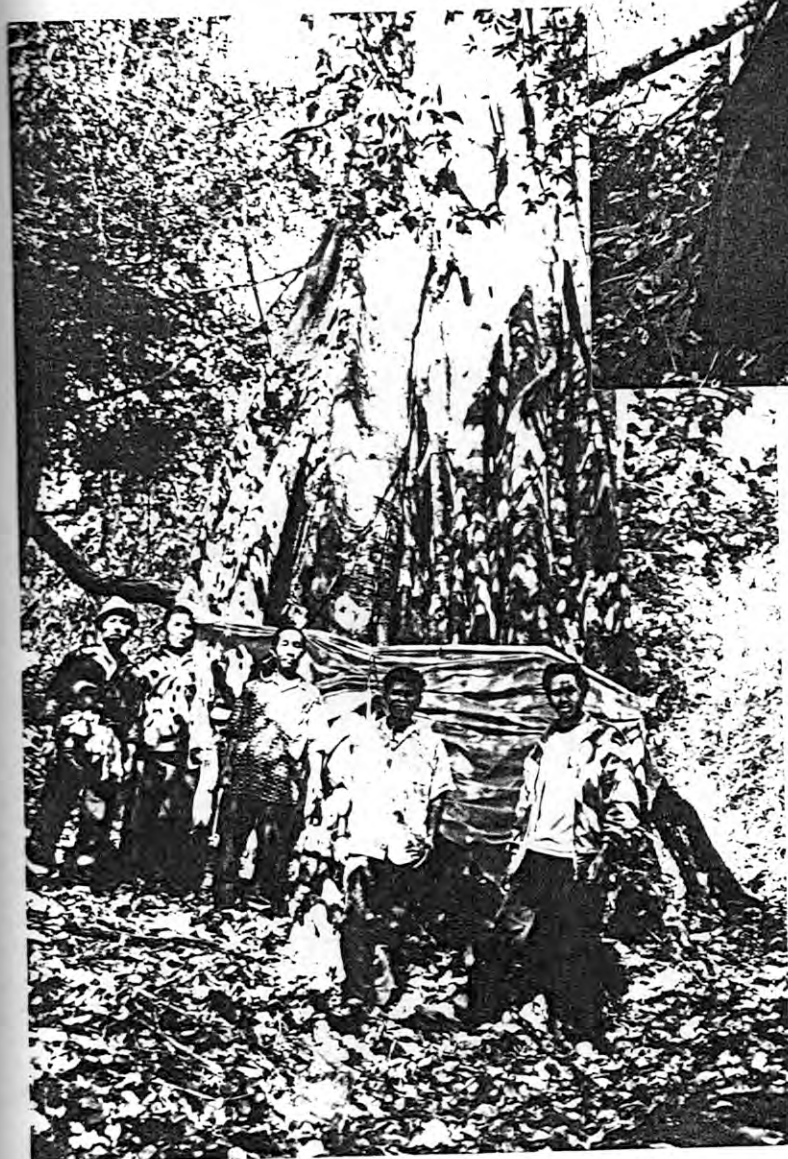
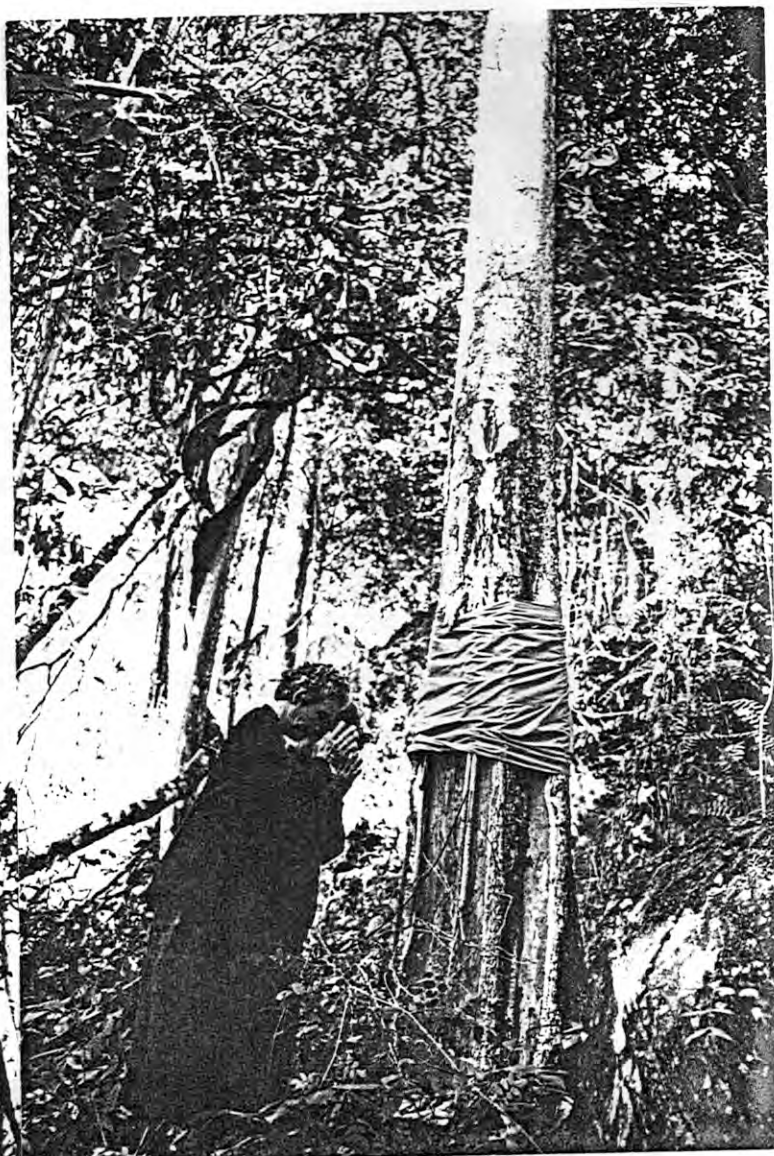
5. และอาหารทั้งคาวหวาน
มาถวายพระ

6. เสี่ยงพระสวดพระพุทธรณ์ ดังก้อง
ไปทั้งราวป่า สมาชิกโครงการคน
รักป่าพัฒนาต้นน้ำดงแม่เผดค่อย ๆ
คลี่จิวรีสีเหลืองผูกมัดรอบต้นไม้

7. ชาวบ้านทั้งรักษ์และเคารพป่า
เช่นนี้แล้วเราจะเป็นผู้ทำลาย
เสียเองได้อย่างไร

8. ต้นไม้ใหญ่ขนาด 6 คนโอบ
ที่ยังเหลือรอดอยู่

9. แสงอาทิตย์ส่องกระทบจีวรสีเหลืองอร่าม สุดลูกหูลูกตา...
จากต้นไม้ธรรมดา ๆ กลายเป็นต้นไม้ที่ได้รับการ 'บวช' แล้ว

10. ป่าไม้จังหวัด เข้าร่วมเวทีชาวบ้านแก้ปัญหาป่าไม้ในราวป่า

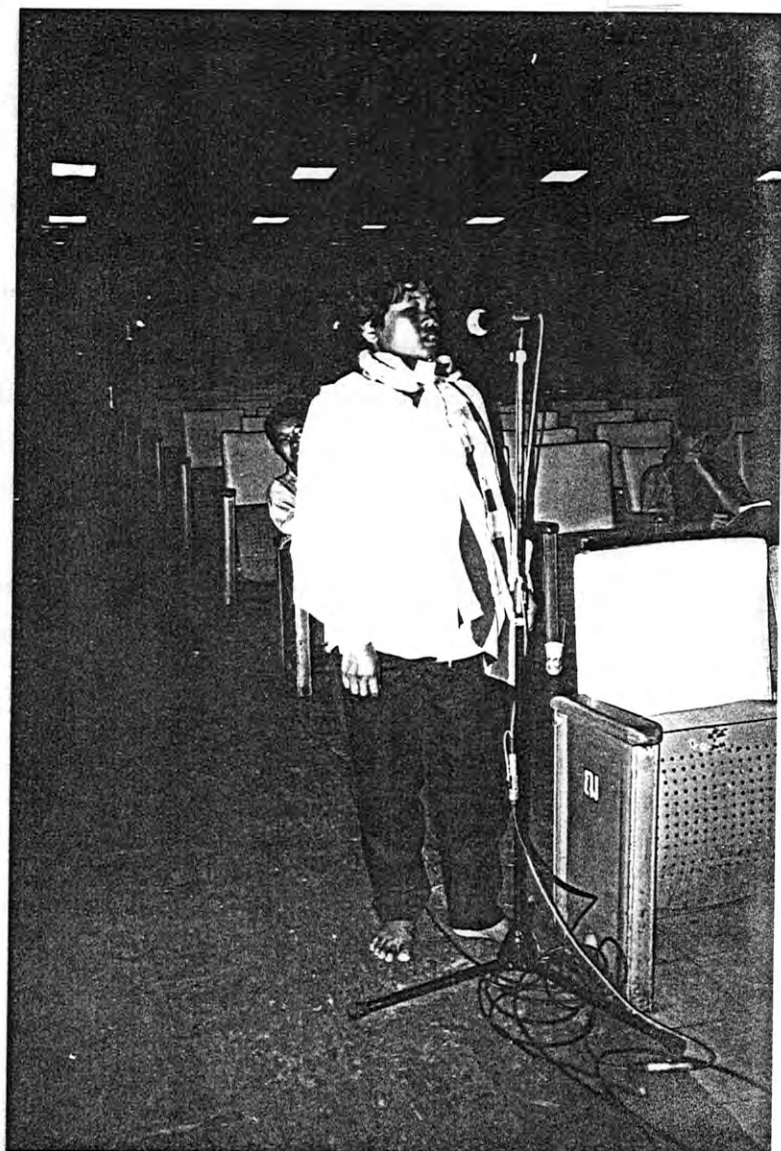
ภาพชุดแม่หญิงรากหญ้าไทย บนเวทีกิจกรรม

1. เวทีผู้หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า ประชุมเตรียมร่างข้อเสนอ เพื่อยื่นต่อรัฐบาลและต่อการประชุมระดับโลก ว่าด้วยเรื่องสตรี ครั้งที่ 4 ณ กรุงปักกิ่ง ...กรกฎาคม 2537 ณ สมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรี ท่งสีกัน ดอนเมือง
2. แลกเปลี่ยนที่อยู่กับผู้นำมุสลิมหญิงจากจังหวัดสงขลา ภายหลังจากการเสวนาโต๊ะกลม "ผู้หญิงกับ สิ่งแวดล้อม" ในเวทีสิ่งแวดล้อมไทย '38 2 ธันวาคม 2538 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3. เวที 'สิ่งแวดล้อมไทย' 38
3 ธันวาคม 2538 หอประชุม
ใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

4. เข้าร่วมสัมมนาเรื่อง "ผู้หญิง
กับการจัดการทรัพยากร" 1-2
ตุลาคม 2538 ณ ศูนย์ฝึกอบรม
มูลนิธิพัฒนาอีสาน จ. สุรินทร์

ภาพชุดแม่หญิงรากลู๋ไทย บนเวทีสตรีโลก

ผู้คนกว่า 30,000 คน ที่หลั่งไหลไปยังเมืองไหวยโหลว เพื่อเข้าร่วมการประชุมสตรีโลกภาคเอกชน (NGO Forum on Women 1995) ระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม - 8 กันยายน 2538 ได้ก่อให้เกิดการชุมนุมสตรีครั้งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ

ตัวแทนผู้หญิงกลุ่ม “รากลู๋” 40 คน จากประเทศไทยไม่เพียงแต่มีส่วนร่วมสร้างประวัติศาสตร์โลกหน้าดังกล่าวอย่างสมภาคภูมิ ร่วมกับสาวต่างภาษา ต่างผิวสี จากทวีปอื่น ๆ เท่านั้น หากยังได้ช่วยกัน “พลิก” มิติใหม่ ๆ ให้แก่ขบวนการเคลื่อนไหวของสตรีไทยด้วย เพราะนี่คือครั้งแรกที่ผู้หญิงชาวบ้านธรรมดา ๆ ได้มีโอกาสเข้าร่วมเสนอปัญหา ในเวทีการประชุมระดับสากล

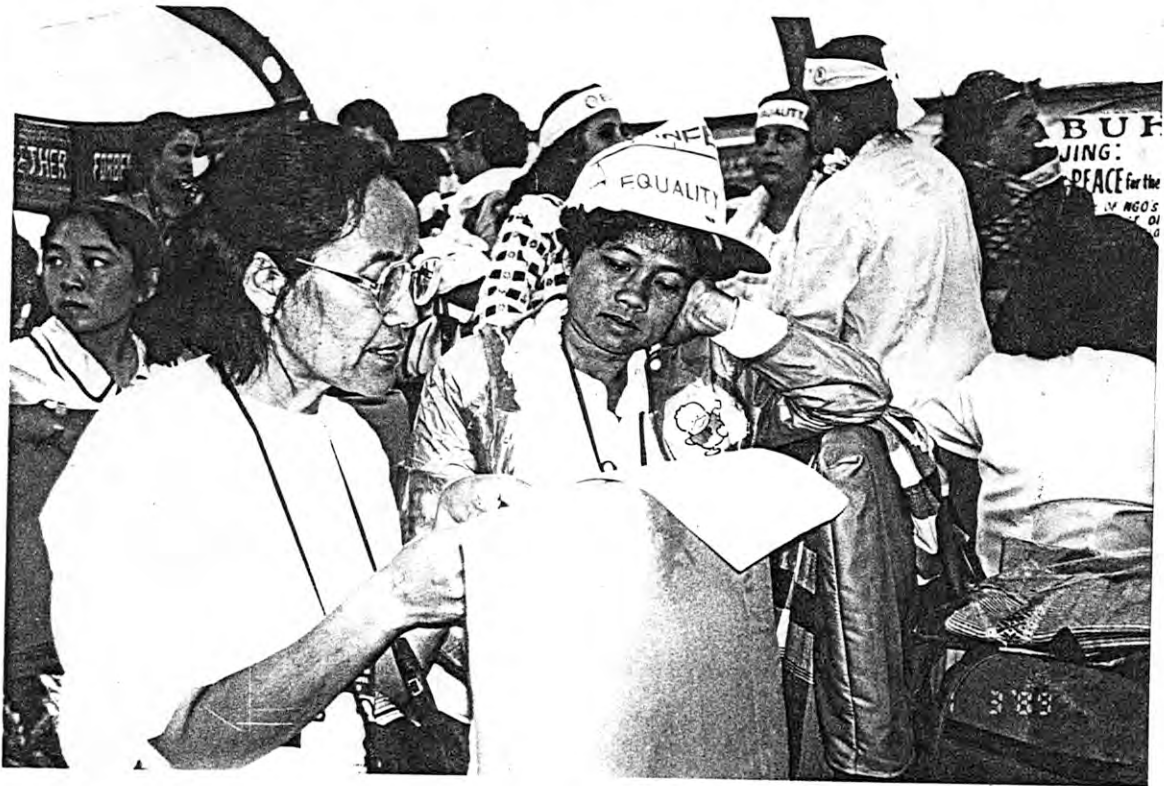
ผู้หญิงวัยต้นสี่สิบคนหนึ่งจากบ้านโคกสมบุญมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งในทุกรูปแบบในการประชุมที่ถูกจัดจรรีไว้ในประวัติศาสตร์โลกครั้งนั้น

1. หญิงรากลู๋จากร้อยเอ็ด ไปติดโปสเตอร์ที่ไหวยโหลว-ปักกิ่ง

2. “บริษัทที่มาปลูกป่า เขาเกี่ยวข้องกับหน่วยงานญี่ปุ่นชื่อ โจก้า ...ถ้าได้ไปต่างประเทศนะ จะพูดภาษาของเราให้ล่ำมแปลบอกผู้หญิงญี่ปุ่นว่า อย่าใช้เงินจ้างบริษัทคนไทยมาปลูกยูคาลิปตัส ในที่ของเราเลย เราล่ำมามากเพราะไอ้โครงการของคุณ ในฐานะที่เราเป็นผู้หญิง ต้องหาอยู่หากิน เราต้องเผชิญกับปัญหาสารพัด เจ้าหน้าที่ที่คุณจ้างไปนะ ตีหัวเราด้วย ทะเลาะกับเรา ดำเรา ชูเรา ทั้งชูทั้งปลอบทุกอย่าง เราไม่ยอมสักอย่าง คุณก็ยังทำ” (ให้สัมภาษณ์เมื่อ 28 พ.ย. 37)
 มากิ โอคุโบะ ผู้สื่อข่าวจากอาซาฮี ชิมบุน จากประเทศญี่ปุ่นสัมภาษณ์พี่สะอึ่ง ที่ไหวยโหลว

3. หญิงรากหญ้ากับล่ำมประจำตัว คุณตฤณี สุวรรณ จากชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน

4. "ฝากบอกผู้หญิงฟินแลนด์ว่า รัฐบาลคุณให้เงินกรมป่าไม้ มาทำแผนแม่บทป่าไม้แห่งชาติ แต่กรมป่าไม้ต้องเอาเงินนั้นไปจ้างบริษัทของฟินแลนด์มาทำ อย่างนี้เป็นการ 'เอาเปรียบ' ไม่ใช่การ 'ช่วยเหลือ' ที่สำคัญคือ บริษัทที่รับจ้างทำ ไม่เคยมาถามความเห็นของชาวบ้านอย่างเรา ๆ ที่อยู่กับป่ามาตาปีตาชาติ ไม่รู้จักชั่วอายุคนแล้ว"

...จับเข้าคุยกับอันนา นักศึกษาปริญญาโทด้านป่าไม้ จากฟินแลนด์

5. 31 สิงหาคม นักรักผ้าไทยไปร่วมประชุม

6. ฝนตกกราวฟ้ารั้วที่ไหวยโหลว แต่
ผู้เข้าร่วมประชุมก็ไม่เคยระย่อ

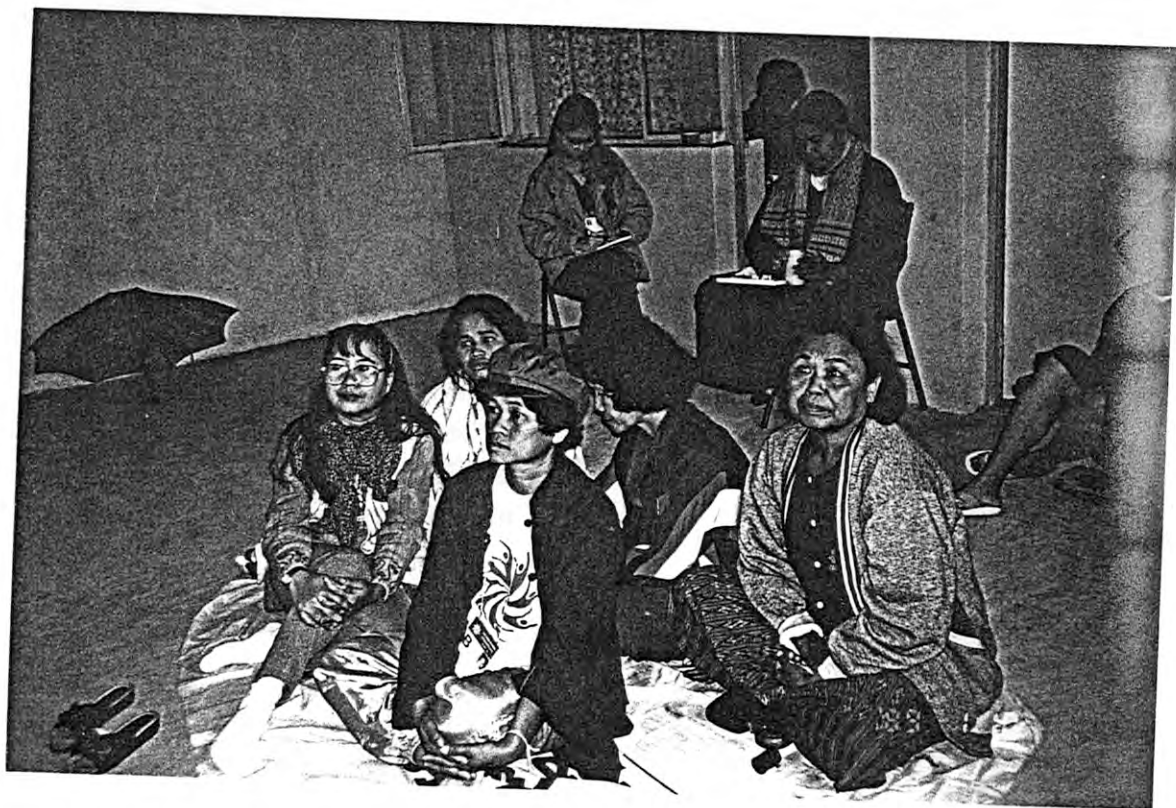

7. เซ็นชื่อประท้วงการบริโภค
ที่ฟุ่มเฟือย

8. เมื่อออกจากโรงเรียนใหม่ ๆ พี่สะอึ่งเคยหัวถึงปูนเอดคเอดออ่อนทำงานก่อสร้างแถว
บางนา บางจาก พระโขนงมาก่อน จึงนั่งลงศึกษาปัญหาการเอารัดเอาเปรียบจากเพศ
ในวงการก่อสร้างได้อย่างออกรส กับผู้หญิงในวงการก่อสร้างจากอเมริกาและสวีเดน

9. นั่งประชุมสรุปงานในที่พัก...ตึกหูกวาง

และความเป็นธรรม

GRASSROOTS WOMEN

หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า

泰國草芥婦女

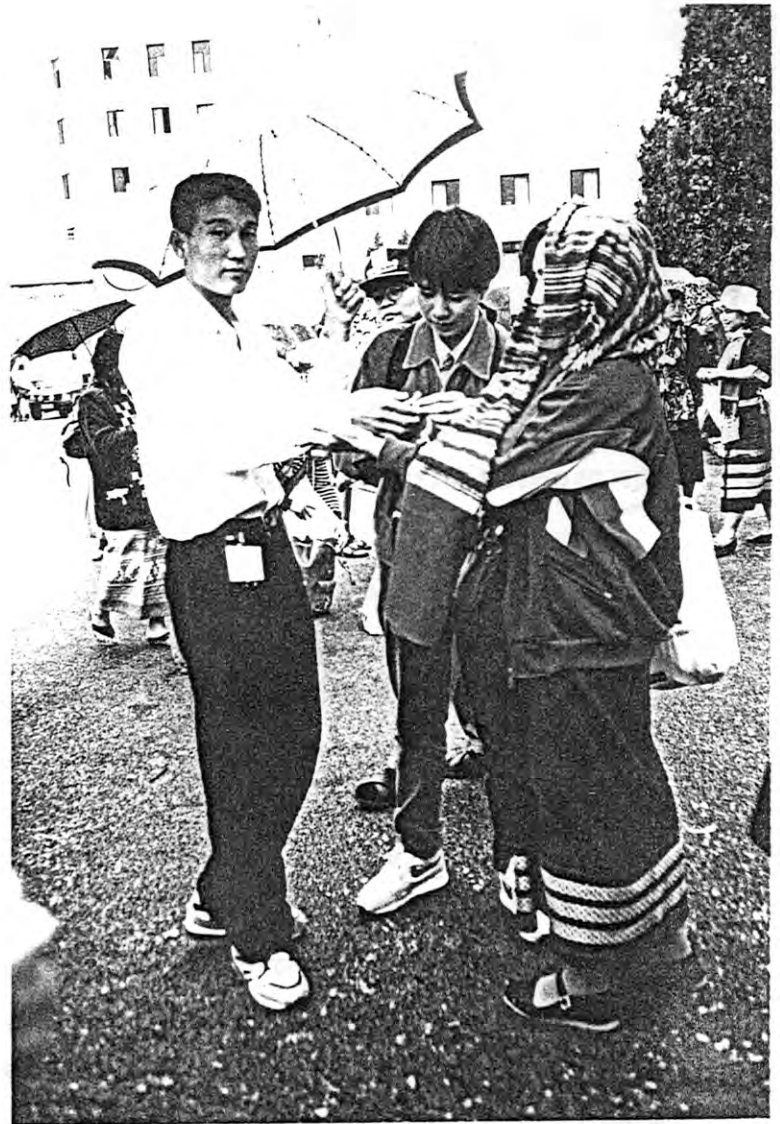
10. เวทีผู้หญิงไทยกลุ่มรากหญ้า ขอยื่นข้อเสนอต่อรัฐบาลและต่อการประชุมระดับโลกว่าด้วยเรื่องสตรี ครั้งที่ 4 ดังนี้

1. รัฐต้องยุติแผนการพัฒนาประเทศ ที่มีผลกระทบทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องหันทิศทางการพัฒนาไปที่การพึ่งตนเองบนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. รัฐต้องออกกฎหมายรับรองสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

11. หญิงรากหญ้าไทยกว่า 50 ชีวิต เดินขบวนสำแดงพลังในวันสุดท้าย ก่อนจะประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ ผูกข้อมือขอบคุณ ชาวเมืองไหวยโหลว ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ให้จัดการประชุมสตรีโลกภาคเอกชน เป็นเวลากว่า 10 วัน งานจบลงด้วยการร่วมนกันอย่างเป็นกันเอง สนุกสนานและอบอุ่น

5

จดหมายจากบ้านโคกสมบูรณ์

จดหมายฉบับที่ 1

อู๊ดสวัสดิ์ อู๊ดพี่อึ้งได้รับจดหมายจากอู๊ดแล้ว พี่ก็มีเรื่องคุยให้อู๊ดฟังเสียเดี๋ยวนี้ว่า พี่เขียนไม่ค่อยออกเท่าที่นั้นจดหมาย พี่ไม่เคยเขียนถึงใครหรอกนะ พี่เขียนนี้ละ ตอนนี้พี่กำลังปลุกข้าวเอาไว้กินอยู่นะ พี่ทำเองด้วยละ ปีนี้ พี่ปลุกต้นไม้ไปแล้ว 4 ครั้ง งานใหญ่เป็นจิกรร (กิจกรรม) ของโครงการคนรักป่าอยู่ มีชาวบ้านไปช่วยเยอะเลย

พี่ก็มีเรื่องเกี่ยวกับสารพิษเหมือนกัน ก็ต้นเดือนพฤษภาคม 2540 นี่เอง คว้าในหมู่บ้านหนึ่งของภาคอีสานแต่ไม่ใช่บ้านพี่หรอกนะ เป็นบ้านของสกลนคร บ้านท่าแร่ อำเภอท่าแร่ จังหวัดสกลนคร คว้าตายติดต่อกันเป็นฝูงเลย ก็เพราะสารพิษ ปรามทั้งสัตว์ตรู (เขียนไม่ออก) และปรามพืชด้วย เดี่ยวต้องระวังขึ้น เจอน้ำก็เป็นพิษ อากาศก็เป็นพิษ พี่เองต้องทำอาหารปลอดสาร มีครั้งหนึ่งพี่จัดอบรม โครงการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มีคนเข้ารับฟังมากกว่าเมื่อคนไปขอหอยใต้ดิน อ้อ อู๊ดพี่เข้าใจว่าทำไมทั้งดิน คนไม่สนใจอะไร มีแต่จะเอาประโยชน์ด้วย ยังเอาสารพิษใส่ลงในดิน เวลาฝนตกน้ำดินก็ไหลลงสู่แม่น้ำอีก เวลาสัตว์ไปกินและคนก็กินน้ำและก็ใช้อีกด้วยนะพี่ไปดูในงานเขาจัดที่ร้อยเอ็ด พี่พูดถึงตอนหนึ่งว่าต้นไม้มีค่ากว่าทองคำ มีคนไม่เข้าใจ แต่มีข้าราชการคนหนึ่งใหญ่ เขาบอกว่าเขาฟังไต่บั้นครั้งแรกดีใจใหญ่ ถ้าพี่จัดคราวหน้าพี่จะชวนคุณอู๊ดมาฟังชาวบ้านพูดกับเจ้าหน้าที่คุยเรื่องสิ่งแวดล้อม อู๊ดพี่อยากคุยกับอู๊ดให้มากพี่ได้ไปหลายแห่งไม่มีอู๊ดพี่ไม่ได้ดีใจเลย มีเด็กเป็นนักศึกษามาจากสารคามมาอยู่ด้วย 3 คน พี่ก็ให้เขาช่วยเรื่อง สิ่งแวดล้อมอยู่ แต่เขาก็เรียนมา เขาบอกว่าคนละเรื่องเลยกับการเรียนมาจากโรงเรียน พี่ไปจัดที่อื่นๆ บ่อยครั้งแล้วเรื่องปลุกต้นไม้ เดินดูด้วยกันกับคณะกรรมการ อู๊ดคะมันมีทั้งเรื่องวัฒนธรรม (วัฒนธรรม) เกี่ยวกับชุมชนและหลายอย่างพร้อม ๆ อ้อ คุยกันยังไม่จบกระดาษจะหมดแล้วสุดท้ายนี้ พี่ขอให้อู๊ดและคนที่อยู่ล้อม ๆ ตัวอู๊ดจงมีแต่ความสุขนะ

พี่สะอึ้ง ไถวสินธุ์
จากพี่คนเขียนไม่ออก

4.2 จดหมายฉบับที่ 2

สวัสดีอุ๊ต พี่เพิ่งกลับจากไปประชุมที่ภาคเหนือเพราะได้ตกลงกันเอาไว้ว่าหลังจากสามเดือนพ่อครัวใหญ่จะเจอกันอีกครั้งหนึ่ง อุ๊ตคะ เรื่องควายตายที่สกลนครนั้น ทางราชการเขาไม่อยากออกข่าวหรอก เพราะเขากลัวว่าจะไม่ได้ขายเหมือนวัวที่แล้ว เรื่องเป็นโคร (โรค) ติดต่อกันทำให้เนื้อวัวขายไม่ออกตั้งนานแน่ เดียวนี้ผู้คนที่อยู่บ้านค้ำกันกับพี่เขาก็มองแบ่อยากได้อะไรที่พี่เอามาทำ อย่างที่พี่เอาลูกไม้มาเพราะ (เพาะ) เองเขาก็มาของ (ขอ) บางคนก็มาดูเพื่อจะทำเองบ้าง บางคนก็มาถามว่าจะปลูกอะไรดีมันถึงจะกำหนดบอกราคาเองได้ พี่ก็แนะนำ) เขาไปว่าต้องหลายอย่างพร้อม (พร้อม) กัน

เรื่องอุ๊ตให้พี่เอาเหตุผลว่าต้นไม้กับทองคำอันไหนมีค่ากว่ากัน พี่ว่าต้นไม้หนึ่งต่อคนหลายคน เอาเป็ก (เปลือก) ไม้มาทำยารักษาโคร (โรค) หลายโคร (โรค) ทั้งยังเป็นร่มให้คนอยู่อาศัยได้ ยิ่งขายง่ายกว่าทองคำอีกด้วย เพราะเอาไปทำบ้านอยู่อาศัยด้วย รากมันยังอุมดิน รักษาหน้า (หน้า) ดินและอุมน้ำเอาไว้ด้วย แต่ทองคำก็ขายเอาเงินไปซื้อยารักษาโคร (โรค) ได้ก็จริงแต่คงช่วยได้แค่คนเดียวเท่านั้น อ้อพี่ สนอีกเรื่องท่อกัดหรือกัดที่จังหวัดกาญจนบุรีที่มีปัญหาใหม่ พี่กำลังจะทำเรื่องที่คนจากจังหวัดอื่น ๆ ที่มาทำยาเทลงน้ำในห้วยยางน้อยเหนือหมู่บ้าน พี่จะยื่นหนังสือกับ อบต. อยู่ชื่อว่าทางสมาชิกจะว่า อย่างไร

พี่เขียนไม่เป็นเท่าไรแต่ยังมีคนอ่านออก ดีใจมาก ๆ เลยคะ

ขอบใจมากที่อุ๊ตบอกดีใจพี่เขียนคือกันกับแม่ของอุ๊ต

จดหมายฉบับนี้ยังไม่จบ จะเขียนมาอีกในวันต่อไป สุดท้ายนี้ขอให้อุ๊ตและพี่แอ๊ดจงโชคดี โชคดี

๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

$\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i = \bar{x}$

ការ គិត ចំណាយ លើ ការ បោះ ឆ្នោត គឺ ជា ការ បោះ ឆ្នោត ដោយ ប្រើ ប្រាស់ ប្រាក់ ដើម្បី ទទួល បាន លទ្ធផល បោះ ឆ្នោត តាម ការ ចង់ បាន របស់ ខ្លួន ឯង ។

๑-๐๗๐๗๗ พ. กิ่งหลิ่ง บกท. ๖๐๗/๒๗๐๗-๗๗๑๐

10. จดคำตอบ = $\frac{9}{16}$ หรือ $\frac{1}{4}$ ของพื้นที่ $\sqrt{2} - \sqrt{2}/16$ หรือ 4 cm^2

วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๕

Yelgum Cholai

200% 40% 100% 150% 200%

พฤษภาคม 2546 105 คน 7 คน 1 คน

[illegible]

10. การปกครอง : 115 อธิปไตย 115 รัฐธรรมนูญ

ความสามัคคีกันเป็นอันดีในระหว่างปี ๒๕๕๖-๒๕๕๗

2/12 ทวี สอดส่อง 01/18 ปราบปราม ๑๖/๑๖

အိတ် ၅-၁၀ ၁၆၁၉-၁၆၁၇၂၄၆၆၆ ၀၁၇၇၀

[illegible]

ดร. มสสว.เสก วัฒนพานิชย์ รองอธิบดีกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์

[illegible]

ឧបសគ្គនៃការកើនឡើងចំណាយថវិកា
ដល់ការអភិវឌ្ឍន៍

๕๐๖ สุต ๑๔ พ' ๑๐ ๑๔๗ พ' ๑๐ ๑๔๗ พ'

๕๐๖ สุต ๑๔ พ' ๑๐ ๑๔๗ พ' ๑๐ ๑๔๗ พ'

$\frac{1}{\sqrt{1-\gamma^2}} = \frac{1}{\sqrt{1-0.8^2}}$

107 12/11/25 มาทำ ยาง 5 ก้อน / 105 มด 10

อัตรายังเป็นสูง 75 คน ๑๐๐ ราย %

ขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

2. (๑๗/๒) ทำขงมดูลดค่าเสียด้วย

7. કાનમ્મ ઇં ભમ્મ ભમ્મ. કાયામ્મ ભમ્મ ભમ્મ.

เลขที่ 107/2 ต.ฉะ เมืองนครดําเก็ช

๕/๒/๕๕๑๗๖๕๗๖๗๘๙๐

401 ၁၆ နံပါတ် ၁၇ ၁၈ ၁၉ ၂၀ ၂၁ ၂၂ ၂၃ ၂၄ ၂၅ ၂၆ ၂၇ ၂၈ ၂၉ ၃၀

พืชน้ำในเขื่อนท่ากวด เขื่อนฝายกวด

การจนบุรีทมิฬยลนาใหม่ พกคังค-

ทำเรื่องขอคนออกจังหวดขึ้นรูปให้ทำ

$\frac{1}{x^2} = x^{-2}$

$\frac{1}{2} \times 26 \times 10 = 130$

[illegible]

၁၈၈၈ ခု ဇူလိုင်လ ၁၀ ရက်နေ့
 နေပြည်တော်၌ နေထိုင်သော
 ဦးအောင်လှိုင် ဦးအောင်လှိုင်
 ဦးအောင်လှိုင် ဦးအောင်လှိုင်